

25



1/2025

Annales historici Presovienses



Európska únia

Európsky fond regionálneho rozvoja



Agentúra

Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

*„Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku.
Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“*



Operačný program

VÝSKUM a VÝVOJ



**Publikácia je vydaná ako periodikum v rámci
„Centra excelentnosti sociohistorického
a kultúrohistorického výskumu“.**

**Časopis je registrovaný v textovej databáze ADT
(Arcanum Digitalis Tudománytár).**

**Časopis je registrovaný v databáze ERIH plus
(European reference index for the humanities
and social sciences).**



**Annales historici
Presovienses**



Inštitút histórie
FF PU v Prešove



ANNALES HISTORICI PRESOVIENTES

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES č. 1/2025, roč. 25

Inštitút histórie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
Ul. 17. novembra 15
080 01 Prešov

ahp@unipo.sk
<https://ahp.sk/>

Redakčná rada:

doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD. (Prešov) (predsedníčka)
prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc. (Bratislava)
PhDr. Milan Belej, CSc. (Nitra)
doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc. (Prešov)
prof. Mgr. Miroslav Daniš, CSc. (Bratislava)
doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešov)
doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD. (Prešov)
doc. PhDr. Ľubica Harbulová, CSc. (Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Bratislava)
doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (Prešov)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešov)
Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (Prešov)
Apl. Prof. Dr. Albert Kotowski (Bonn)
PhDr. Eva Kowalská, DrSc. (Bratislava)
PhDr. Rastislav Kožiak, PhD. (Banská Bystrica)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorod)
PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. (Bratislava)
prof. Dr. Pap József (Eger)
prof. Dr. Papp Klára (Debrecen)
doc. Dr. Forisek Péter (Debrecen)
Univ. Prof. Dr. Dr.h.c. Dr. Karl Schwarz (Wien)
prof. ThDr. Peter Šturák, PhD. (Prešov)
prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (Prešov)
prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Rzeszów)

Redakcia:

Mgr. Lucia Šteflová, PhD. (šéfredaktorka), doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD.,
doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., doc. Mgr. Monika Bizoňová, PhD.,
Mgr. Klaudia Sokolová

Za obsah príspevkov a jazykovú úpravu zodpovedajú jednotliví autori.

©Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Vydavateľstvo
Prešovskej univerzity 17. novembra, 080 01 Prešov, IČO 17 070 775.

Dátum vydania:

október 2025

ISSN 2989-3089 (online)
ISSN 1336-7528 (tlačené vydanie)

Evidenčné číslo MK SR: EV 227/23/EPP
EV 6135/23/PT

OBSAH

ŠTÚDIE	5
<i>Annamária Kónyová</i> Dobrodružná cesta Štefana Csulyáka Miskolciho a jeho zverenca Mikuláša Thökölyho po Európe	7
<i>Monika Bizoňová</i> Spory jezuitov s obyvateľmi Spišského Podhradia v 17. storočí	17
<i>Katarína Muchová</i> Sukňa ako symbol spoločenského statusu: ženský odev v Uhorsku v ranom novoveku	27
<i>Peter Kónya</i> Veľké manévry v Stropkove v roku 1911	43
<i>Libor Bernát</i> Dejiny rímskokatolíckej farnosti Lysá v rokoch 1848 – 1918	56
<i>Alena Mišíková a Martin Molnár</i> Barokovo-klasicistický kaštieľ v Michalovciach do roku 1957	85
 MATERIÁLY	 101
<i>Andrej Kostelník</i> Irinej Chanát a jeho národné presvedčenie	103
 KRONIKA, RECENZIE, GLOSÝ	 119

CONTENTS

ARTICLES.....	5
<i>Annamária Kónyová</i> The adventurous travel of Štefan Csulyák Miskolci and his pupil Mikuláš Thököly across Europe.....	7
<i>Monika Bizoňová</i> Conflicts of the Jesuits with the Inhabitants of Spišské Podhradie in the 17th Century	17
<i>Katarína Muchová</i> The skirt as a symbol of social status: women's clothing in Hungary in the early modern period	27
<i>Peter Kónya</i> Great maneuvers in Stropkov in 1911	43
<i>Libor Bernát</i> History of the Roman Catholic parish of Lysá in the years 1848 – 1918.....	56
<i>Alena Mišíková a Martin Molnár</i> Baroque-classical mansion in Michalovce until 1957	85
 MATERIALS	 101
<i>Andrej Kostelník</i> Irinej Chanát and his national beliefs	103
 CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS	 119

**ŠTÚDIE
ARTICLES**

DOBRODRUŽNÁ CESTA ŠTEFANA CSULYÁKA MISKOLCIHO A JEHO ZVERENCA MIKULÁŠA THÖKÖLYHO PO EURÓPE¹

Annamária KÓNYOVÁ

KÓNYOVÁ, Annamária. The adventurous travel of Štefan Csulyák Miskolci and his pupil Mikuláš Thököly across Europe. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 1, p. 7 – 16.

Study and educational trips abroad were an integral part of the early modern education of young aristocrats. Undertaking a trip abroad for the purpose of education, discovering new countries, and expanding one's knowledge was part of aristocratic representation. These trips served several purposes: to obtain an academic education, learn languages, gain experience, and establish social contacts. Noble boys traveled accompanied by their tutor or other persons. The trips usually lasted several months or even years, were usually planned, and there were certain rules for traveling. Štefan Csulyák Miskolci was a Reformed preacher, later a Reformed senior in Zemplín, who in his youth was also the tutor of Mikuláš Thököly. In addition to studying at the Reformed College in Blatný Potok, they undertook a study and sightseeing trip to Poland and then the German Empire between 1601 and 1607. The description of the trip and their experiences are recorded in a travel diary written by Štefan Csulyák Miskolci. It is an interesting historical source that provides fascinating information about travel in the 17th century, the journeys of aristocratic sons, and the specific experiences of a teacher and his student.

Key words: grant tours, teacher, student, 17th century, Thököly, Csulyák.

Meno Štefana Csulyáka Miskolciho nie je v prostredí protestantskej historiografie neznámym, ale málokto pozná jeho dobrodružný osobný a rodinný život. Medzi historikmi a cirkevnými historikmi rezonuje jeho meno predovšetkým vďaka zápisom v kanonických vizitáciách, ktorá zaznamenával v rokoch 1629 – 1644, kedy vykonával funkciu zemplínskeho seniora reformovanej cirkvi. Vďaka týmto záznamom z návštev reformovaných farností zanechal bohatý zdroj informácií pre budúcich výskumníkov, ktorí tak môžu nahliadnuť do histórie reformovanej cirkvi, jej

¹ Štúdia vyšla v rámci riešenia projektu VEGA 1/0669/24 17. storočie – „storočie mierov“.

vnútorného fungovania a každodenného života jej zborov.² Okrem týchto záznamov o návštevách cirkevných zborov zanechal Štefan Csulyák Miskolci mnoho ďalších diel, ako napríklad svoje denníky, cestovný denník, históriu zemplínskeho seniorátu, kázne, príležitostné básne a prejavy, ako aj množstvo listov a svoju autobiografiu.³ Vďaka týmto zdrojom je možné veľmi dobre rekonštruovať život, dielo, názory a morálku konkrétneho kazateľa. Zároveň jeho životopis poskytuje pohľad na mentalitu ľudí konkrétnej sociálnej skupiny, konfesionálneho spoločenstva v ranom novoveku, presnejšie v 17. storočí.⁴

Štefan Csulyák Miskolci sa narodil v októbri 1575 v zemplínskom mestečku na úpätí Tokajského podhoria, Tolcsve. Jeho otec, Ján Csulyák Miskolci, bol reformovaný kňaz a jeho matka, Éva Póli, bola šľachtického pôvodu. Okrem Štefana mali v rodine ešte dvoch synov (Ján bol Štefanovým dvojčaťom) a tri sestry. Rodina Csulyákovcov pochádzala pôvodne z Miskolca, ako naznačuje jej meno, a v rodine pôsobilo niekoľko generácií

² Vizitácie reformovaných farností vykonané Štefanom Csulyákom sú uložené v archíve Reformovaného kolégia v Blatnom Potoku, ale boli vydané aj tlačou. Csulyákovu vizitáciu z roku 1629 vydal historik ZOVÁNYI, Jenő. Miskolci Csulyák István zempléni református esperes (1629-1645) egyházlátogatási jegyzőkönyve I-III. In *Magyar Történelmi Tár*. 1906 zv. 7. Časť záznamov bola vydaná v práci DIENES, Dénes (ed.). *Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek a 16.-17.századból*. Budapest : Osiris, 2001, s. 349 – 363. Kompletne vizitácie vykonané seniorom Csulyákom boli vydané v práci DIENES, Dénes. *Zempléni vizitációk 1629 – 1671. Miskolci Csulyák István zempléni esperes és hivatali utódainak feljegyzései*. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, 2008.

³ Štefan Csulyák Miskolci si začal cestovateľský denník (*Darium Apodemicum ab anno 1601*) písať v roku 1603 a zaznamenával v ňom udalosti zo svojho života v rokoch 1601 – 1607, po návrate z ciest však pokračoval v zapisovaní významných udalostí svojho života až do roku 1644. Súčasťou toho dokumentu je aj jeho autobiografia s názvom *Curriculum vitae Stephani Pastorici Chuliak Miskolcini, Ecclesiae Liscensis Antecessoris, Ecclesiarumque dioeceseos Zemplen Senioris, ejusdem manu descriptus*. V čase svojho pôsobenia ako zemplínskeho reformovaného seniora (1629 – 1645) viedol denník seniorátu *Diarium Senioratus mei anno 1629 2 maji inchoatum . In nomine Sanctae et individuae Trinitas*. Latinský text denníka uverejnil: ZOVÁNYI, Jenő. Miskolci Csulyák István Diariumából. In *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár* (MPETA) XI.; preložený text do maďarského jazyka vyšiel v *Régi Magyar Költők Tára* (RMKT) XVII. század, 2, 1962.

⁴ Bližšie o téme mentalit pozri napr.: HUTTON, Patrick. The History of Mentalities: The New Map of Cultural History. In *History and Theory*. Vol. 20, n. 3, s. 237 – 259. ; BURKE, Peter. Strengths and weaknesses of the history of mentalities. In *History of European Ideas*. 1986, vol. 7, no. 5, s. 439 – 451.; ANDREA, J. Alfred. Mentalities in History. In *The Historian*. 1991, vol. 53, no. 3, s. 605 – 608.

reformovaných kňazov. Rodina Csulyákovcov pochádzala z poddanských vrstiev, no Štefanov starý otec už slúžil ako kňaz v mestečku Miškolc, takže určite patrili medzi prvých protestantských veriacich v mestskej komunite.⁵

Mladý Štefan začal vo veku piatich rokov študovať v neďalekom mestečku Olaszliszka. Rodina sa sem presťahovala, keď mal tri roky. Spomína mená svojich učiteľov z raných školských čias, svoj rýchly pokrok v štúdiu, prvé pokusy o písanie náboženských piesní. Od detstva mal o sebe pomerne vysokú mienku. V životopise zaznamenal aj jediný prípad v živote, keď vynechal hodinu. Utiel so svojím kamarátom do kôlne pri škole, aby sa hrali. Rýchlo sa však vrátil k štúdiu, keď ho otec našiel schovaného pod posteľou v neďalekom kaštieli a „ozdobil jeho tvár niekoľkými fackami“.⁶

V roku 1584, po náhlej smrti Csulyákovho otca, sa jeho matka vrátila so svojimi deťmi do rodného mesta Sátoraljaújhely. Csulyák tu pokračoval v štúdiách, neskôr študoval striedavo na reformovanom kolégiu v Blatnom Potoku a v Debrecíne, kde strávil celkovo tri roky. Býval v prenajatej izbe u obchodníka s dobytkom, na ktorého si spomínal ako na milého a dobrosrdečného človeka. Snažil sa mu oplatiť jeho podporu tým, že naučil jeho dcéru čítať. V roku 1594 kvôli narastajúcim osmanským útokom a nebezpečenstvu bol nútený prerušiť štúdium v Debrecíne a vrátil sa do Sátoraljaújhely. Tu však nebol spokojný s kvalitou vzdelania, ktoré nezodpovedalo jeho očakávaniam. Preto na presviedčanie niektorých študentov z Turca začal uvažovať o pokračovaní štúdia na jezuitskej škole v Kláštore pod Znievom. V roku 1595 sa teda vydal na sever, pozdĺž brehov rieky Torysa, smerom na Košice a Prešov. Jeho plány však nečakane zmenilo stretnutie s jeho strýkom z matkinej strany, Štefanom Pólim na jeho panstve v Haniske, kde sa mladý Štefan zastavil na krátku návštevu. Ako cieľ svojej cesty uviedol Trnavu, kde sa chcel údajne zdokonaľiť v znalosti nemeckého jazyka. Jeho strýko to nepovažoval za dobrý nápad a chlapcovým slovám príliš neveril, preto sa ho snažil odradiť od jeho plánu a udržať ho pri sebe. Nakoniec zostal s ním celé leto a jeseň a pomáhal mu na statku so

⁵ GYULAI, Éva. Alkalmak és alkalmatlanságok (Miskolci volt-e Miskolci Csulyák István?). In *Új Holnap*. 1996, r. 41, s. 62.

⁶ *Régi Magyar Költők Tára (RMKT) XVII. század*. 2, 1962, s. 284.

žatvou. Po návrate do Zemplína učil rok vo farskej škole v Bodrogkeresz-
túre, potom pokračoval v štúdiách v Blatnom Potoku.

Na prelome rokov 1601 a 1607 sa mu naskytla nečakaná príležitosť, dostal totiž ponuku byť vychovávateľom mladého Mikuláša Thökölyho. Neskôr sa spoločne vydali na poznávaciu a študijnú cestu po Európe. Po návrate do vlasti krátky čas pôsobil ako učiteľ v mestečku Tarcál, potom sa stal dvorným kazateľom na dvore Žigmunda Rákócziho v Szerencsi. V rokoch 1612 – 1616 pôsobil ako reformovaný kazateľ v Miškolci a odtiaľ sa presťahoval do Olaszliszky, kde ako kazateľ a zároveň zemplínsky senior (od roku 1629) žil až do svojej smrti v roku 1645. Prežil pekný, avšak často aj smutný rodinný život. Mal šesť manželiek a zo všetkých manželstiev sa mu narodilo desať detí, z ktorých sa dospelosti dožil iba jediný syn Gašpar.

Mikuláš Thököly

Mikuláš Thököly (1587 – 22. 4. 1617) sa narodil ako šieste dieťa Sebastiána Thökölyho a jeho manželky Zuzany Dóczyovej v roku 1587. Jeho otec Sebastián bol zakladateľom slávneho rodu, ktorý ako trnavský mešťan začal rýchlo zväčšovať svoj majetok. Svoje značné majetky nadobudol hlavne obchodovaním s dobytkom, ale aj s inými poľnohospodárskymi produktmi a poskytovaním pôžičiek. Keďže často požičiaval peniaze panovníkovi, v roku 1572 mu bol udelený šľachtický titul a v roku 1598 titul baróna. Základom rodového majetku rodu Thököly bolo nadobudnutie panstiev v Štiavniku a Kežmarku, ako aj Kežmarského hradu.⁷ Sebastián bol úspešný nielen v ekonomickej oblasti, ale jeho vzostup súvisel aj dobovými politickými, vojenskými udalosťami. Udržiaval kontakty s najvýznamnejšími šľachtickými rodmi tej doby, vyznamenal sa v pätnásťročnej vojne a nakoniec sa stal jedným zo spoluautorov Viedenského mieru. Sebastián Thököly predstavoval vysoké štandardy aj v oblasti kultúry a vzdelávania. V súlade s vtedajšími zvyklosťami podporoval protestantské zbory, vydávanie kníh a zakladanie škôl, udržiaval kontakty so vzdelanými humanistami tej doby a v tomto duchu vychovával aj svoje deti. Vo svojej poslednej vôli určil svojho prvorodeného syna Štefana za jediného dediča rodinného majetku a svojho mladšieho syna Mikuláša poslal po domácom vzdelaní

⁷ VISKOLCZ, Noémi. A Thököly család kincstárai. In *Rod Thököly. Thökoly nemzetség*. Kónya, Péter ed. Prešov 2018, s. 377.

študovať do Blatného Potoka, a potom na niekoľkoročnú študijnú cestu do Európy.

Študijná cesta – Kavalierstour

Študijné a poznávacie cesty v zahraničí boli neoddeliteľnou súčasťou raného moderného vzdelávania mladých šľachticov. Absolvovanie zahraničnej cesty s cieľom vzdelávať sa, poznávať nové krajiny a rozširovať svoje poznatky bolo súčasťou šľachtickej reprezentácie. Tieto cesty plnili viaceré úlohy: získanie akademického vzdelania, osvojovanie si jazykov, získavanie skúseností, nadväzovanie spoločenských kontaktov. Šľachtickí chlapci cestovali v sprievode svojho vychovávateľa, prípadne ďalších osôb. Cesty väčšinou trvali niekoľko mesiacov, až rokov, zvyčajne sa plánovala a existovali isté pravidlá cestovania. Zvyčajne existovali určité očakávania týkajúce sa vychovávateľov alebo učiteľov, ich skúseností a vedomostí, samozrejme, boli za svojich zverencov zodpovední. Kavalierske cesty podnikali šľachtickí synovia zvyčajne vo veku od 15 do 25 rokov. Od polovice 18. storočia boli tieto cesty čoraz viac kritizované, pretože súviseli s obrovskými nákladmi, šľachtické ratolesti boli príliš mladé, cesty nie vždy priniesli očakávané výsledky a ich cieľom bola skôr zábava a príjemné trávenie voľného času ako samotné vzdelávanie. Zároveň už aj v domacom prostredí sa rozvíjal systém kvalitného vyššieho školstva, univerzít, takže nebol dôvod odchádzať za vzdelaním v tak mladom veku do zahraničia.⁸ V ponímaní Sebastiána Thökölyho boli kavalierske cesty neodmysliteľnou súčasťou života mladých aristokratov a reprezentácie rodu. Thökölyovci mali v danej dobe dostatok finančných prostriedkov na financovanie zahraničného štúdia a poznávacej cesty po západnej Európe.

⁸ TOMA, Katalin. Nádasdy István európai tanulmányútja. A Kavalierstour alkalmazása a magyar főúri nevelés gyakorlásában. In *Idővel paloták...Magyar udvari kultúra a 16.-17.században*. G.Etényi Nóra – Horn Ildikó (eds.). Budapest : Balassi Kiadó, 2005, s. 192 – 194. Bližšie pozri: PÉTER, Katalin. *Gyermek a kora újkori Magyarországon a kora újkorban*. Budapest : MTA Történettudományi Intézet, 1996. CHANEY, Edward. *The Evolution of the Grand tour: Anglo-italian Relations since the renaissance*. London : Frank Cass publisher, 1998. HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha : Historický ústav, 2010. KUBEŠ, Jiří. *Náročné dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620 – 1750)*. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 2013.

Vzťah medzi učiteľom a jeho zverencom, teda Štefanom Csulyákom Miskolcim a Mikulášom Thökölym, začal na začiatku roku 1600, keď sa Csulyák zapísal na štúdium teológie v Blatnom Potoku. V tom roku sa v Tályi konala synoda reformovanej cirkvi, kde Ján Sziderius, kazateľ z Moldavy nad Bodvou a abovský senior na žiadosť Sebastiana Thökölyho začal hľadať vhodného kandidáta na post vychovávateľa jeho syna Mikuláša. Csulyáka odporučil Gregor Váczi, rektor školy v Blatnom Potoku a Andrej Sárosi. Štefan Csulyák Miskolci prejavil záujem o ponúkané miesto, tak sa v spoločnosti kežmarského obchodníka vydal v „neprijemne chladnom počasi“⁹ do Kežmarku, aby sa zoznámil so svojim budúcim zverencom. Určite získal dôveru starého baróna, pretože 26. januára 1600 sa už spoločne vrátili do Blatného Potoka. Vo svojom denníku následne napísal: „*ja som sa v škole začal intenzívne venovať gréckemu jazyku, zatiaľ čo mladý pán veľmi trpel zápchou, na ktorú musel nakoniec dať sirup apatiekár.*“¹⁰ O chlapcovom stave informoval aj samotného baróna. Po roku štúdií sa obidvaja vrátili späť do Kežmarku na hrad.

V Kežmarku strávil Štefan Csulyák Miskolci so svojim zverencom najbližšie mesiace. O pobyte si robil do svojho denníka krátke záznamy. Tak si zapísal, že grófa Sebastián Thököly po návrate zo zasadania snemu v Prešporku prekvapil pozdravnou básňou, rovnako tak učinil aj v prípade jeho tretej svadby s Alžbetou Pogrányovou. Ironickým spôsobom však poznamenal, že za tieto aktivity sa mu nedostalo žiadneho uznania, ani pochvaly, rovnako ani za jeho vzdelávacie a výchovné aktivity. Dokonca mu bola „miestnymi“ bez uvedenia konkrétnych osôb často vytykána úroveň jeho vzdelania. Nie je teda zrejmé, či tieto osoby boli priamo z dvora, alebo či išlo skôr o miestnych vzdelancov. Nie celkom pozitívny pobyt Štefana Csulyáka Miskolciho v Kežmarku sa skončil 2. septembra 1601,¹¹ keď sa rozhodlo, že s mladým barónom sa vydajú na svoju dobrodružnú cestu do západnej Európy.¹²

⁹ Régi Magyar Költők Tára (RMKT) XVII. század. 2, 1962, s. 287.

¹⁰ Régi Magyar Költők Tára (RMKT) XVII. század. 2, 1962, s. 288.

¹¹ Ako uviedol v denníku, dátum bol ešte podľa starého juliánskeho kalendára, podľa gregoriánskeho to malo byť 13. septembra.

¹² Régi Magyar Költők Tára (RMKT) XVII. század. 2, 1962, s. 288. O tom údajne rozhodol kežmarský kazateľ Gašpar Praetorius, rektor školy Ján Fröhlich a Matej Bobrowici, správca tridsiatkovej stanice.

Ich prvou destináciou bolo mesto Vratislav (poľ. Wrocław) v Dolnom Sliezske, kam dorazili v sprievode Pavla Altmanna, kežmarského mešťana a obchodníka s látkami. V meste ich ubytovali v dome Henricha Šmida, ktorý sa nachádzal medzi Kostolmi sv. Alžbety a Márie Magdalény. Csulyák spomína vo svojom denníku zaujímavú informáciu, keď píše, že sa zbavil svojho uhorského odevu a účesu a kúpil si takzvané nemecké oblečenie. Pravdepodobne chcel dosiahnuť určitú mieru anonymity, aby sa lepšie integroval do nového prostredia. Po ôsmich dňoch pokračovali v ceste cez Neumark, Liegnitz (poľ. Legnica), Bunzlau (poľ. Bolesławiec) a Görlitz (poľ. Zgorzelec), kde dorazili 24. septembra o ôsmej hodine ráno. Znovu si našli ubytovanie, a potom navštívili slávnu miestnu školu-gymnázium, kde sa zapísali a 15. októbra začali navštevovať výučbu. Csulyák spomína niekoľko zaujímavých faktov, napríklad že v miestnom hostinci sedel pri stole známy český šľachtic Peter Vok, alebo že tu prvýkrát v živote ochutnal pivo. V Görlitz dostal smutnú správu o smrti svojej matky. Pokiaľ ide o započaté štúdium na miestnom gymnázium, tak väčšinou v cestovnom denníku spomínal len svoje vlastné úspechy, takmer sa chválil. Poukazoval na svoje prominentné miesto v triede, hneď vedľa katedry, pri väčšom okne, aby ho všetci dobre videli. Čoskoro bol zvolený do rady radcov, kde sa venoval hlavne verejnému vystupovaniu, poézii a čítaniu. Svojho študenta spomína opäť v jednej vete, tentoraz trpiacim zadržiavacím moču.¹³ Po takmer dvoch rokoch štúdia v Görlitz sa Štefan Csulyák Miškolci a Mikuláš Thököly 21. júna 1603 vydali na cestu do Heidelbergu. O tri dni neskôr boli v Prahe, kde sa ubytovali v hostinci Tri koruny. Ich cesta pokračovala do Drážďan, Wittenbergu, Zerbstu, Magdeburgu, Lipska, Naumburgu, Erfurtu, Eisenachu, Fuldý, Hanau a Frankfurtu.

Cestovatelia dorazili do Heidelbergu 8. júla 1603 (podľa starého kalendára) a ihneď si rezervovali ubytovanie v hostinci označenom mečmi, kde sa nasledujúce ráno odohral veľmi nepríjemný incident, do ktorého bol zapletený mladý pán Thököly. „*Môj vznešený pán vstal skoro ráno, vykonal potrebu a vylial nádobu z okna hostinca. V tom momente stál pri bráne ozbrojený strážca, ktorého Mikuláš, ešte polospiaci, obliat močom a potom sa vrátil do posteľe. Rozzúrený vojak, hlasno kričiac, vyšiel po schodoch hore, hľadal svojho útočníka a hlasno zaklopal na dvere našej izby.*

¹³ Régi Magyar Költők Tára (RMKT) XVII. század. 2, 1962, s. 288.

*Nevediac, čo sa deje, otvoril som dvere. Vošiel s vytaseným mečom a skočil na vznešeného pána, aby ho zranil alebo zabil. Chytil som ho za ozbrojenú pravú ruku a v mene Krista som ho prosil, aby nepoužil násilie proti dieťaťu, ale aby zadržal svoju ruku a ušetril nevinného chlapca, ktorý zhrešil nevedomky a bez zlomyseľnosti. Neskôr napokon ustúpil mojim prosbám, upokojil svoj hnev, zasunul meč do pošvy, dvakrát udrel môjho vznešeného pána po tvári a odišiel s vyhrážkami. Tak s Božou pomocou môj vznešený pán unikol bitke alebo smrti...*¹⁴

Po tomto incidente si cestovatelia rýchlo našli súkromné ubytovanie. Stravu si zabezpečovali sami v hostincoch, alebo doma, prípadne chodili k známym, kde si za stravu platili. Štefan Csulyák Miškolci 12. júla 1603 oboch zapísal na Heidelbergskú akadémiu a v mene obidvoch zložil slávnostnú prísahu, že nepoškvrnia dobré meno školy, budú žiť podľa jej zákonov, nebudú si brať pôžičky a bezpodmienečne splnia svoje povinnosti. O niekoľko dní neskôr šľachtic zorganizoval pre svojich krajanov *coena filosofica*, teda filozofickú večeru.¹⁵ Okrem navštevovania prednášok, najmä u známeho teológa a vzdelanca Davida Parea¹⁶ sa Štefan Csulyák venoval výchove svojho zverenca, navštevoval knižnicu, alebo podnikal dlhé prechádzky po meste a jeho okolí. Dokonca sa mu podarilo mať niekoľko vystúpení (prednášok), z ktorých tri boli vydané v zbierke Dávida Parea Collegium Teologicorum v Heidelbergu v roku 1611.¹⁷ Aj keď im barón Sebastián Thököly posielal peniaze pravidelne, podľa Csulyákových slov sa snažili žiť skromne a bez plytvania, čo sa mu nakoniec aj vyplátilo, pretože keď v Kráľovskom Uhorsku vypuklo Bocskaiho povstanie, poštové spojenie sa prerušilo a peniaze posielané z Kežmarku sa k nim nedostali.

¹⁴ Latinský text: ZOVÁNYI, Jenő. Miskolci Csulyák István Diáriumából. In *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*. (MPÉtA) XI., s. 132.; preložený text do maďarského jazyka *Régi Magyar Költők Tára* (RMKT) XVII. század. 2, 1962, s. 289.

¹⁵ *Régi Magyar Költők Tára* (RMKT) XVII. század. 2, 1962, s. 289.

¹⁶ David Pareus (1548 – 1622) bol reformovaným teológom a profesorom na univerzite v Heidelbergu. Bol predstaviteľom hnutia irenizmu, čo bola snaha o zjednotenie vierouky protestantských cirkví aj ich organizačnú jednotu. Svoje názory prezentoval v diele *Irenicum*. Za jeho pôsobenia sa Heidelbergská univerzita stala centrom európskeho kalvinizmu a mnohí zahraniční študenti ďalej šíрили hnutie irenizmu vo svojich krajinách. LUKÁCS, Olga. David Pareus irénikus hatása a magyar protestáns egyházakra. In *Studia Universitatis Babes-Bolyai, Theologia Reformata Transylvania*. 2018, 63/2, s. 105 – 107.

¹⁷ HARSÁNYI, István. *Miskolczi Csulyák István élete és munkái...*, s. 567.

Túto situáciu museli znášať takmer rok a z času na čas, aby vyžili, si museli peniaze i požičať. Csulyák o tomto období vo svojom denníku napísal: „*Mal som vážny dôvod, prečo som mal bezsenné noci. Musel som ukradnúť väčšinu dňa sám seba, aby som ho mohol venovať vzdelávaniu svojho vznešeného pána. Bol som mu dobrým príkladom vo vzdelaní a životnom štýle tým, že som konzumoval len toľko jedla a pitia, koľko som potreboval, sedel som pri stole dlhšie, ako mi bolo príjemné, a rozprával som sa, hoci som chcel ísť na výlety so svojimi priateľmi, aby si môj vznešený pán nemyslel, že si môže dovoliť robiť niečo iné. Takisto som sa snažil byť čo najúspornejší, aby sme zbytočne neminuli veľké sumy peňazí a neskôr nezistili, že nám chýbajú aj tie najzákladnejšie potreby. Napriek tomu počas Bocskaiho povstania vojaci zablokovali poštovú trasu a my sme nemali prístup k peniazom z domu. Ak sú moje výpočty správne, naše celkové výdavky dosiahli 4 850 zlatých.*“

Napriek týmto ťažkostiam si Csulyák na svoje zahraničné cestovanie aj v neskoršom období spomínal s radosťou a bol nesmierne šťastný, že mohol navštíviť aj iné významné nemecké mestá, ako napríklad Worms, Oppenheim a Mohuč. Tento pobyt bol pre Csulyáka mimoriadne dôležitý nielen preto, že sa ocitol v kultúrnom a intelektuálnom centre európskeho kalvinizmu, ale aj preto, že sa stretol s mnohými vynikajúcimi učencami a osobnosťami svojej doby. Po troch rokoch a ôsmich mesiacoch v Heidelbergu, v roku 1607, keď Štefan Csulyák Miskolci a barón Mikuláš Thököly plánovali svoju ďalšiu cestu do západnej Európy, dostali správu, že ich patrón Sebastián Thököly nečakane zomrel.¹⁸ Ich cesta domov viedla cez nasledujúce mestá: Frankfurt nad Mohanom, Norimberg, Regensburg, Pasov, Linz a Viedeň. Odtiaľ pokračovali do Prešporka, potom do Senca, Trnavy, Hlohovca, Topoľčianok, Prievidze, Slovenského Pravna, Martina, Suče, Liptovského Mikuláša a Levoče. Nakoniec, po takmer šiestich rokoch pobytu v zahraničí, dorazili večer 31. apríla 1607 do Kežmarku. Štefan Csulyák Miskolci strávil mesiac oddychom v meste a dokonca v kostole predniesol dve kázne, potom sa rozlúčil s mladým pánom barónom a vydal sa na cestu domov.¹⁹

¹⁸ KÓNYA, Peter. *Imrich Thököly a jeho povstanie*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2022, s. 13.

¹⁹ Mikuláš Thököly bol po návrate poslaný na dvor Gabriela Báthoryho do Sedmohradska. ANGYAL, Dávid. *Késmárki Thököly Imre*. Budapest 1888, s. 14.

Bolo to naposledy, kedy sa učiteľ a jeho mladý zverenec videli. Napriek niekoľkým rokom stráveným spolu, či už na štúdiách doma v Blatnom Potoku, alebo na zahraničných štúdiách sa medzi nimi nevyvinulo žiadne silnejšie puto, či priateľstvo, ako to zvyčajne bývalo medzi vychovávateľom a žiakom. Šancu na prípadné opätovné stretnutie nakoniec prerušila predčasná smrť mladého baróna Mikuláša Thökölyho v roku 1617. Naopak jeho vychovávateľ a učiteľ sa dožil vysokého veku a prežil veľmi zaujímavý a turbulentný život, aj keď nie vždy šťastný. Ako už bolo uvedené mal šesť manželiek a iba posledná ho prežila, rovnako pochoval väčšinu svojich detí. V osobnom i pracovnom živote bol svedkom mnohých politických zmien a vojenských udalostí. V reformovanej cirkvi bol predstaviteľom cirkevnej ortodoxie a veľkým odporcom prenikajúceho sa hnutia puritanizmu.

Príčinou prečo medzi ním a Mikulášom Thökölym nevznikol priateľský vzťah mohol byť ich rozdielny spoločenský status. Kým mladý barón bol potomkom významnej a bohatej aristokratickej rodiny, Štefan Csulyák Miskolci bol stále synom farára s poddanským pôvodom. Podľa môjho názoru však oveľa väčším problémom v ich vzťahu bola samotná povaha učiteľa. Csulyák ako to vyplynulo aj z jeho záznamom z cestovného denníka, svojho zverenca spomínal iba veľmi zriedka, a to vo veľkej miere iba v negatívnych súvislostiach. Uvádzal jeho choroby, nevhodné správanie, či množstvo času, ktoré s ním musel stráviť. Nikdy neuviedol žiadnu pochvalu, alebo spoločne prežitú milú udalosť. Aj keď sa na dobrodružnú cestu po Európe vydali spoločne, v denníku písal o týchto udalostiach v jednotnom čísle, ako keby na tejto ceste bol iba sám. I táto skutočnosť odzrkadľuje, že Csulyák nemal k svojmu zverencovi veľmi blízko a svoju úlohu bral skôr ako nevyhnutnú povinnosť, ktorá bola cenou za jeho pobyt v zahraničí.

SPORY JEZUITOV S OBYVATELMI SPIŠSKÉHO PODHRADIA V 17. STOROČÍ¹

Monika BIZOŇOVÁ

BIZOŇOVÁ, Monika. Conflicts of the Jesuits with the Inhabitants of Spišské Podhradie in the 17th Century. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 1, p. 17 – 26.

The study examines the activities of the Society of Jesus in the Spiš region between 1604 and 1651, focusing on the challenges related to securing property for their missionary and educational work. The initial arrival of the Jesuits was supported by the Spiš provost Martin Pethe as part of re-Catholicization efforts; however, early visitations in Spišské Podhradie and Spišské Vlchy were unsuccessful. After 1622, the Jesuits resumed their activities at Spiš Castle thanks to the initiative of Countess Zuzana Erdödyová. Attempts to establish a permanent residence in Spišské Podhradie failed due to opposition from the Province of the Thirteen Spiš Towns and Captain Stanisław Lubomirski, who supported the local Protestant population. After the suppression of the uprising of George I. Rákóczi, the Spiš ispán Štefan Csáky confirmed the Jesuits' ownership of certain properties, which, however, were later destroyed. The Jesuits finally established a stable base in the Chapel of the Body of Christ and the Codria building in Spišská Kapitula, where they founded their residence and planned college. The conflict with the inhabitants of Podhradie was resolved in 1651 following the intervention of the Jesuit superior with the Polish king. The study highlights the importance of political, social, and competitive factors among re-Catholicization orders in the establishment of the Jesuits in Spiš in the 17th century.

Key words: Jesuits, Society of Jesus, Spiš county, conflict, Spišské Podhradie, Spišská Kapitula.

Prvú doloženú prítomnosť členov Spoločnosti Ježišovej na území Spiša možno datovať do roku 1604. Ich povolanie súviselo s osobou a aktivitami kaločského arcibiskupa a zároveň spišského prepošta Martina Petheho de Hethes,² ktorý je známy svojím úsilím o podporu rekatolizácie v regióne.

¹ Štúdiá vznikla ako výstup z grantového projektu VEGA 1/0527/23 Pramene k dejinám reformácie a rekatolizácie a iných aspektov ich doby na Slovensku.

² Martin Pethe de Hethes (1554 – 1605) zastával funkciu kaločského arcibiskupa, jau-rinského, syrmijského, vacovského a veľkovaradínskeho biskupa. Okrem toho bol pre-

Martin Pethe prevzal úrad spišského prepošta 13. augusta 1587, teda v období, keď reformácia na Spiši postupne nadobudla rozhodujúcu prevahu a okrem Spišskej Kapituly v celom prepoštstve neexistovala iná katolícka farnosť. Pravdepodobne už v tomto období Pethe zvažoval povolanie jezuitov, pričom vychádzal zo svojich poznatkov o ich úspešnom pôsobení v iných oblastiach Uhorska.

Jednou z hlavných prekážok pri stabilnom usadení príslušníkov Spoločenosti Ježišovej na Spiši boli majetkové otázky, najmä problém určiť, ktoré majetky by boli vhodné na zabezpečenie ich pôsobenia a ďalšej pastoračnej a vzdelávacej činnosti. Od tohto obdobia sa jezuitskí pátri dostávali do sporov s obyvateľmi miest, v ktorých pôsobili.

Rok 1604 predstavuje zásadný medzník v dejinách rekatolizácie na Spiši. V tomto roku získal spišský prepošt Martin Pethe poverenie od uhorského kráľa Rudolfa II. vykonať vizitáciu na území Spišského prepoštstva. Súčasne mu poľský kráľ Žigmund III. Vasa udelil mandát na vykonanie vizitácie v oblasti Provincie 13 spišských miest, ktoré boli od roku 1412 v poľskom zálohu. Na základe týchto poverení nadobudol prepošt kompetenciu odstrániť z týchto území protestantských kazateľov a obsadiť ich miesta katolíckymi duchovnými. Okrem toho v tom istom roku, dňa 21. septembra udelil jezuitom majetky v meste Levoča, kam ich chcel uviesť. Avšak to sa mu pre odpor levočského obyvateľstva nepodarilo.³

Prvú z plánovaných vizitácií na území Spiša inicioval spišský prepošt Martin Pethe dňa 5. septembra 1604 v Spišskom Podhradí. Už od začiatku však táto vizitácia čelila zásadným prekážkam, keďže drvivá väčšina miestneho obyvateľstva sa hlásila k protestantskej viere. V dôsledku toho obyvatelia mesta vizitáciu odmietli a prepošta vyhnali. Martin Pethe následne adresoval časť zodpovednosti za neúspech kapitánovi a správcovi

poštom v Jasove a spišským prepoštom bol v rokoch 1587 – 1605. Na Spišskej Kapitule je známy svojou stavebnou činnosťou, keď nechal v roku 1598 obohnáť Chrám sv. Martina múrom. V roku 1602 po smrti ostrihomského arcibiskupa Jána Kutassiho sa stal najvyšším uhorským kancelárom. Počas svojho pôsobenia sa snažil rekatolizovať jemu zverené územia. Zomrel 30. októbra 1605 vo Viedni. Jeho telesné pozostatky boli prenesené do Bratislavy, kde je aj pochovaný. WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani. III.* Bratislava – Košice 1778, s. 93 – 100; WEBER, Samuel. *Zipser Geschichte und Zeitbilder.* Leutschau 1880, s. 124.

³ Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, Synopsis Historiae Residentiae Scepusiensis Societatis Jesu ab ejus in Scepusium adventu (ďalej *Synopsis Historiae...*), s. 1.

Provincie 13 spišských miest, Sebastiánovi Lubomirskému, a svoju sťažnosť predniesol poľskému kráľovi Žigmundovi. Kráľ však do sporu nezasiahol, a prepošt tak nezískal nové povolenie na pokračovanie vizitácie, pričom sa nakoniec vzdal svojich snáh v tomto meste.⁴

Ďalší pokus vykonať vizitáciu sa uskutočnil v Spišských Vlachách, ktoré, podobne ako Spišské Podhradie, prijali reformáciu a v tomto období boli prevažne protestantské. Prepošt sem dorazil 2. októbra 1604, avšak miestne obyvateľstvo opäť prejavilo výrazný odpor, pričom chránilo kostol, obsadilo všetky vstupy a bolo vyzbrojené. V dôsledku toho prepošt mesto opustil bez dosiahnutia akéhokoľvek úspechu a vizitácia nebola vykonaná.⁵

Nové možnosti pre pôsobenie Spoločnosti Ježišovej na Spiši sa otvorili po smrti spišského župana Krištofa Thurzu, ktorý zomrel 7. apríla 1614. Jeho manželka, grófka Zuzana Erdödyová, zostala vernou katolíčkou aj napriek tomu, že Thurzo ešte v roku 1613 prestúpil na luteránsku vieru. Po nadobudnutí vdovských práv k Spišskému hradu a príslušným pozemkom sa Erdödyová, oboznámená s úspešným pôsobením jezuitských pátrov v iných regiónoch, obrátila na provinciála Rakúskej provincie Spoločnosti Ježišovej so žiadosťou, aby jej bolo umožnené prijať niekoľko členov rádu.

Na základe jej iniciatívy obnovili jezuiti v roku 1622 svoje pôsobenie na Spiši a bola tu zriadená tzv. *spišská misia*, ktorú tvorili páter Martin Kaldi a páter Daniel Sednik.⁶ Keďže jezuiti po svojom príchode na Spiš sídlili na Spišskom hrade, bolo prirodzené, že páter Martin Kaldi začal hľadať vhodnejšie a trvalejšie miesto v jeho blízkom okolí, kde by sa mohli usadiť aj budúci členovia rádu. Za perspektívnu lokalitu považoval najmä opustený kláštor v Spišskom Podhradí, ktoré v tom čase patrilo do Provincie trinástich spišských miest.

Martin Kaldi sa preto najskôr obrátil na poľského kráľa Žigmunda III. s prosbou, aby jezuitom umožnil usadiť sa v danom objekte. Poľský panovník s týmto zámerom súhlasil. Keďže však na jeho realizáciu bol nevy-

⁴ KALINAY, Valentín. *Zur Geschichte des Jesuitenordens in der Grafschaft Spiš*. Dizertačná práca. Innsbruck 1934, s. 11 – 12.

⁵ SZONTAGH, Alexander. *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde A.C. zu Szepesváralja von 1548 bis 1908*. Lőcse : Jos. Th. Reiss, 1908, s. 21.

⁶ Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, *Synopsis Historiae...*, s. 2.

hnutný aj súhlas ostrihomského arcibiskupa, kráľ Žigmund následne požiadal arcibiskupa Petra Pázmánya o udelenie príslušného povolenia pre Spoločnosť Ježišovu. Napriek týmto intervenciám sa zámer nepodarilo uskutočniť. Proti usadeniu jezuitov v spomínanom kláštore sa totiž ostro postavila Provincia trinástich spišských miest, čím celý plán zmarila.⁷ Po smrti ich mecenášky v roku 1633 táto misia zanikla.

Kľúčovú úlohu v pokračovaní a stabilizovaní pôsobenia Spoločnosti Ježišovej na Spiši zohrala osoba Štefana Csákyho. Ako presvedčený katolík predstavoval významnú oporu pre miestnu katolícku komunitu, ktorá v ňom získala vplyvného ochrancu a podporovateľa. Aj z tohto dôvodu sa rozhodol povolať jezuitov späť na Spiš a zveriť im úlohy súvisiace s duchovnou správou, a to po prebratí Spišského hradu v roku 1639.⁸

V tomto období jezuiti pôsobili na Spišskom hrade, kde mali k dispozícii hradnú kaplnku. V nej pravidelne slúžili bohoslužby pre hradné obyvateľstvo počas nedelí a sviatkov a kázali v troch jazykoch – nemecky, maďarsky a slovensky. Popri liturgickej službe podnikali misijné cesty do okolitých obcí a šľachtických sídel s cieľom podporovať šírenie katolíckej viery v širšom regióne.

Keďže sídlo jezuitskej misie zostávalo stále na Spišskom hrade, páter Štefan Gosztoni⁹ sa – podobne ako pred ním Martin Kaldi – pokúsil získať pre jezuitov budovu bývalého augustiniánskeho kláštora v Spišskom Podhradí. Rovnako ako v predchádzajúcom prípade však jeho snaha zlyhala, tentoraz pre odpor krakovského kapitána Stanislava Lubomirského, správcu Provincie 13 spišských miest, a tiež pre nevôľu samotného obyvateľstva Spišského Podhradia.

⁷ BAL, Jeromos. *Szepesvára története*. Lőcse : J. T. Reiss, 1914, s. 64; KALINAY, Valentín. *Zur Geschichte des Jesuitenordens in der Grafschaft Spiš*. Dizertačná práca. Innsbruck 1934, s. 32.

⁸ Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, *Synopsis Historiae...*, s. 4.

⁹ Štefan Gosztoni sa narodil 22. decembra 1605 v Trnave a do SJ vstúpil 13. septembra 1624 v Leobene. Štúdiá absolvoval v Leobene, v Grazi, Bratislave a za kňaza bol konsekrovaný 15. apríla 1634 v Grazi. Na Spiši pôsobil celkovo trikrát, a to v rokoch 1641 – 1645, 1647 – 1652 a nakoniec v rokoch 1656 – 1660, kde 10. februára 1660 zomrel. LUKÁCS, Ladislaus. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 2. (1601 – 1640)*. Romae : Societas Iesu, 1982, s. 604.

Do týchto udalostí zasiahli aj širšie politické turbulencie. V roku 1644 vypuklo ďalšie z protihabsburských povstaní – povstanie Juraja I. Rákócziho – ktoré významne ovplyvnilo politickú aj náboženskú situáciu na Spiši.

Po stabilizovaní pomerov v Uhorsku po potlačení povstania Juraja I. Rákócziho nasledovalo zasadnutie krajinského snemu, po ktorom bol uzavretý Linecký mier. Udalosti bezprostredne po skončení povstania zachytáva aj kronikár *Synopsy*:

„Po utišení nepokojov nasledoval veľmi búrlivý krajinský snem. Na ňom sa veľmi bezohľadne presadzovalo schválenie istej dohody medzi Ferdinandom III. a Jurajom Rákóczim. Malo v nej byť ustanovenie o vyhnaní príslušníkov našej Spoločnosti z kráľovstva. Panovali veľké obavy, že Spoločnosť buď úplne príde o svoje majetky, alebo že už nebude môcť získať iné miesta a majetky a udržať si tie, ktoré sme v čase snemu už vlastnili.“¹⁰

Obavy zo straty majetkov a obmedzenia činnosti Spoločnosti Ježišovej sa stali jedným z impulzov, ktoré viedli spišského župana Štefana Csákyho k opätovnému uvažovaniu o zabezpečení stabilného zázemia pre jezuitov. Po skončení povstania si spomenul na predchádzajúcu iniciatívu pátra Štefana Gosztona a rozhodol sa podniknúť zásadný krok – potvrdiť jezuitom držbu majetkov, ktoré im bol udelil ešte pred vypuknutím Rákócziho povstania v roku 1641.

Dňa 17. septembra 1646 preto Štefan Csáky obnovil ich vlastnícke práva k týmto majetkom, čím vytvoril podmienky pre trvalejšie pôsobenie misie. Kráľovské potvrdenie tohto aktu bolo vydané 5. decembra 1646.¹¹

Opis prevzatia týchto majetkov zachytáva *Synopse* nasledovne:

¹⁰ Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, *Synopsis Historiae...*, s. 6. Preklad OLEJNÍK, Vladimír. Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš. In *Acta Musaei Scepusiensis 2007*. Zost. M. Novotná. Levoča : Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči, 2007, s. 131.

¹¹ KALINAY, Valentín. *Zur Geschichte des Jesuitenordens in der Grafschaft Spiß*. Dizertačná práca. Innsbruck 1934, s. 28.

„A tak sme od najosvietenejšieho župana dostali usadlosť na úpäti vrchu pri Spišskom Podhradí, nazvanú Braxatórium (alebo hradný pivovar), ktorá vždy patrila k hradnému panstvu a podliehala jeho právomoci. Nikdy nebola predmetom sporu, až kým nebola zverená nám. Okrem náčinia a miesta na varenie piva tam bol vhodný dom a vedľa mlyn s veľkým sadom a záhradou. Budovy na tomto mieste sme si začali prispôbovať tak, aby dočasne poslúžili našim potrebám. Nechceli sme tam vybudovať stále sídlo, pretože to miesto sa zdalo vhodnejšie skôr na majer než pre kolégium.“¹²

Zo slov kronikára vyplýva, že jezuiti získali komplex bývalého hradného pivovaru, ku ktorému prináležali rozsiahle pozemky a viaceré stavby vrátane obytného domu, mlyna, drevenej haly, vodovodného zariadenia, ako aj sadu a záhrady. Tieto objekty začali postupne upravovať tak, aby mohli dočasne slúžiť potrebám misie, hoci ich nepovažovali za vhodné miesto na trvalé sídlo kolégia.

Usadlosť, ktorú jezuiti získali, patrila k majetkom Spišského hradu, a teda nebola súčasťou mesta Spišské Podhradie začleneného do Provincie 13 spišských miest zálohovaných Poľsku. Napriek tomu vyvolalo usadenie jezuitov v blízkosti mesta silný odpor miestneho obyvateľstva, ktoré o tejto skutočnosti informovalo krakovského kapitána Stanislava Lubomirského.

Lubomirský, ako správca Provincie 13 spišských miest, ostro protestoval proti prítomnosti jezuitov na danom území a v listoch adresovaných Štefanovi Csákymu tvrdil, že lokalita patrí pod jeho jurisdikciu. Csáky však na tieto protesty nereagoval, pretože si bol vedomý, že sporné majetky sú súčasťou hradného panstva, a teda nepodliehajú poľskej správe.

V reakcii na Csákyho mlčanie Lubomirský najal vojakov zo svojho Lubovnianskeho hradu, ktorí spolu s obyvateľmi Spišského Podhradia 16. novembra 1646 podnikli násilný útok na jezuitov a nimi nadobudnuté majetky. Rabovanie a ničenie trvalo tri dni, až kým z usadlosti nezostali

¹² Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, *Synopsis Historiae...*, s. 6 – 7. Preklad OLEJNÍK, Vladimír. Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš. In *Acta Musaei Scepusiensis* 2007. Zost. M. Novotná. Levoča : Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči, 2007, s. 131, 133.

len spustošené základy. Hradná posádka na Spišskom hrade počas útoku nezasiahla. Tento útok je v Synopse opísaný nasledovne:

*„Napadli nás s ohromnou bezuzdnou zúrivosťou, ktorú ešte vystupňoval aj kapitánov príkaz. A keby sme vďaka Božej prozreteľnosti odtiaľ neunikli, bez ľútosti by nás dobili. Dom naozaj zbúrali, celý mlyn zničili, kamene a ruiny odviezli do mesta, ovocné stromy vyrúbali, ploty strhli a hodili na oheň. Napokon nezostalo nič iba holá zem. Celé tri dni a tri noci boli obyvatelia mesta zabraní do tejto skazy.“*¹³

Páter Štefan Gosztoni adresoval proti tomuto zásahu sťažnosť kapitánovi Lubomirskému, avšak nedosiahol navrátenie ani náhradu zničeného majetku. Podarilo sa mu však presadiť aspoň to, že Lubomirský nariadil obyvateľom Provincie 13 spišských miest, aby Spoločnosť Ježišovu a jej členov od tejto chvíle prijímali bez prekážok a nepriateľských prejavov.¹⁴

Celkový postoj Stanislava Lubomirského, katolíka, a jeho ochotu pomáhať protestantom zo Spišského Podhradia proti jezuitom možno vysvetliť osobnými a konkurenčnými okolnosťami. Ešte v roku 1636 pozval jezuitov na svoje majetky v Podolínci, avšak Spoločnosť Ježišova túto ponuku odmietla a uprednostnila pozvanie Štefana Csákyho na Spišský hrad.

V dôsledku toho Lubomirský neskôr prizval na svoje územia inú rekatolizačnú rehoľu – piaristov, ktorí v roku 1642 založili kolégium v Podolínci. Z tohto pohľadu mohol vnímať činnosť jezuitov ako potenciálnu konkurenciu voči piaristom. Tento faktor pravdepodobne prispel k tomu, že Lubomirský súhlasil s aktívnou podporou obyvateľov Spišského Podhradia pri útoku a zničení jezuitmi nadobudnutých majetkov.¹⁵

Samotné vyriešenie sporu sa konalo neskôr, keď poľský kráľ Ján II. Kazimír Vasa vymenoval vyšetrovaciu komisiu, ktorá navštívila sporný po-

¹³ Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, *Synopsis Historiae...*, s. 8. Preklad OLEJNÍK, Vladimír. Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš. In *Acta Musaei Scepusiensis 2007*. Zost. M. Novotná. Levoča : Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči, 2007, s. 135.

¹⁴ Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, *Synopsis Historiae...*, s. 8.

¹⁵ BRUCKNER, Győző. *Reformáció és ellenreformáció története a Szepességen*. Budapest : Udvari Könyvkereskedése, 1922, s. 255.

zemok. Nakoniec v roku 1650 sa uzavrela vzájomná dohoda na podnet p. Štefana Gosztona:

„Podhradčania nech Spoločenosti vrátia celý pozemok Braxatória, tresty a neprávosti nech sú odpustené, nech dovoľia v prospech kolégia slobodne zabráť a pripojiť sporný pozemok s tým, že z oboch strán bude prístupná voľná hradská cesta. Viditeľný hraničný kameň zostane navždy. Naproti tomu (Podhradčania) Spoločenosti a jej majetku v čase vojny poskytnúť vo svojom meste Spišské Podhradie útočisko a brániť príslušníkov Spoločenosti, rovnako ako ich majetok, ako svojich spoluobčanov.“¹⁶

Dokumenty k súdnemu sporu sú až z roku 1652 a podľa nich pozemok hradného pivovaru mal pripadnúť jezuitom, ktorí ho ohradili.¹⁷

Po všetkých predchádzajúcich neúspechoch zostali jezuiti opäť bez vlastného majetku a vhodného sídla pre svoju činnosť. Do pozornosti Spoločenosti Ježišovej sa dostalo benefícium kaplnky Kristovho Tela v Spišskej Kapitule. Kaplnka bola pre nich atraktívna najmä z dôvodu jednej z jej fundácií – budovy nazývanej *Codria*, ktorá sa nachádzala v bezprostrednej blízkosti kaplnky.

Na základe toho sa Spoločenosť Ježišova rozhodla nadobudnúť túto fundáciu a zriadiť v nej svoju rezidenciu. Toto nové miesto sa javilo ako výrazne vhodnejšie pre ich pôsobenie než predchádzajúca lokalita pri Spišskom Podhradí, ktorá bola úplne zničená miestnym obyvateľstvom.

V roku 1647 sa páter Štefan Gosztoni obrátil na vtedajšieho spišského prepošta Ladislava Hoszutóthyho¹⁸ s prosbou, aby Spoločenosti Ježišo-

¹⁶ Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, *Synopsis Historiae ...*, s. 24. Preklad OLEJNÍK, Vladimír. Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločenosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš. II. časť (1648 - 1655). In *Acta Musaei Scepusiensis* 2008. Zost. M. Novotná. Levoča : Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 263.

¹⁷ Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Hodnoverné miesto Spišská Kapitulá, Scr. 13, fasc. 1, nr. 8.

¹⁸ Ladislav Hoszutóthy (? – 1647), varadínsky, sedmohradský a vacovský biskup, kráľovský radca, spišský prepošt od roku 1606. Za kňaza bol však vysvätený až 2. novembra 1614. V roku 1619 ušiel zo Spišskej Kapituly pred povstaleckými vojskami do Poľska a odtiaľto k ostrihomskému arcibiskupovi Petrovi Pázmányovi. Na Spiš sa vrátil až v roku 1622. Za sedmohradského biskupa bol menovaný v roku 1632 a v roku 1633 sa stal aj vacovským biskupom, keďže obe diecézy boli obsadené Turkami, zdržiaval sa

vej udelil benefícium kaplnky Kristovho Tela. Cieľom tejto iniciatívy bolo umožniť jezuitom legálne pôsobiť v Spišskej Kapitule a vytvoriť podmienky pre zriadenie budúceho kolégia, ktoré by slúžilo ako centrum ich duchovnej a vzdelávacej činnosti v regióne.

Spišský prepošt sa následne rozhodol a rakúskemu provinciálovi Spoločnosti Ježišovej zaslal pozývaciú listinu, v ktorej uznal vhodnosť daného miesta na založenie nového kolégia. Súčasne pripojil sľub, že kolégium bude podporovať až do chvíle, kým nezíska vlastné prostriedky na samostatné udržiavanie.

Na základe tohto rozhodnutia jezuiti prevzali kaplnku Kristovho Tela, kde začali slúžiť bohoslužby, ako aj budovu *Codria*. Okrem toho im prepošt Hozúthóty udelil tzv. *domus parochialis* – dom, ktorý bol pôvodne určený na ubytovanie miestneho farára a nachádzal sa medzi kanóniou, patriacou kanonikovi-lektorovi, a budovou *Codria*, ktorá odteraz patrila Spoločnosti Ježišovej. Tento *domus parochialis* mal podľa prepošta slúžiť na školské účely. Prebratie spomínaných budov jezuitmi sa uskutočnilo 24. apríla 1647.¹⁹

Zakrátko po prevzatí budov vypukol v roku 1651 ďalší konflikt medzi jezuitmi a obyvateľmi Spišského Podhradia, ktorí sa stavali proti zriadenej rezidencii a plánovanému kolégiu na Spišskej Kapitule. Kronika jezuitov situáciu opisuje takto:

„Vyhrážali sa, že zaútočia, ak my vystrčíme mimo múrov čo len dlhý klinec a rozkázali zbúrať plot.“²⁰

V reakcii na tieto hrozby začalo rokovanie medzi predstaviteľmi Spoločnosti Ježišovej a zástupcami obyvateľov Podhradia. Superior získal niekoľkých svedkov a kapitulský notár spísal svedecké výpovede. Na základe

vo svojom Spišskom prepoštvstve. V roku 1647 zomrel vo Vacove. WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani. III.* Bratislava – Košice 1778, s. 101 – 106.

¹⁹ KALINAY, Valentín. *Zur Geschichte des Jesuitenordens in der Grafschaft Spiš*. Dizertačná práca. Innsbruck 1934, s. 37.

²⁰ Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, *Synopsis Historiae ...*, s. 19. Preklad OLEJNÍK, Vladimír. Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš. II. časť (1648 - 1655). In *Acta Musaei Scepusiensis* 2008. Zost. M. Novotná. Levoča : Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 253.

týchto dôkazov sa superior odvolal na poľského kráľa, ktorý už predtým rozhodoval o spornom pozemku, a požiadal o predvolanie obyvateľov Spišského Podhradia pred kráľovský dvor. Správa o pripravovanej ceste superiora do Varšavy a predvolaní Podhradčanov pred kráľa vyvolala u obyvateľstva strach, čo viedlo k zmierneniu ich postoja voči jezuitom.

O reakcii zástupcov Spišského Podhradia píše aj náš kronikár:

„Keď teda sudcovia počuli, že páter superior sa v tejto záležitosti pripravuje na cestu do Varšavy s listinou svätého cisárskeho a kráľovského majestátu a že pred kráľa predvolal Podhradčanov, boli veľmi vystrašení a potom sa už voči Spoločnosti chovali miernejšie.“²¹

Preto sa v tomto roku dospelo k záveru, že Codria je majetkom Spoločnosti Ježišovej.

V ďalších rokoch sa pokračovalo v opravovaní a zveľaďovaní jezuitských budov. V roku 1660 sa jezuitom podarilo vykopať tri nové pivnice, v ktorých uchovávali víno.²² V ďalšom roku 1661 boli do užívania uvedené štyri izby a jedáleň. Okrem toho v blízkosti Codrie bolo voľné priestranstvo, ktoré chceli jezuiti využiť ako záhradu, ktorú čoraz viac potrebovali. No obyvatelia Spišského Podhradia im ešte v roku 1651 zakázali sadiť akékoľvek stromy na tomto pozemku a, samozrejme, mali záujem o túto pôdu. Jezuiti však na to nedbali a túto záhradu si oplotili a v roku 1668 tu dokonca vybudovali múr.²³

²¹ Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, *Synopsis Historiae ...*, s. 20. Preklad OLEJNÍK, Vladimír. Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš. II. časť (1648 - 1655). In *Acta Musaei Scepusiensis* 2008. Zost. M. Novotná. Levoča : Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 255.

²² Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, *Synopsis Historiae ...*, s. 48.

²³ KALINAY, Valentín. *Zur Geschichte des Jesuitenordens in der Grafschaft Spiš*. Dizertačná práca. Innsbruck 1934, s. 79.

SUKŇA AKO SYMBOL SPOLOČENSKÉHO STATUSU: ŽENSKÝ ODEV V UHORSKU V RANOM NOVOVEKU

Katarína MUCHOVÁ

MUCHOVÁ, Katarína. The skirt as a symbol of social status: women's clothing in Hungary in the early modern period. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 1, p. 27 – 42.

The study focuses on the development and social significance of women's skirts in the Kingdom of Hungary during the Early Modern period. Based on archival sources—particularly inventories, letters, and dowry lists—it analyzes the material composition, color schemes, typology, and decorative techniques of skirts, which represented a key component of the female wardrobe. Skirts were made from luxurious fabrics such as silk, satin, velvet, and damask, and their craftsmanship often reflected the wearer's social status. The sources highlight a high degree of variation in cut, color combinations, and seasonal fashion, as well as the technical and aesthetic aspects of tailoring. The study also traces the transformations of women's clothing under the influence of cultural and fashion trends of the Baroque era, which brought significant changes to the construction and silhouette of skirts. The aim of this work is to demonstrate that the skirt was not merely a practical garment, but also a symbol of identity, social standing, and the aesthetic values of women in Early Modern Hungary.

Key words: women's clothing, skirt, Early Modern period, Kingdom of Hungary, Baroque fashion, textile materials.

Ženský odev v ranom novoveku predstavoval komplexný vizuálny jazyk, prostredníctvom ktorého ženy komunikovali svoj spoločenský pôvod, ekonomické zázemie i kultúrnu príslušnosť. Medzi jednotlivými prvkami šatníka zohrávala sukňa osobitné postavenie – bola nielen základnou časťou ženského odievania, ale aj ukazovateľom vkusu, prestíže a regionálnych módných trendov. Archívne pramene z územia Uhorska svedčia o tom, že sukne tvorili jednu z najpočetnejších kategórií v inventároch odevov šľachty i meštianstva. Ich hodnotu podmieňoval nielen použitý materiál, ale aj spôsob spracovania, farebná skladba či dekoratívne prvky.

Cieľom tejto štúdie je prostredníctvom analýzy dobových prameňov – súpisov výbav, listov, inventárov a krajčírskych kníh – priblížiť význam sukni v ženskom šatníku ranonovovekého Uhorska. Osobitná pozornosť je venovaná ich materiálovej a typologickej pestrosti, premenám v strihu a silvete, ako aj spoločenským súvislostiam, ktoré formovali módu tohto obdobia. Štúdia zároveň ukazuje, že sukňa bola viac než len odevným doplnkom – bola odrazom estetických ideálov, ekonomickej reality a postavenia žien v dobovej spoločnosti.

V súpisoch výbav a pozostalostí zohrávali sukne mimoriadne dôležitú úlohu, pričom sa podrobne zaznamenávali ich materiálové zloženie, farba a zdobenie. Často sa uvádzalo, či boli pretkávané zlatom alebo striebrom, prípadne podšité kožušinou, čo naznačuje ich vysokú hodnotu a prestíž. Sukňa bola jedným z najvýraznejších prvkov ženského odevu, ktorý zároveň fungoval ako znak spoločenského postavenia nositeľky.¹ Archívne pramene písané po slovensky označujú tento nový typ ženských šiat práve ako „sukňa“. Zdôrazňuje sa tým jej dominantná úloha v odievaní žien. Sukňa sa nosila v kombinácii s otvoreným živôtikom a riasenou košeľou, pričom jej podoba sa vyvíjala pod vplyvom umeleckých a módných trendov, ako aj ekonomických podmienok. Tento typ odevu sa v rôznych obmenách udržal v ľudovom odeve na Slovensku až do 20. storočia.² Príkladom pre sukne a celkovo vrchný odev je Zoznam strieborných vecí a oblečenia v čiernej a zelenej skrinke:³

„Čierna skrinka:

1. *Starý hodvábny kabát z masívneho materiálu s mosadznou prackou.*
2. *Uhorský hodváb z masívneho materiálu, jeden kabát.*
3. *... kabát...*
4. *Je tu jeden hodvábny kabát z masívneho materiálu s mosadznou prackou.*
5. *Hodvábny kabát so striebornými prackami.*
6. *Jedna hodvábná čelenka (parta) z masívneho materiálu, bohato*

¹ LENGYELOVÁ, T. *Život na šľachtickom dvore*. Bratislava : Slovart, 2015, s. 99 – 100.

² ZUBERCOVÁ, M. M. *Tisícročie módy*. Martin : Osveta, 1988, s. 76.

³ Štátny archív v Prešove, fond Drugeth Humenné, č. 825/1, nedatované, *Zoznam strieborných vecí a oblečenia v čiernej a zelenej skrinke*. Šk. 322. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

zdobená.

7. *Kus z kvetovaného hodvábu.*
8. *Žltý kabát (szűr) z pevného materiálu, jeden kus, hotový, so striebornou ozdobou.*
9. *Jedna pásikavá sukňa z hodvábu.*
10. *Jedna žltá sukňa vyrobená zo zamatu.*
11. *...jedna sukňa z hodvábu a inej látky, žltá, s kvetinovým vzorom ako zmes.*
12. *Mentieka morskej modrej farby z anglického súkna, ozdobená ťažkou kožušinou, s podšitou prednou časťou, so striebornými gombíkmi a čipkou, siahajúci pod kolená.*

Zelená skrinka

1. *...odev z plátna...*
2. *Z plátna vyrobený kus....*
3. *Ženská šatka do ruky z jednoduchej látky a plátna.*
4. *Ženská látka...*
5. *Plachta tenká...*
6. *...Dekoračná látka.*
1. *Jedna modrá anglická ozdobná skladaná mentieka, v striebornej farbe s tromi gombíkmi, z modrého hodvábu, so striebornou výzdobou, tento kabátik bol zospodu podšitý a podšívka bola z jemnej látky.*
2. *Vzorkovaný hodváb so strieborným gombíkom.*
3. *...na istanbulský spôsob starý zamat...*
4. *...hodváb so strieborným vzorom.*
5. *Hodvábný kus gaštanovej farby.*
6. *Hodváb so striebornými dekoráciami.*
7. *Pár bielych zdobených látok.*
8. *...*
9. *Pestrofarebná červená hodvábná šatka.*
10. *Červená s čiernym pruhom hodvábná šatka.*
11. *Červená hodvábná šatka...*

12. ...
13. *Strieborný a červený hodvábny, vyšívaná stuha.*
14. *Žltý hodváb s vyšívaný lemom.*
15. *Dva zelené a strieborné kusy vyšívané šatky.*
16. *Dva kusy s výšivkou, červenou výšivkou a červeným lemom ...*
17. *Červená látka s bielou výšivkou, v zelenej hodvábnej podšívke.*
18. *Jedna strieborná lyžička.*
19. *Lajblík z taftového hodvábu so vzorom.*
20. *Sedemnást olovených tanierov.*
21. ...
22. *Kus oblečenia z Anglicka so striebornými gombíkmi. Kus vrchného odevu, dolomán zdobený strieborným vzorom.*
23. *Bežný zelený lajblík.*
24. *Posteľná bielizeň.*
25. *Mažiar – jeden väčší, druhý menší.*
26. ...
27. *Truhlica.*
28. *Mosadzný hrniec.*
29. *Puška...”*

Z archívneho prameňa Zoznam strieborných vecí a oblečenia v čiernej a zelenej skrinke vyplýva, že sukne tvorili významnú súčasť ženského šatníka a boli zhotovené z kvalitných materiálov, ako hodváb či zamat. Spomína sa napríklad pásikavá sukňa z hodvábu, čo naznačuje obľubu geometrických vzorov. Ďalej sa uvádza žltá zamatová sukňa, ako aj kombinovaná hodvábna sukňa s kvetinovým motívom, čo poukazuje na dekoratívnosť a kombináciu viacerých látok.

Sukne sa v období raného novoveku vyrábali z luxusných materiálov, ako boli zamat, atlas či hodváb. Ich honosnosť podčiarkovalo bohaté zdobenie zlatými a striebornými niťami, ako aj našívanie viacerých radov prámikov a pozamentov – hodvábných, zlatých a strieborných pletencov či šnúr. Vo výbavách aristokratických rodín sa sukne vyskytovali vo veľkom množstve, čo dokazuje napríklad inventár grófkы Zuzany Thurzovej

z roku 1603, v ktorom bolo zaznamenaných až 17 zamatových a atlasových sukní. Podobne aj v pozostalosti zemianky z rodiny Barackayovej sa uvádzajú štyri honosné sukne z rôznych luxusných materiálov.⁴ Sukne boli často podšívane plátom, a v zimnom období sa vatovali či lemovali kožušinou, čím získavali nielen elegantný vzhľad, ale aj funkčnosť. Pri každodennom nosení sa sukne často vykasávali, najmä pri práci, čo umožňovalo väčšiu praktickosť a pohyb.⁵ Sukne boli vyrábané z látok rôznych farieb a boli bohato zdobené perlami, zlatými ozdobami, zlatými šnúrami, najmä v posledných desaťročiach 16. storočia, keď sa sukne s perlami a zlatými ozdobami často spomínajú v listinách. Naopak, sukne zdobené malými zlatými a medenými krúžkami v tvare šošovky boli módné v skoršom období 16. storočia a znovu sa objavili až o storočie neskôr. V poslednej štvrtine 16. storočia sa objavuje ľahká, priehľadná sukňa zo zlatej, striebornej nite, farebného hodvábu alebo bielej nite, ktorá odhaľovala spodnú sukňu z jednofarebného a žiarivo kvetovaného ťažkého hodvábu, zamatú alebo jemnej látky, o ktorej sa staré inventáre zmiňujú od roku 1603. Základnou požiadavkou na slávnostný odev bolo, aby bol ušitý z ťažkej a hodnotnej látky, a aby mal ešte vyššiu hodnotu vďaka výšivkám a drahým ozdobám, ako boli perly, koralý alebo drahokamami vykladané spony. Na začiatku 17. storočia bolo módné kombinovať perlovú sukňu so španielskym plášťom. Slávnostné sukne sa nezdobili len perlami, ale aj koralmi. Zlatom tkané sukne často nevyžadovali ďalšiu výzdobu, pretože ich látka sama osebe pôsobila luxusne a vzácné.⁶ Kvalitné textílie pre ženské odevy zabezpečovali v mestách remeselníci rôznych špecializácií. V 17. storočí sa medzi najvýznamnejšie textilné remeslá v regiónoch slobody kráľovských miest radilo aj súkenníctvo, ako to dokladá správa o sabinovských cechoch.⁷

Sukňa bola bohato a precízne upravená – v páse sa pravidelne riasila, čím vznikali husté, symetricky usporiadané záhyby, ktoré pôsobili uhladene a súmerne, akoby boli vyrezané či sústružené. Jej dĺžka bola výrazná,

⁴ ZUBERCOVÁ, M. M. *Tisícročie módy*. Martin : Osveta, 1988, s. 81.

⁵ HAAS KIANIČKA, D. *Kremnica v ranom novoveku*. Budmerice : Rak, 2020, s. 249.

⁶ NAGY, G. *Magyar viseletek története*. Budapešť : Franklin-társulat, 2012, s. 151 – 201.

⁷ KÓNYA, P. – B. GUITMAN, (eds.). *Kronika sabinovských evanjelikov Daniela Waechtera. A Kisszebeni evangélikusok krónikája Waechter Dánieltől*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2022, s. 12.

často siahala až po zem, takže pri chôdzi si ju nositeľka musela nadviho-
vať, aby sa neznečistila alebo neprekážala v pohybe. V Čechách sa navyše
stále udržiava tradícia vlečky, ktorá dodáva sukni ešte honosnejší vzhľad.
Tento prvok sa označuje rôznymi názvami, ako „sukňa s vlekom“, „s oca-
som“ alebo „otáhlica“, a jeho prítomnosť podčiarkuje noblesu a eleganciu
celkového odevu.⁸ Sprvu tvar sukne siahal takmer až po zem a mierne
zakrýval nohy. Táto jednotná forma postupne začala vytvárať rôzne va-
rianty. Niektoré ženy považovali krátke sukne za málo dôstojné a nosili
dlhšie, dokonca nadbytočne predĺžené. Iné naopak usúdili, že vlečka je
nepraktická, a preto si sukňu nechali zaguľatiť alebo skrátiť. Móda sa pri-
spôsobila požiadavkám a umožnila rôzne strihy a tvary sukni.⁹ Sukne zo
16. storočia boli všeobecne dlhé, takže zvyčajne bolo vidieť len polovicu
topánok. V posledných desaťročiach storočia boli riasené. Spodok sukne
bol zaoblený a vlečkové sukne, ktoré naši predkovia nazývali „dlhochvos-
té“, sa začínajú objavovať až na konci storočia. Horná časť a spodok sukne
boli často vyrobené z látok rôznych farieb.¹⁰ O rôznych sukniach, či už po
materiálnej alebo farebnej stránke nám vypovedá archívny materiál Súpis
klenotov, striebra a odevov z 30. apríla 1652:¹¹

„Počet sukni

1. Sukňa z damasku.
2. Modrá damasková sukňa ...
3. Svetlomodrá damasková ...
4. Sukňa z tabízu ...
5. Jedna modrá sukňa damasková...
6. ... sukňa z damasku..
7. ... sukňa z atlasu...
8. Čierna damasková sukňa.

⁸ KYBALOVÁ, L. *Dějiny odívání. Renesance*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s.78.

⁹ NAGY, G. *Magyar viseletek története*. Budapešť : Franklin-társulat, 2012, s. 151 – 201.

¹⁰ KYBALOVÁ, L. *Dějiny odívání. Barok a rokoko*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 47.

¹¹ Štátny archív v Prešove, fond Drugeth Humenné, č. 288/19, 30. apríl 1652, *Súpis klenotov, striebra, odevov*. Originál, maď., 2 dvojhárky, poškodené, 4 listy. Šk. 86. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

9. *...damasková sukňa...*
10. *Fialová atlasová sukňa.*
11. *..Sukňa z tabisu...*
12. *Modrá talfová sukňa.*
13. *Čierny zamatový plášť ... zlato-strieborná čipka.*
14. *... čierny zamatový plášť so striebornou čipkou.*
15. *Letný plášť, čierny, zamatový, so zlatou čipkou.*
16. *Čierny zamatový plášť ... atlasová ozdoba.*
17. *Zamatová šuba ... strieborné gombíky.*

Bielizeň

1. *Plachta s čipkou.*
2. *Vankúš.*
3. *Malý vankúš vyšívaný striebrom, Každodenný vankúš.*
4. *Obrus a prikrývky na stôl.*
5. *Dlhý obrus na stôl.*
6. *Šatka lemovaná čipkou.*
7. *Rukavice ...*
8. *...rukavice ..*

Nočná košela

Pár hodvábných papúč.

Papuče.

Nočný čepiec.“

Z inventára z roku 1652 vyplýva, že sukne tvorili jednu z najpočetnejších kategórií ženského odevu. Boli zhotovované z kvalitných a luxusných materiálov, najmä damasku, atlasu, tabízu a talfu. Zaznamenáva sa viacero farebných variantov, napríklad modrá, svetlomodrá, fialová, ale aj čierna, čo svedčí o vysokej variabilite a dôležitosti farebného ladenia v rámci ženskej módy. Tieto sukne boli pravdepodobne určené na rôzne spoločenské príležitosti – od každodenného nosenia, až po slávnostné udalosti. Rôznorodosť materiálov zároveň naznačuje dostupnosť luxusných textílií v Uhorsku v polovici 17. storočia.

Bežne sa sukňa skladala z dvoch častí – samotnej sukne a živôtika, označovaného ako „pruslik“ alebo „prusliak“. Tento živôtik mohol byť pevne prišitý k sukni, alebo zostal samostatný, čím umožňoval väčšiu voľnosť v kombinovaní jednotlivých odevov. V niektorých prípadoch bol živôtik vyrobený z odlišného materiálu, či mal inú farbu ako sukňa. Teda farebné kontrasty a kombinácie látok boli bežnou súčasťou dobovej módy. Príkladom je aj Zuzana Thurzová, ktorá vlastnila zelenú kvetovanú zamatovú sukňu so živôtikom z kvetovanej zlatej látky, doplnenú troma radmi perlových šnúr. Tento prípad ilustruje nielen estetické preferencie doby, ale aj sklon k bohato zdobeným a luxusným materiálom.¹² Vrchný diel bol postupne vyrobený z iného materiálu ako sukňa. Napríklad k zelenej kvetovanej zamatovej sukni patrila vrchný diel z kvetovaného tkaného zlata, ozdobený štyrmi radmi perlového lemu. Vrchný diel, aj keď bol z odlišného materiálu, mohol byť stále prišitý k sukni. Čoskoro sa však ukázalo, že toto riešenie nebolo veľmi praktické, a preto sa vrchný diel začal šiť ako samostatný kus, aby sa dal ľahšie vymeniť. Vtedy sa objavila potreba samostatného pásu na upevnenie sukne, ktorý by ju držal na tele tesne nad bokmi. Dovtedy to zabezpečoval prišitý vrchný diel. Po tomto období sa už vrchné diely vyrábali ako samostatné kúsky, hoci stará móda – sukňa s vrchným dielom z rovnakého materiálu a prišitým k nej – sa stále udržiavala.¹³ Živôtiky sa vyskytovali v rôznych variantoch – niektoré mali dlhé rukávy, zatiaľ čo iné boli úplne bez rukávov, čím pripomínali vesty.¹⁴ Sukne s rukávmi, ich mali dlhé a priliehali k ruke, pričom ich konce zakrývali zápästie. Za čias kráľovnej Márie mali tieto konce tvar lievika, v polovici 16. storočia prešli do tvaru „psích uší“, a ku koncu storočia boli zdobené pletením, perlami a zlatou kožušinou. Okrem toho existovali čipkované a volánové manžety prišité k blúzke alebo oddelené.¹⁵ Veľmi obľúbeným typom bola aj sukňa so živôtikom bez rukávov, ku ktorej sa nosila zástera z rovnakého materiálu, a bola podobne zdobená ako vrchná košeľa. Tento typ odevu sa v priebehu 17. storočia stal dominantným v šatníkoch uhor-

¹² LENGYELOVÁ, T. *Život na šľachtickom dvore*. Bratislava : Slovart, 2015, s. 99 – 100.

¹³ NAGY, G. *Magyar viseletek története*. Budapešť : Franklin-társulat, 2012, s. 151 – 201.

¹⁴ LENGYELOVÁ, T. *Život na šľachtickom dvore*. Bratislava : Slovart, 2015, s. 99 – 100.

¹⁵ KYBALOVÁ, L. *Dějiny odívání. Barok a rokoko*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 124.

skej šľachty.¹⁶ V 16. storočí bola sukňa ešte vybavená živôtikom alebo ramienkami.

Vrchné sukne sa rozdeľovali aj na kratšie, teda vrchné a dlhšie, spodné sukne. Krátka sukňa nebola ničím iným ako hornou polovičnou sukňou, ktorá sa obliekala na spodnú dlhú sukňu siahajúcu až po zem. Krátka sukňa zakrývala spodnú od pásu až po stehná, alebo po kolená, a vzadu bola jednoznačne dlhšia než vpredu, čo vyplývalo z bežného strihu sukni. Takéto krátke vrchné sukne boli zhotovené z inej tkaniny než spodnejšie sukne a líšili sa aj farbou. Ich zdobenie sa tiež mohlo líšiť. Spodnejšie sukne sa vyrábali z potlačeného, kvetovaného a hladkého zamatu, rôznych atlasových tkanín, jednofarebných aj lesklých kvetovaných hodvábných látok alebo z jemného súkna. Najvrchnejšia sukňa bola často ľahká a priehľadná v celej jej dĺžke.¹⁷

V priebehu príchodu baroka dochádza k významným zmenám v podobe ženských sukni, ktoré postupne strácajú svoju pôvodnú vystuženú formu. Spočiatku boli pevnou súčasťou tesne vypasovaného živôtika, a ich spevnená konštrukcia pomáhala vytvárať siluetu typickú pre španielsky módný ideál. Táto estetika kládla dôraz na zoštíhlenie a predĺženie pásu, čím sa dosahoval dramatický kontrast medzi úzkym driekom a objemnejšou sukňou. Postupne však dochádza k uvoľneniu tejto siluety, pričom jedným z kľúčových prvkov zmeny je posun pásovej línie. Pás sa čoraz častejšie kladie nad svoju prirodzenú úroveň, čím sa eliminuje jeho výrazné zdôraznenie a kontúry ženského tela pôsobia menej rigidne. Tento posun v konštrukcii odevu je odrazom širších módných trendov smerujúcich k voľnejšiemu a menej striktnému tvarovaniu ženského tela, čo naznačuje odklon od prísnych pravidiel formujúcich ženskú postavu v predchádzajúcich desaťročiach. Tento vývoj bol súčasťou postupného oslabovania španielskeho vplyvu na ženskú módu a predznamenával príchod nových, menej obmedzujúcich módných trendov.¹⁸

V archívnych prameňoch o odevoch týkajúcich sa žien sa najčastejšie spomínajú práve sukne. V už spomínanom archívnom materiáli s ná-

¹⁶ ZUBERCOVÁ, M. M. *Tisícročné módy*. Martin : Osveta, 1988, s. 81.

¹⁷ NAGY, G. *Magyar viseletek története*. Budapešť : Franklin-társulat, 2012, s. 151 – 201.

¹⁸ KYBALOVÁ, L. *Dějiny odívání. Barok a rokoko*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 46.

zvom „Prehľad sporov a káuz v Poľsku“, ¹⁹ o záležitostiach týkajúcich sa Barbory Balowej, rodenej Andráši, konkrétne jej inventár výbavy (klenoty, oblečenie, nábytok a bielizeň) z rokov približne 1726 – 1756, sa opakuje viacero párov sukni, ktoré sa vyznačovali luxusnými materiálmi, ako bol karmazínový zamat, výraznými farbami (karmínová, blankytná, ružová, oranžová) a predovšetkým bohatým zdobením – najmä výšivkami zlatých a strieborných korún. Niektoré sukne boli určené na letné obdobie, čo poukazuje na sezónnosť šatníka.

Sukňa sa spomína v liste, ktorý napísala grófka Katarína Csáky dňa 4. novembra 1781 v Teremi a adresovala ho Františkovi Kozmovi: „*Sukňu nepredám za 15 zlatých, ale za 20.*“²⁰ Cena, ktorú predávajúci požadoval – od 15 do 20 zlatých – naznačuje, že sukne mohli byť hodnotným artiklom, pravdepodobne vyrobeným z kvalitných materiálov alebo s náročnejším spracovaním. Súčasne to odráža trhové podmienky tej doby, kde cena odevov nebola pevne stanovená, ale podliehala vyjednávaniu. Tento záznam tiež naznačuje, že sukne mohli predstavovať významnú investíciu, a mohli byť symbolom sociálneho statusu ich nositeľky. Ak boli takéto sumy za odev bežné, svedčí to o ich dôležitosti v šatníku žien tej doby. Zároveň to ukazuje, že obchodovanie s odevmi bolo dynamické, pričom predajcovia si boli vedomí hodnoty svojho tovaru, a snažili sa dosiahnuť čo najvýhodnejšiu cenu.

O sukniach a iných častiach odevu písala list Alžbeta Szentpéteri svojej sestre Kataríne Szentpéteri dňa 24. mája 1750 v Erdély: „*Rovnako ako pri ďalších veciach, ktoré som nechala priniesť cez pána Farkasa, si želim, aby ste v nákupe týchto vecí ukázali svoju lásku, pretože pán Farkas sa v týchto veciach nevyzná tak dobre ako vy. Takisto by som vás chcela poprosiť, aby ste sa nešetrili a poslali mi tvar papiera pre šatku, ktorú ste mi poslali, a ak by ste mali nejaký vzor na sukňu, ktorú by som chcela ušiť, chcela by som, aby to bolo niečo podobné tomu, čo Zuzana nosila. Rozumiem, že chcete*

¹⁹ Štátny archív v Prešove, fond Drugeth Humenné, č. 761/38, 1726 – 1756, *Prehľad sporov a káuz v Poľsku. Záležitosti Barbory Balovej, rodenej Andráši. Výkaz činže za rok 1739. Výkazy výdavkov. Inventár výbavy*. Šk. 306. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

²⁰ PAPP, K. „*Minden örömöm elegyes volt bánattal*“. Csáky Kata levelezése. Debrecen : Erdélyi Örmény Gyökerek Alapítvány; Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2006, s. 202. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

*použiť iný materiál, ale šírka by mala byť rovnaká ako u kvalitného plátna, pretože s takýmto vzorom sa bude jednoduchšie šiť.*²¹ Tento archívny prameň naznačuje viacero dôležitých aspektov týkajúcich sa sukni v ranom novoveku. Po prvé, z listu vyplýva, že výber látky a vzoru na sukňu bol starostlivo premyslený, a ženy si často nechávali látky dovážať prostredníctvom sprostredkovateľov, ktorí však nemuseli mať dostatočné znalosti o kvalite či estetike textílií. Prijemkyňa listu sa preto obracia na osobu, ktorá sa v týchto veciach lepšie vyzná, čím zdôrazňuje význam osobného vkusu a odborného posúdenia pri nákupe materiálu. Ďalej sa ukazuje, že sukne sa často šili na mieru podľa konkrétnych vzorov, pričom dôležitú úlohu zohrávala inšpirácia inými odevmi – v tomto prípade sukňou, ktorú nosila žena menom Zuzana. To naznačuje existenciu módných vzorov a napodobňovania štýlu iných osôb, čo môže súvisieť so sociálnym postavením a trendmi v odievaní danej doby. Taktiež sa zdôrazňuje výber materiálu, pričom zadávateľka listu vyjadruje pochopenie pre použitie inej látky, avšak trvá na tom, aby šírka látky zodpovedala kvalitnému plátnu. To poukazuje na technické aspekty výroby sukni – správna šírka látky mohla uľahčiť šitie a ovplyvniť výsledný vzhľad odevu.

O hodnote sukni sa spomína aj list od Rozálie Bethlen, ktorý poslala dňa 30. mája 1792 a adresovala ho grófke Kataríne Csáky: *„Zatiaľ som nikoho nevidela, len mnoho židov, ktorí sa mi chcú ponúknuť, že mi predajú perly a staré sukne. Ak by tu boli vaše sukne, drahá pani, teraz by si ich veľmi draho predali.*“²² Prameň naznačuje, že sukne boli nielen bežnou súčasťou ženského šatníka, ale aj cenným obchodným artiklom, ktorý mohol byť predmetom dopytu a obchodovania. Spomienka na židovských obchodníkov ponúkajúcich perly a staré sukne svedčí o tom, že odevy, vrátane sukni, mali svoju trhovú hodnotu aj po istom čase používania. Zároveň z listu vyplýva, že konkrétne sukne adresátky boli vnímané ako hodnotné a vysoko cenené, keďže pisateľka tvrdí, že by sa dali v danej situácii predať za vysokú cenu. To môže naznačovať, že kvalitné alebo módne

²¹ BEREČZ, Á. „*Semmi újságot írni nem tudok*“. Ráday Gedeonné Szentpéteri Katalin levelezése, Budapest : Ráday Gyűjtemény – Balassi Kiadó, 2016, s. 63. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

²² PAPP, K. „*Minden örömöm elegyes volt bánattal*“. Csáky Kata levelezése. Debrecen: Erdélyi Örmény Gyökerek Alapítvány; Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2006, s. 347. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

sukne boli v určitých kruhoch žiadané, a mohli predstavovať významnú investíciu. Okrem toho tento prameň odráža aj sociálne aspekty obchodovania s odevmi a interakciu medzi rôznymi skupinami obyvateľstva, pričom obchodníci ponúkajúci textilný tovar boli dôležitou súčasťou mestského a trhového prostredia.

Konkrétnu predstavu o konštrukcii kusu odevu ponúkajú strihy od krajčírov. Krajčírské remeslo bolo v mestách Uhorska bežne zastúpené a fungovalo v rámci cechovej organizácie, ako to dokladajú aj pramene zo Stropkova, kde sú krajčíri uvádzaní medzi tradičnými mestskými remeselníkmi. Stropkovské cechové privilégium z roku 1577 dokladá existenciu viacerých remesiel v mestečku: zlatníkov, debnárov, kožušníkov, mäsiarov, obuvníkov, hrnčiarov, kováčov, tesárov, stolárov, sedlárov, zámočníkov, remenárov mečiarov, pivovarníkov a ránhojičov (felčiarov), ale aj krajčírov.²³ Strihy sa zachovali prostredníctvom dobového prameňa Kniha strihov košického krajčírského cechu z roku 1760.²⁴ V tejto knihe sa nachádzajú štyri kusy zo ženského šatníka. Tieto dokumenty poskytujú technické detaily výroby, miery, ukazujú aký bol systém strihov, poskytujú aj poznámky k výrobe. Každý strih je rozkreslený s použitím červených línií a popisu v maďarskom jazyku, čo potvrdzuje jeho pôvod v uhorských oblastiach. Popisy mier ako „fél íng“ (polovica) a „másfél fertály“ (jeden a pol štvrtiny) naznačujú, že pri výrobe sa využívali len približné rozmery textilných dielov.

²³ KÓNYA, P. Stropkov na prahu novoveku. In *Dejiny Stropkova*. Kónya Peter (ed.). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2024, s. 72.

²⁴ Archív Východoslovenského múzea v Košiciach, fond Krajčírského košického cechu, evidenčné číslo VSM CA P. č. 502, *Kniha predpisov 1695 – 1760*, sign. F 7346, H 69763, H-2012/00180. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

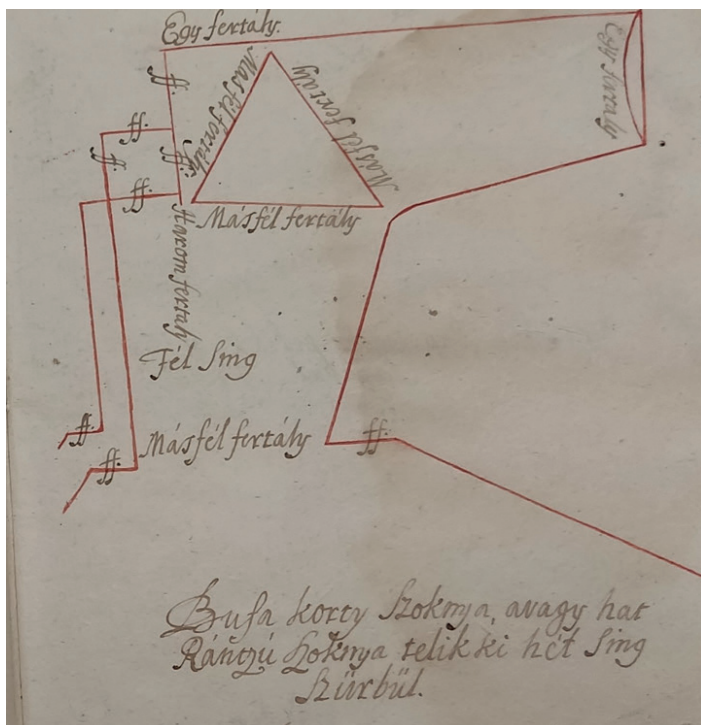


Obrázok 1: Kniha strihov košického krajčírského cechu z roku 1760.

(Zdroj: Archív Východoslovenského múzea v Košiciach, fond Krajčírského košického cechu, evidenčné číslo VSM CA P. č. 502, Kniha predpisov 1695 – 1760, sign. F 7346, H 69763, H-2012/00180.)

Prvý strih znázorňuje Švábsku sukňu. V nákrese je znázornený živôtik spojený so sukňou. Živôtik nemá rukávy, čo naznačuje, že mohol byť v teplejšom období kombinovaný s ďalšími vrstvami spodnej bielizne. Zaujímavým prvkom tohto strihu je riešenie ramienok, ktoré spájajú predný a zadný diel. Ramienko je súčasťou živôtika a jeho konštrukcia naznačuje funkčné i estetické riešenie – v oblasti ramien je širšie, aby poskytovalo dostatočnú oporu, no smerom k prieramku sa postupne zužuje, čím pôsobí elegantnejším a jemnejším dojmom. Súčasne ramienko priamo nadväzuje na výstrih, ktorý je v prednej časti štvorcový, čo bolo typické pre mestskú aj vidiecku módu raného novoveku v Uhorsku. Zadný diel odevu je znázornený skrz predný diel, čo môžeme identifikovať podľa menšieho

výstrihu. Sukňa má tvar polkruhu, čo znamená, že poskytovala bohatý objem a splývavý vzhľad. Tento strih umožňoval dosiahnuť dostatočnú šírku v spodnej časti, čím sa vytváral dojem bohato nariasenej sukne, ktorá sa mohla ďalej tvarovať podľa použitého materiálu a spôsobu vrstvenia spodných sukní.



Obrázok 2: Kniha strihov košického krajčírskoho cechu z roku 1760.

(Zdroj: Archív Východoslovenského múzea v Košiciach, fond Krajčírskoho košického cechu, evidenčné číslo VSM CA P. č. 502, Kniha predpisov 1695 – 1760, sign. F 7346, H 69763, H-2012/00180.)

Druhý strih vyobrazuje bohatú riasenú sukňu so šiestimi záhybmi. Strih ponúka technický návrh skladanej alebo vrstvenej sukne, vytvorenej zo šiestich častí. Sukňa so živôtikom je spojená. V náčrte vidíme len jednu štvrtinu šiat. Predný a zadný diel sa prekrýva, spoznáme to len od hĺbky výstrihu, ktorý je v zadnej časti menší ako v prednej. Výstrih má štvorcový tvar. Odev má dlhý rukáv, ktorý sa postupne zužuje v oblasti zápästia. Zaujímavým aspektom tohto strihu je spôsob nákresu strihu. Môžeme pred-

pokladať, že ide o šaty určené na chladnejšie obdobie. Jednotlivé línie sa prekrývajú, a do nákreсу sú zaznačené aj diely, ktoré je potrebné vystihnúť samostatne. Celkový objem sukne sa dosahoval skladaním a vrstvením látky v páse. Finálny odev mal pravdepodobne podobu bohato riasenej sukne, ktorá sa v páse zužovala a mohla byť doplnená ozdobnými prámikmi, čipkami alebo výšivkami. Výsledný tvar sukne ovplyvňovali aj spodné vrstvy – škrobené spodné sukne alebo mierne vystužené konštrukcie, ktoré jej dodávali objem a požadovaný tvar.

Aby sme lepšie porozumeli výslednej podobe odevu a jeho noseniu v kontexte raného novoveku, je vhodné doplniť strihové nákresy vizuálnymi príkladmi dobového oblečenia. Obrázky zobrazujúce ženy v ranonovovekých odevoch nám umožňujú vidieť, ako sa jednotlivé diely spájali do finálneho odevu, aké materiály a zdobenie sa používalo, a akým spôsobom sa sukne a živôtky prispôbovali postave. Na základe týchto vizuálnych prameňov môžeme analyzovať regionálne rozdiely, vplyv módy vyšších vrstiev na každodenný odev, či praktické aspekty nosenia týchto šiat v rôznych spoločenských situáciách.



Obrázok 3: Posmrtný portrét K. Horváth-Stančíchovej, rod. Kišovej.

(Zdroj: LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. *Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku. Právne postavenie šľachtickej*. Praha : Leges. 2022. s. 108.)

Na obraze vidíme šľachtičnú v odeve, ktorý pozostáva z bohato zdobenej sukne, živôtika a košeľe. Sukňa je dlhá a bohatá, s výrazným riasením, ktoré dodáva objem. Je zhotovená z pevnej látky, pravdepodobne vlny a splýva až k zemi. Zdá sa byť jednofarebná, no jej štruktúra a jemné detaily naznačujú vysokú kvalitu materiálu. Živôtik je tmavej farby, priliehavý a bohato zdobený kontrastným zlatým lemovaním. Materiál, ktorý bol použitý na výrobu mohol byť použitý brokát alebo zamat. Spodná košeľa je z ľahkej, svetlej látky, pravdepodobne z ľanu alebo jemného plátna, a má široké, bohato nariasené rukávy. Tie sú jedným z dominantných prvkov odevu, a dodávajú mu vzdušnosť a eleganciu. Manžety rukávov sú zdobené jemnou čipkou. Výstrih košeľe je taktiež zdobený čipkou, ktorá vykúka spod živôtika a dodáva odevu jemnosť.

Analýza prameňov ukazuje, že sukne zaujímali v ženskom šatníku ranonovovekého Uhorska výnimočné postavenie. Boli nielen neoddeliteľnou súčasťou každodenného i slávnostného odevu, ale aj nositeľom symbolických a reprezentatívnych hodnôt. Ich materiálová pestrosť – od zamaty a hodvábu po damask či tabíz – odrážala spoločenské vrstvy, v ktorých sa pohybovali ich majiteľky. Zdobenie zlatými niťami, perlami či čipkami poukazuje na estetické ideály doby, v ktorej sa luxus a honosnosť stali prejavom statusu.

Postupné zmeny v strihu, konštrukcii a siluete sukni svedčia o vplyve širších európskych módných trendov, ako aj o prenikaní barokovej estetiky do uhorského prostredia. Sukne sa stali nielen módnym prvkom, ale aj predmetom obchodu a investície, čo dokladajú listinné záznamy o ich predaji a vysokej hodnote.

VEĽKÉ MANÉVRE V STROPKOVE V ROKU 1911

Peter KÓNYA

KÓNYA, Peter. Great maneuvers in Stropkov in 1911. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 1, p. 43 – 55.

At the beginning of the 20th century, Stropkov was a small town on the northern borders of Hungary, of which there were several dozen in the country at that time. The demographic development of the first years of the new century was characterized by a significant increase in the population, a significant reduction in emigration and changes in the national and religious composition. In particular, there was a sharp rise in the Hungarian ethnic group and the strengthening of the Roman Catholic Church at the expense of members of the Jewish religious community. The only accurate data on the demographic, ethnic and confessional conditions in the town from the beginning of the 20th century are contained in the census materials from 1910. The army arrived in Stropkov on September 9 and for a week transformed the town into the headquarters of the fighting army. During the royal maneuvers, an unprecedented number of soldiers were deployed on a relatively small territory. After the successful maneuvers, the heir to the throne, the army headquarters and the throne honored a number of people who contributed to their successful course.

Key words: Stropkov, 1911, army, maneuvers, Hungary, demographic development.

Stropkov na prahu 20. storočia

Stropkov bol na prahu 20. storočia nevelkým mestečkom na severných hraniciach Uhorska, akých bolo v tomto období v krajine niekoľko desiatok. Podľa údajov posledného sčítania ľudu z roku 1910 mal Stropkov 2 585 obyvateľov, z ktorých ekonomicky aktívnych bolo 875 a príslušníkov ich domácností 1 710. Z nich väčšinu, až 30 % zamestnávala remeselná, resp. priemyselná výroba. Podstatne menej, asi 23 %, pôsobilo v druhom najvýznamnejšom hospodárskom odvetví v mestečku, v poľnohospodárstve. Tretím najväčším zamestnávateľom bol obchod, v ktorom pracovalo 17 % obyvateľov. Vo verejnej službe a slobodných povolaniach bolo činných 10 % zamestnaných obyvateľov, v doprave však len 12 %, iste kvôli absencii železnice v mestečku a v ozbrojených silách štyri osoby. Pomerne veľký počet obyvateľov mestečka sa živilo námezdnou prácou a osobnými

službami. Ako nádenníci bez určenia odvetvia si na živobytie zarábalo 71 a ako sluhovia či slúžky 69 obyvateľov. Bez určitého alebo známeho zamestnania bolo 36 Stropkovčanov.¹

Nová doba sa aj v Stropkove prihlásila popri iných aspektoch aj takými organizáciami ako Stropkovský všeobecný priemyselný spolok, združujúci miestnych remeselníkov.² Potom ako ešte koncom storočia vznikla v Stropkove prvá sporiteľňa, došlo v roku 1904 k založeniu nového finančného ústavu. Stala sa ním akciová spoločnosť „Sztropkói takarékpénztár“ (Stropkovská sporiteľňa), zriadená k 1. novembru 1904 so základným akciovým kapitálom vo výške jedného milióna korún. Vznikla z iniciatívy vrchného slúžneho Tomáša Malonyayho, ktorý sa dva roky snažil o jej založenie.³ Nový typ obchodného podniku na začiatku 20. storočia reprezentovali spotrebné družstvá. V mestečku bolo takéto družstvo založené v decembri 1906 s názvom „Sztropkó és vidéke fogyasztószövetkezet“ (Spotrebné družstvo Stropkov a okolie). Družstvo malo slúžiť obyvateľom mestečka a blízkych obcí.⁴

Slobodnými povolaniami sa r. 1910 zaoberalo 87 obyvateľov Stropkova.⁵ Patrili k nim učitelia miestnej štátnej základnej školy, rímskokatolícky farár i židovskí rabíni (ortodoxný a chasidský), františkánski mnísi, sudcovia okresného súdu, advokáti, okresný a obvodný lekár, okresný veterinár, vrchný slúžny, slúžny, obvodný notár, poštmajster, lekárnik a ďalší úradníci či zamestnanci miestnych okresných alebo štátnych úradov (daňový úrad, matrika, úrad pozemkovej knihy).

Demografický vývin prvých rokoch nového storočia charakterizoval početný rast obyvateľstva, výrazné zmiernenie vysťahovalectva a zmeny v národnostnej i náboženskej skladbe. Došlo najmä k prudkému vzostupu maďarského etnika a posilneniu rímskokatolíckej cirkvi na úkor príslušníkov židovskej náboženskej obce. Jediné presné údaje o demografických, národnostných a konfesiónálnych pomeroch v mestečku zo začiatku 20.

¹ *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása II.* Budapest 1913, s. 546.

² MNL BAZML Zemplén Levéltára Sátorajújhely, IV. 2417. Zemplén vármegye egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye 1873 – 1950: A Sztropkói általános ipartestület békeltető bizottságának alapszabályai.

³ *Felső Zemplén* 1902.

⁴ *Felső Zemplén* 1906, 6. XII.

⁵ *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása II.* Budapest 1913, s. 546.

storočia sú obsiahnuté v materiáloch sčítania ľudu z roku 1910. Na prahu storočia stúpol počet obyvateľov Stropkova na 2 585. Bolo to o 11 % viac ako na prelome storočí.⁶

Napriek výraznému rastu počtu obyvateľstva a zlepšeniu demografických pomerov v mestečku aj na začiatku storočia pokračovalo vysťahovalectvo, jeho intenzita však už značne poklesla a jednoznačne prevážoval počet navrátilcov z Ameriky nad vysťahovalcami. V roku 1910 sa z mestečka vysťahovalo 14 a z Ameriky sa vrátilo 16 obyvateľov.⁷

Popri výraznom znížení miery vysťahovalectva z mestečka sa zároveň do Stropkova sťahovalo nové obyvateľstvo. Medzi nimi boli najmä židia zo susednej Haliče, chudobné poľské obyvateľstvo z tej istej oblasti, ako aj obyvatelia okolitých obcí, nachádzajúci zamestnanie ako nádenníci a pomocné sily v remesle, poľnohospodárstve, obchode alebo v úradoch.

Vo vývine náboženských pomerov v mestečku došlo v prvom desaťročí 20. storočia k dvom významnejším zmenám. Predovšetkým v dôsledku prisťahovalectva z okolitého vidieka a z Haliče rímskokatolícka konfesia zosilnela natoľko, že znovu zaujala dominantné postavenie v mestečku. Paralelne s tým zoslabli pozície židovského obyvateľstva, a to najmä kvôli odlivu židovského obyvateľstva do väčších miest stolice, do Prešova, do Košíc, ako aj do južnejších oblastí. Prvé miesto v konfesionalnej štruktúre obyvateľstva zaujali rímskokatolíci, tvoriaci v počte 1 287 už relatívnu väčšinu, takmer 50 %. Iba o málo menšiu časť obyvateľstva predstavovali židia, v počte 1 141, s podielom 41 %. Tretiu najsilnejšiu konfesiou tvorili gréckokatolíci, tí však s počtom 113 veriacich tvorili iba 4 % obyvateľov.⁸

V národnostnej skladbe obyvateľstva mestečka stále dominovali Slováci, vzhľadom na posilnenie pozícií miestnych Maďarov a najmä prílev ortodoxných židov však na začiatku 20. storočia predstavovali už iba relatívnu väčšinu. Slováci v počte 969 tvorili viac ako 37 % obyvateľstva mestečka. Iba o niekoľkých menej, 919 obyvateľov, sa hlásilo k nemeckej národnosti, pričom takmer všetci boli miestni ortodoxní židia, ktorí na rozdiel od rýchlo sa maďarizujúcich neologických komunít, ostávali verní

⁶ *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása I.* Budapest 1913, s. 274 – 275.

⁷ *Felső Zemplén* 1910, 17. IV.

⁸ *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása I.* Budapest 1913, s. 274 – 275.

nemeckej národnosti, resp. jazyku. Veľmi nízke zastúpenie Rusínov v mestečku, iba 12, ostro kontrastuje s počtom gréckokatolíckeho obyvateľstva (113). Znamená to, že väčšina miestnych gréckokatolíkov patrila vtedy ku Slovákom. Veľmi pozoruhodný je údaj o 248 obyvateľoch, nehlásiacich sa k žiadnej štatisticky vykazovanej uhorskej národnosti (maďarskej, nemeckej, slovenskej, rusínskej, rumunskej, chorvátskej a srbskej). Zrejme to boli Poliaci zo susednej Haliče, živiaci sa v Stropkove pomocnými prácami v poľnohospodárstve či remesle a najmä službou v domácnostiach a národnostnej štruktúre jeho obyvateľov tvorili až 9 %.⁹

Na začiatku 20. storočia bol Stropkov sídlom rovnomenného administratívneho celku, okresu Zemplínskej stolice. V roku 1913 patrilo k okresu 44 hornozemplínskych obcí, celkovo s 11 970 obyvateľmi, vrátane mestečka. Stropkovský okres tak bol na začiatku storočia najmenším zo všetkých dvanástich okresov stolice.¹⁰ V mestečku stále sídlil slúžnovský okresný úrad, na čele s vrchným slúžnym, spolu so slúžnymi, kancelárskym a pomocným personálom. Súčasťou slúžnovského okresu boli notárske obvody. Do Stropkovského okresu okrem samotného mestečka patrili obvodné notariáty v Havaji, Humenskej Oľke, Kelči, Malej Breznici, Košarovciach a Miňovciach. Okresnú správu reprezentovali aj obvodný lekár a okresný zverolekár.

Popri slúžnovskom okrese sídlilo na začiatku 20. storočia v Stropkove aj niekoľko štátnych úradov. Z nich jednoznačne najvýznamnejším bol okresný súd, ktorého personál okrem okresného sudcu tvorili podnotár a pisár.¹¹ S rozrastajúcou agendou okresného súdu mu pribúdali aj nové funkcie a ďalší zamestnanci. V roku 1903 to bol súdny podnotár ako poverený prokurátor.¹² O tri roky, r. 1906, bol stropkovský okresný súd rozšírený o úrad pozemkovej knihy. S činnosťou okresného súdu v mestečku bolo späté takisto pôsobenie iných profesií, najmä advokátov. V poslednom predvojnovom roku, r. 1914, pôsobili v mestečku traja advokáti.¹³

⁹ *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása I.* Budapest 1913, s. 274 – 275.

¹⁰ HÖGYE, István. Zemplén vármegye területe és közigazgatási változásai 1711 – 1950. In *A Felvidék történeti földrajza*. Nyíregyháza 1998, s. 533.

¹¹ CZAGÁNY, Ferenc. *Zemplénvármegyei helységnévtár és kalauz*, s. 50.

¹² *Felső Zemplén* 1903, 20. VIII.

¹³ *Zemplén naptára* 1914. Sátoraljaújhely 1913, s. 64.

Ďalším štátnym úradom v mestečku, ktorý prešiel v tomto období významnou rekonštrukciou a modernizáciou, bola miestna pošta. Na začiatku storočia patrilo ku stropkovskému poštovému a doručovateľskému rajónu spolu 38 obcí. Do každej z nich boli denne doručované zásielky, najmä korešpondencia v uzavretých taškách, a to buď na hlavnej poštovej trase alebo cestou miestnych obecných doručovateľov. V samotnom mestečku sa nachádzali štyri poštové schránky a rovnako štyri predajné miesta s poštovými ceninami. V roku 1906 získala pošta novú modernú budovu, ktorú na vlastné náklady postavil poštmajster Eduard Unghváry.¹⁴ Veľký význam nielen pre stropkovskú poštu malo zriadenie pravidelnej automobilovej dopravy zásielok v roku 1911 na trase Bardejov – Humenné. Potom, ako bol v novembri 1908 pripojený k telefónnej sieti Vranov, dorazilo do Stropkova telefonické spojenie.¹⁵

Z ďalších štátnych úradov od konca predchádzajúceho storočia pôsobila v mestečku nevelká žandárska stanica na čele s okresným strážmajstrom. Kvôli ťažko kontrolovateľnému prisťahovalectvu chudobného obyvateľstva zo susednej Haliče pristúpilo ministerstvo v roku 1910 k zriadeniu stropkovskej filiálky pohraničnej polície, príslušnej k bardejovskému veliteľstvu.¹⁶

Stropkov mal aj na začiatku 20. storočia naďalej postavenie tzv. malej obce,¹⁷ aj keď mal už viac ako 2 000 obyvateľov. Vedenie obce (mesta) tvorili richtár, štyria radní (prísazní), sirotský tútor, obvodný lekár, pokladník, zástupca richtára a dvaja podrichtári. Štátnu správu v obecnej samospráve zastupoval obecný notár s podnotárom. Okrem nich malo mestečko aj ďalších zamestnancov, ako boli daňoví komisári, hájníci, vykonávatelia či doručovatelia. Najvyšší samosprávny orgán predstavovalo obecné zastupiteľstvo, ktorého polovicu stále tvorili občania platiaci najvyššiu daň (virilisti) a polovicu volení zástupcovia.¹⁸ Úrad richtára zastával takmer od

¹⁴ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 121 – 122.

¹⁵ *Felső Zemplén* 1908, 5. XI.

¹⁶ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 134.

¹⁷ V zmysle zákona sídla do 2 000 obyvateľov.

¹⁸ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 91.

začiatku storočia až do roku 1912 Jozef Zsanoni. Iba v roku 1901 vykonával túto funkciu krátky čas Ján Weinhold.¹⁹

S rastom obyvateľstva od začiatku storočia stúpajúc takisto počet obytných domov v mestečku. Rovnako ako na prelome storočí, pribúdali najmä kvalitnejšie stavby postavené z trvácnych materiálov. Do roku 1910 sa zvýšil počet domov v Stropkove na 389, teda v priebehu jedného desaťročia skoro o jednu pätinu. Podobne stúpol aj počet domov postavených z kameňa alebo tehál oproti budovám z netrvácneho materiálu. Kamenných alebo tehlových domov bolo 212, z dreva bolo postavených 109, z válkov alebo blata na murovaných základoch 60 a bez nich už iba osem domov v mestečku. Pritom strechu z pálenej škridly malo už 43 stropkovských domov. Najviac, až 291 domov, bolo stále zakrytých šindľovou a ďalších 55 miestnych domov slamenou strechou.²⁰ Urbanistický vzhľad mesta dotvárali popri nových obytných domoch aj moderné verejné budovy, ako boli najmä štátna základná ľudová škola, poštový úrad či radnica. Z prestavieb sakrálnych budov bola zrejme najvýznamnejšia už spomínaná rekonštrukcia veže farského kostola z r. 1905.²¹

V období vrcholiacej uhorskej priemyselnej revolúcie ostávala veľkým problémom Stropkova a celého okresu absencia železničnej trate. Túto skutočnosť, zásadným spôsobom negatívne dopadajúcu na ďalší rozvoj priemyslu a ekonomiky v mestečku vôbec, si uvedomovali miestne autority, ktoré dlhodobo vyvíjali veľké úsilie s cieľom dostať Stropkov na mapu železničnej siete v Uhorsku. Napokon, v roku 1909, schválilo stoličné zhromaždenie stavbu železničnej trate Vranov – Stropkov, spolu s finančnou účasťou stolice.²² Kvôli vojne však k už k výstavbe nedošlo.

Vzhľadom na neexistenciu železničnej trate hľadali štátne aj stoličné úrady alternatívne rýchle dopravné spojenie mestečka s väčšími hospodárskymi a správnymi centrami. Už v roku 1905 vznikol v Stropkove spolok, zabezpečujúci pomocou dvanásťmiestnych automobilov spojenie s Prešovom, Svidníkom, Giraltovcami a Humenným.²³ V roku 1910 ponúkla

¹⁹ *Zemplén naptára*. Sátoraljaújhely 1901 – 1918.

²⁰ *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása I.* Budapest 1913, s. 275.

²¹ *Felső Zemplén* 1905, 26. X.

²² *Felső Zemplén* 1909, 3. VI.

²³ *Felső Zemplén* 1905, 15. VI.

Uhorská kráľovská poštová banka zriadenie pravidelného dopravného spojenia z Bardejova do Košíc cez Stropkov a ďalšie okresy bez železničnej trate.²⁴ Tento plán bol napokon uskutočnený v apríli nasledujúceho roku, keď začali pravidelne premávať automobily, či dnešnou terminológiou skôr mikrobussy na trase Košice – Herľany – Vranov – Stropkov – Svidník – Bardejov.²⁵ Od leta nasledujúceho roku zabezpečovali túto pravidelnú dopravu osôb poštové omnibussy.²⁶

Na začiatku 20. storočia sa zlepšili zdravotné pomery v Stropkove. Aj keď nemocnica v mestečku vtedy nevznikla, prispela k tomu iste trvalá prítomnosť lekárov, zlepšenie štátnej zdravotnej starostlivosti aj bytových pomerov. Okrem už uvádzaného okresného lekára pôsobil v Stropkove od roku 1908 takisto obvodný lekár.²⁷ Svoje ambulancie však mali v mestečku aj ďalší lekári.²⁸ V Stropkove naďalej pôsobila jedna lekárňa a jedna diplomovaná pôrodná babica.²⁹

Pokojný život mestečka a jeho obyvateľov z času na čas narúšali tragédie alebo kriminálne činy. Na konci mája 1904 zavraždili a ozbíjali v lese, na okraji mestečka, dvaja lupiči istého podomového obchodníka z Mukačeva. Obidvoch stropkovskí žandári zatkli a odovzdali stoličnému súdu.³⁰ Viacerých zločinov sa dopustili miestni alebo kočovní Cigáni. Tí napr. v prvých dňoch januára 1908 vyrabovali jednu zo stropkovských synagóg³¹ a na jar 1914 kradli v obchodoch.³² Na začiatku roku 1914 otriasla mestečkom samovražda súdneho praktikanta tamojšieho okresného súdu, Imricha Pandáka, ktorú spáchal v januári 1914 v hoteli Uhorská koruna.³³

Po ničivých požiaroch v druhej polovici predchádzajúceho storočia nemusel Stropkov čeliť významnejším živelným pohromám. Menšie požiare, ktoré na začiatku storočia v meste vypukli, dokázali spoľahlivo zastaviť

²⁴ *Felső Zemplén* 1910, 3. II.

²⁵ *Felső Zemplén* 1911, 19. II.

²⁶ *Felső Zemplén* 1912, 1. I.

²⁷ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 125.

²⁸ *Zemplén naptára* 1914. Sátoraljaújhely 1913, s. 62 – 63.

²⁹ *Zemplén naptára* 1901. Sátoraljaújhely 1900, s. 68.

³⁰ *Felső Zemplén* 1904, 2. VI.

³¹ *Felső Zemplén* 1908, 11. I.

³² *Zemplén* 1914, 15. VI.

³³ *Zemplén* 1914, 10. I.

miestni hasiči s modernou protipožiarnou technikou. Veľký požiar postihol mestečko až 3. apríla 1910.³⁴

V predvojnových rokoch pôsobil v Stropkove celý rad kultúrnych, športových či profesijných spolkov a organizácií, ako boli Stropkovský všeobecný priemyselný (remeselnícky) spolok, Kasíno, Stropkovský spoločenský kruh, Maďarizačný školský kruh, Spoločnosť ochotníkov a iné. Kultúrny život pred prvou svetovou vojnou pozostával najmä z rôznych zábav, bálav, koncertov a večierkov organizovaných miestnymi spolkami alebo hosťujúcich divadelných predstavení. Pozoruhodným kultúrnym počínom na začiatku 20. storočia bolo zriadenie ľudovej knižnice v roku 1905. Knižnica mala bezplatne slúžiť najmä živnostníkom, remeselníkom a poľnohospodárom, ako aj šíriť osvetu medzi všetkých obyvateľov Stropkova.³⁵

Veľké manévry

V roku 1911 došlo k úplne osobitnej udalosti v celých jeho dejinách, ktorá výrazne zmenila tvár mestečka a zasiahla všetky oblasti života jeho spoločnosti. Zároveň dostala toto takmer neznáme hornozemplínske mestečko do dobových médií, a tým aj povedomia v celej rakúsko-uhorskej monarchii.

Veľké jesenné manévry rakúsko-uhorskej, tzv. spoločnej armády naplánoval generálny štáb pôvodne na rok 1910. Noviny *Felső Zemplén* už 15. mája informovali o konaní manévrov v Zemplínskej stolici v jeseni za účasti panovníka Františka Jozefa I. a následníka trónu Františka Ferdinanda. Panovník mal bývať v Stropkove a následník trónu v neďalekom Svidníku. S cieľom zabezpečiť pre kráľa zodpovedajúce ubytovanie navštívili v máji Stropkov viedenský hospodársky riaditeľ a vrchný dvorný komisár.³⁶ Nedeľný mesiac nato priniesli noviny správu o tom, že František Jozef bude bývať v Stropkovskom kaštieli, vtedy patriacom barónovi Žigmundovi Huszárovi. Spolu s ním mal byť v mestečku umiestnený celý hlavný štáb manévrov

³⁴ *Felső Zemplén* 1910, 10. IV.

³⁵ BEŇKO, Ján. *Stropkov*, s. 129.

³⁶ *Felső Zemplén* 1910, 15. V.

aj veľkoveľkovi Eugen. Na dodržiavanie poriadku v mestečku počas cvičenia malo byť do Stropkova odvelených dvesto žandárov.³⁷

V roku 1910 sa nakoniec manévry nekonali. Zabránila nim nákazlivá choroba koní, ktorá vypukla v susednej Haliči. Vo Viedni však rozhodli o ich preložení na budúci rok v tom istom formáte, ako boli pôvodne plánované. Zmeny však nastali v tom, že podľa nového plánu sa mal panovník usídiť vo Svidníku, vrchné veliteľstvo so štábom malo mať svoje dočasné sídlo v Stropkove.³⁸

Vojská sa v oblasti Horného Zemplína začali sústreďovať po 20. auguste, keď sa do priestoru Michaloviec presunuli prápory 25., 34., 84. a 67. pešieho pluku, spolu s dvoma plukmi delostrelectva a dvoma stotinami husárov. Po menších cvičeniach v širšom okolí mesta, pochodovali 3. septembra všetky jednotky k Stropkovu. Zaujímavosťou je, že pre potreby vojaka počas cvičenia objednalo veliteľstvo spoločnej armády 100 hektolitrov piva z Michalovského pivovaru.³⁹

Po pevnom stanovení miesta a termínu manévrov sa zmobilizovalo vedenie stolice a vyvinulo obrovské úsilie v záujme rekonštrukcie najmä pomerne zaostalej dopravnej infraštruktúry na území Stropkovského okresu i v samotnom mestečku. Zemplínsky podžupan najprv určil všetky prostriedky na obnovu ciest a mostov v stolici pre územie Stropkovského okresu. Na konci mája 1910 sa priamo na mieste konania plánovaných manévrov stretol s panovníkovými komisármi a prerokoval s nimi nutné práce na opravách ciest a mostov v celej oblasti. Potom odcestoval na ministerstvo dopravy v Budapešti, od ktorého žiadal sumu celkovo 71 961 korún na opravu stoličných aj vicinálnych ciest. Ministerstvo mu priznalo dotáciu vo výške 72-tisíc korún.⁴⁰

Na opravu budov žiadala stolica od ministerstva vnútra 16 124 korún a dostala dotáciu v sume 16-tisíc korún. Väčšia časť z tejto čiastky bola určená na vydláždenie a osvetlenie stropkovských ulíc a, samozrejme, na rekonštrukciu kaštieľa, kde mal byť ubytovaný panovník. V máji 1911 zmenilo vrchné velenie plán manévrov a pre ubytovanie panovníka určilo

³⁷ *Felső Zemplén* 1910, 12. VI.

³⁸ *Felső Zemplén* 1911, 14. V.

³⁹ *Felső Zemplén* 1911, 27. VIII.

⁴⁰ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 126 – 127.

Svidník. V Stropkove mal bývať následník trónu František Ferdinand. Zástupcov stolice o tom informoval na rokovaníach v Košiciach predseda dvornej delegácie, Karol Prieleszky. Zakrátko však František Jozef I. na radu svojho lekára rezignoval na účasť na manévroch a vrchným velením poveril následníka trónu.⁴¹

Na manévroch sa mali celkovo zúčastniť štyri armádne zbory v počte 180-tisíc vojakov, čo z nich robilo najväčšie vojenské cvičenie v dejinách Uhorska.⁴² Popri už uvádzaných jednotkách sa ich zúčastnil aj 5. a 66. peší pluk, ako aj iné súčasti spoločnej armády. Samotné manévry prebiehali na území viacerých okresov v Zemplínskej, Šarišskej a Spišskej stolici. Obsahom manévrov bola vymodelovaná situácia, keď jedna ruská armáda oblahla rakúsko-uhorskú pevnosť Przemyszl a vyslala dva armádne zbory s úlohou obsadiť Budapešť. Rakúsko-uhorské jednotky v sile jedného armádneho zboru chceli nepriateľa zadržať v priestore Bardejova a Stropkova. Po menších bojoch pri Solivare a Prešove malo dôjsť k rozhodujúcej bitke v priesmyku Branisko. Ďalšia bitka za účasti jednotiek dvoch armádnych zborov sa mala konať medzi Bardejovom a Duklianskym priesmykom. Dňa 12. septembra sa manévrov osobne zúčastnil následník trónu František Ferdinand spolu s veľkovojdami Leopoldom Salvadorom, Eugenom a Fridrichom. Následník trónu 15. septembra celé cvičenie ukončil. Okrem uvádzaných príslušníkov dynastie sa manévrov zúčastnila generalita spoločnej armády aj vlastibrany (honvédov) a veľký počet zahraničných vojenských ataché a pridelencov.⁴³ Podľa následníka trónu sa manévry skončili veľkým úspechom, za čo poďakoval náčelníkovi generálneho štábu, barónovi Conradovi von Hötzendorf.⁴⁴

Veľké kráľovské manévry v roku 1911 výrazne zasiahli do života Stropkova, vtedy ospalého a za veľkými centrami stále viac zaostávajúceho pohraničného mestečka a priniesli významné zmeny v jeho stavebnom vzhľade a technickom vybavení. Podľa dobových správ sa vďaka nim Stropkov posunul o polstoročie vpred. Predovšetkým boli opravené a vydláždené cesty a všetky staré drevené mosty vymenené za železobetónové. Večne

⁴¹ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 127.

⁴² UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 127.

⁴³ *Felső Zemplén* 1911, 17. IX.

⁴⁴ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 133.

zablatené alebo prašné ulice dostali kamennú dlažbu a rovnako vyrovnané a vydláždené boli aj všetky námestia či verejné priestranstvá. Podobne vtedy vyrovnali a aspoň štrkom vysypali všetky, aj vedľajšie ulice či uličky v mestečku. Staré ulice dostali aj nové betónové chodníky.⁴⁵

Manévre priniesli do Stropkova aj moderné výdobytky technického pokroku. Potok, pretekajúci cez mestečko, bol regulovaný a vyložený kameňom. Námestie a hlavné ulice dostali moderné elektrické osvetlenie s oblúkovými lampami, v ostatných častiach svietilo päť petrolejových a štyri liehové pouličné lampy. Pod námestím bola vykopaná a inštalovaná kanalizácia a mestečko dostalo aj vodovod, vedúci z troch prameňov v lokalite Popod studne, s troma verejnými studňami a viacerými protipožiarnymi pumpami.⁴⁶

Všetky domy, stojace v blízkosti ciest, boli nanovo vybielené, ich brány a ploty dostali zelený náter a kované mreže. Osobitnú starostlivosť venovala stolica renovácii kaštieľa, kde mal počas manévrov bývať panovník. Okrem viacerých stavebných prác v interiéri i exteriéri dostal celý objekt nové železné oplotenie. Interiéry boli pritom spravidla zariadené novým nábytkom, v rézii vrchného slúžneho Tomáša Malonyayho.⁴⁷

V súvislosti s manévrami, obnovou mestečka a očakávaným príchodom panovníka, rozhodlo jeho vedenie o zmene viacerých starobylých, tradičných názvov ulíc a ich nahradení pomaďarčenými alebo úplne novými, „národnými“ menami. Z Hrnčiarskej ulice sa stala ulica Kelemen Mikesa,⁴⁸ priestor medzi okresným súdom a námestím pomenovali ulicou Lajosa Kossutha, námestie pred farským kostolom sa stalo Námestím Františka II. Rákócziho, ulica vedúca z námestia na Chotču zasa ulicou Františka Deáka. Ulica od hotela Korona (Koruna) k farskému kostolu bola rozdelená na dve časti, z ktorých jedna dostala meno Bercsényiho a druhá Petheőova ulica. Farárova ulica sa stala ulicou Vak-Botyána,⁴⁹ Nový rad

⁴⁵ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 129.

⁴⁶ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 129.

⁴⁷ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 129.

⁴⁸ Páza Františka II. Rákócziho, sprevádzal ho do vyhnanstva v Turecku, kde ako jeden z posledných emigrantov umrel, autor prvej po maďarsky písanej literárnej prózy.

⁴⁹ Legendárny veliteľ povstaleckých vojsk z povstania Františka II. Rákócziho.

bol premenovaný na Petőfiho ulicu a priestor pred obytným domom, patriacim rímskokatolíckej farnosti, dostal meno ulica Júliusa Dókusa.⁵⁰

Stolica a armáda pred konaním manévrov obsadila všetky vhodné domy, resp. byty na ubytovanie generality, dôstojníkov, špecialistov, dvorných a ministerských úradníkov, cudzích vojenských atašé či pridelencov, ako aj početného personálu vojenskej pošty a telegrafu. Títo noví nájomníci sa onedlho nasťahovali do všetkých dostupných stropkovských domov, rovnako bohatších, aj chudobných obyvateľov.

Najvýznamnejším z týchto dočasných vojenských obyvateľov Stropkova bol jednoznačne následník trónu, veľkovojvoda František Ferdinand. Do mestečka dorazil po niekoľkých dňoch strávených vo Svidníku, dňa 12. septembra o druhej popoludní. Víтали ho ulice vyzdobené uhorskými zástavami, trikolórami a kvetmi. Pred kaštieľom dalo vedenie mestečka postaviť triumfálny oblúk a dvesto dievčat v bielych šatách, spolu so špalierni ľudu z mestečka a okolia. Nasledovali slávnostné prejavy župana Júliusa Mecznera, podžupana Júliusa Dókusa a vrchného slúžneho Tomáša Malonyayho. Následník trónu k nim prehovoril po maďarsky. V jeho apartmáne v kaštieli boli inštalované moderné technické zariadenia, medzi nimi aj telefón s priamym spojením s jeho rodinou.⁵¹

Armáda dorazila do Stropkova 9. septembra a na týždeň premenila mestečko na hlavný stan bojujúcej armády. Počas kráľovských manévrov bol nasadený dovedy nevídaný počet vojakov na pomerne malom teritóriu. Na ich stravovanie boli použité také moderné novoty, ako mobilné vojenské kuchyne či moderné pekárne. Rovnako však na mäso bolo za jednotkami hnané celé stádo volov. Aj keď kvôli členitému terénu nebolo možné na manévroch v priestore Stropkova použitie letectva, manévry sa stali azda najväčším masovým nasadením automobilov. Celkovo bolo počas cvičenia v oblasti Stropkova nasadených asi dvesto automobilov rôzneho druhu.⁵²

Dňa 15. septembra následník trónu František Ferdinand manévry ukončil. Generalita, dvor a cudzí pridelenci odcestovali a vojsko sa začalo sťahovať z Horného Zemplína. Život sa pomaly vrátil do starých koľají, sa-

⁵⁰ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 129.

⁵¹ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 130.

⁵² UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 130 – 131.

mozrejme, so všetkou infraštruktúrou, vybudovanou kvôli cvičeniu. Ministerstvo dopravy a ministerstvo vnútra poskytlo na ňu celkovú dotáciu vo výške 389 304 korún, z ktorých bola minimálne jedna štvrtina určená pre samotný Stropkov.⁵³

Po úspešných manévroch vyznamenal následník trónu, veliteľstvo armády aj stolica celý rad osôb, ktoré prispeli k ich zdarnému priebehu. Bezprostredne po ich ukončení odovzdal František Ferdinand svojej domácej v Stropkove, manželke vrchného slúžneho Tomáša Malonyayho, drahokamami vysádzaný náramok a jej manželovi brošňu, rovnako zdobenú drahokamami.⁵⁴ Na návrh podžupana Júliusa Dókusa boli potom za svoje zásluhy pri manévroch zo Stropkova vyznamenaní: vrchný slúžny Tomáš Malonyay, slúžny Oskar Grund, obvodný notár Rudolf Reuter, veliteľ stropkovského oddielu pohraničnej polície Vojtech Kovács a cestný komisár František Virágh.⁵⁵

V septembri 1911 mohli občania Stropkova sledovať simulovaný vpád nepriateľa cez karpatské priesmyky do Uhorska a úporné boje s cieľom zastaviť ruské divízie valiace sa do krajiny. Mestečko sa zmenilo na vrchné veliteľstvo a jeho okolie zasa na dejisko krvavých bojov. Určite si vtedy nikto nevedel predstaviť, že už o tri roky sa toto všetko a ešte oveľa viac, vrátane okupácie, pustošenia, rabovania a vraždenia, stane skutočnosťou. Prešli tri roky a Stropkov sa stal dejiskom bojov aj objektom vojnového pustošenia počas vpádu ruskej armády na územie Uhorska v jeseni a zime 1914 a 1915.

⁵³ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 134.

⁵⁴ *Felső Zemplén* 1911, 1. X.

⁵⁵ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és Sztropkó vára*, s. 134.

DEJINY RÍMSKOKATOLÍCKEJ FARNOSTI LYSÁ V ROKOCH 1848 – 1918

Libor BERNÁT

BERNÁT, Libor. History of the Roman Catholic parish of Lysá in the years 1848 – 1918. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 1, p. 56 – 84.

In the article we analyze the history of the parish of Lysá, located in the Púchov Valley. The parish was founded only in 1787, when it was separated from the extensive parish of Lúka as part of the reorganization. Even so, the parish had the largest number of believers in the entire District Púchov. We gradually describe the activities of individual reverends and their problems in the parish. The parish was dominated by the Roman Catholic population. Evangelicals of the Augsburg confession and Jews were in the minority, which is documented in the table at the end of the study.

Key words: Lysá, parish priests, deacons, parish, pastoral work, religiosity.

Po biskupskom interregne v rokoch 1783 – 1787, kedy diecézu spravoval vikár Ján Révaj, bol vymenovaný za nitrianskeho sídelného biskupa František III. Xaver Fuchs (1787 – 1804). V roku 1787 sa oddelila od rozsiahlej farnosti Lúky obec Lysá. Farárom v Lúkach v rokoch 1784 – 1803 bol Peter Valter,¹ ktorému vypomáhal ako kaplán exjezuíta Matej Szeni,² ktorý sa stal potom prvým farárom v Lazoch v rokoch 1788 – 1792.³ Nitrianske biskup-

¹ Peter Valter v roku 1774 študoval v Biskupskom kňazskom seminári sv. Ladislava kráľa v Nitre. V roku 1803 odišiel do Bolešova, kde mal pôsobiť do roku 1816. ĎURČO, Marek. Premeny Seminára svätého Ladislava v Nitre v archívnych prameňoch 18. storočia. In *Konštantínove listy*. 2013, roč. 6, č. 1, s. 148.

² Matej Szeni (Seni, Széni, *14. 11. 1743 „Trszentensis“ – ?) do Spoločnosti Ježišovej vstúpil 14. 10. 1754 v Trenčíne, kde absolvoval dvojročný noviciát. Po štúdiách pôsobil ako kazateľ, katechéta, riaditeľ triviálnej školy, misionár, poradca a svedník na rôznych miestach. V roku 1773 sa vrátil do Trenčína. BERNÁT, Libor. *Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej v Trenčíne v rokoch 1645 – 1773*. II. Bratislava : tlač Varínska tlačiareň, 2022, s. 849, 855, 984 – 985, pozri tiež ĎURČO, Marek. *Lexikón kňazských a rehoľných osobností mesta Trstená*. Trstená : Rímskokatolícka farnosť Trstená, 2019, s. 102.

³ BOŠANSKÝ, Martin. Zrušenie Spoločnosti Ježišovej vo svetle prameňov diecézneho archívu v Nitre. In *Archívny almanach*. 2021, roč. 4, s. 54.

stvo malo v tom čase 133 farností a 10 miest, v ktorých bola duchovná správa a pripravovalo sa tu zriadenie farností (lat. *capellaniae locales*). Boli to predovšetkým novovznikajúce farnosti.⁴

Farnosť Lysá v čase osamostatnenia patrila do Ilavského dištriktu (lat. *Districtus Illaviensis*) a kvôli rozľahlosti farnosti pozostávajúcej z 3 340 km², k nej neboli pripojené filiálky, okrem miestnych častí (osád) samotnej obce.⁵ Prvým kňazom novozaloženej farnosti sa stal bývalý člen rehole trinitárov (lat. *Ordo Sanctissimae Trinitatis*, rád Najsvätejšej Trojice) Štefan Smetanovič (Szmetanovich, Szmetanovics). V samotnom centre obce žila približne asi len tretina veriacich z farnosti, väčšia časť žila mimo obec vo „filiálkach“. V pravom zmysle to neboli „filiálky“ – „tot quasi filiales habet,“ osadách (resp. väčších sedliackych usadlostiach), ako sa píše vo vizitácii z roku 1829. Všetci veriaci uvádzali ako materinský jazyk slovenčinu (lat. *slavis*), ako všetky farnosti v Ilavskom dištrikte.⁶ Náboženstvo sa tu dôsledne prekrývalo s etnicitou. Vznikom novej farnosti vznikla úzka spätosť s farou a silnejšia kontrola obyvateľstva. Kostol plnil dôležitú socializačnú úlohu.

V druhej polovici 19. storočia už biskup nevykonával vizitácie. V rámci diecézy boli vykonávané dekanské vizitácie, ktoré nariadil už biskup Ján Gustíni-Zubrohľavský (1. 1. 1764 – 31. 1. 1777). Mal ich vykonávať pravidelne vicearchidiakon, t. j. dištriktuálny dekan spolu so sekretárom.⁷ Tie však nemáme k dispozícii.

V druhej polovici 19. storočia prešla spoločnosť mnohými významnými zmenami. Revolučné udalosti v rokoch 1848 – 1849 zasiahli obec Lysá len čiastočne.

⁴ JUDÁK, Viliam. *Nitrianske biskupstvo od čias Metodových*. 2. upravené vyd. Nitra : Vydal Gorazd n. f., Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra pre Biskupský úrad v Nitre, 2006, s. 35 – 36.

⁵ Dodnes patrí Lysá pod Makytou k najrozsiahlejším farnostiam v rámci dekanátu, po Beluši, Lazoch pod Makytou a Púchove. POLÁČIK, Štefan – JUDÁK, Viliam (eds.). *Atlas katolíckej cirkvi na Slovensku*. Bratislava : Lúč, 2005, s. 207.

⁶ Tak je popisovaná už v roku 1773 v úradnom lexikóne osád *Lexicon locorum regni Hungariae populosorum anno 1773 officiose confectum*. Budapestini : E typographia V. Hornyánszky, 1920, s. 259.

⁷ BOŠANSKÝ, Martin. *Kánonické vizitácie Nitrianskej diecézy do roku 1831*. Nitra : Gorazd n. f., Kňazský seminár sv. Gorazda, 2018, s. 103.

Úlohou nášho príspevku bude spracovanie dejín farností v rokoch 1848 – 1918, tzn. od meruôsmeho roku až po ukončenie 1. svetovej vojny. Na pôsobení jednotlivých duchovných ukážeme zmeny nielen v dejinách farnosti, ale tiež religiozitu a osobité problémy farnosti.

V skúmanom období ako ôsmy farár (administrátor) bol povolaný Anton Pirner.⁸ V roku 1848 vo farnosti žilo 2 343 rímskokatolíkov, šesť príslušníkov evanjelickej cirkvi augsburského vyznania a sedem osôb sa hlásilo k židovskej konfesii. Podľa migrácie židovským rodín sa domnievame, že najskôr prišli do Púchova, potom do Lúk a odtiaľ do Lysej. Pretože počet dospelých mužov v 19. storočí v Lysej bolo zriedkavo viac ako desať, museli chodiť na modlitby do Lúk. Židovská verejná pobožnosť sa musela konať v komunite minimálne desiatich dospelých mužov (יָמִינָא).

LISZA. Parochia nova, erecta Anno 1787.			
Matr. habet ab eodem anno.			
Ecclesia ad S. Stephanum R. H.			
Patronus. Exc. Consilium R. L. H.			
Parochus. D. Antonius Pirner, I. Com.			
Trenchiniensis Tab. Jud. Assessor.			
<i>In Matre per Montes et</i>	<i>Cath.</i>	<i>AC.</i>	<i>Jud.</i>
<i>Valles spars.</i>	2343	6	7
Lingua: Slav.	Summa: 2343	6	7
Num. Schol. Juventutis 97.			

1. 2.

Obrázok č. 1: Popis farnosti Lysá v Schematizme Nitrianskej diecézy z roku 1848.

Duchovná práca lysianskych farárov nebola ľahká. Kvôli rozsiahlosti farnosti Antonovi Pirnerovi vypomáhal v rokoch 1846 až 1848 Jozef Zaymus, ktorý sem prišiel taktiež rovno zo štúdií a po ordinácii v roku 1846. Odtiaľto odišiel do Horného Vadičova za administrátora.⁹ V roku 1848

⁸ Anton Pirner, *16. 12. 1791, teologické štúdiá absolvoval v Nitre, kde bol 11. septembra 1815 vysvätený a pôsobil ako kaplán v rokoch 1831 – 1832 v Domaniži. *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato M. D. CCC. XXXI.* Tyrnaviae : Typis Joannis Bapt. Jelinek, 1831, s. 88, 144; *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato M. D. CCC. XXXII.* Tyrnaviae : Typis Joannis Bapt. Jelinek, 1832, s. 87; *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLIX.* Nitriae: Typis Eduardi Neugebauer, 1859, s. 100, 130.

⁹ Jozef Zaymus (*1823 Rajec – †1891 Bytčica) ešte v roku 1848 prešiel za administrátora

ho vystriedal františkán Humilis Ján Kianička (*Kijanicska*).¹⁰ Bol to druhý a posledný františkán pôsobiaci v duchovnej správe vo farnosti Lysá. Iné rády, rehole v duchovnej správe pôsobili v tejto oblasti minimálne. Ďalšími kaplánmi boli František Ľuboslav Strakovič (Sztrakovics)¹¹ a Anton Ba-

do Hornej Maríkovej. V roku 1855 bol v Predmieri kaplánom. V rokoch 1860 – 1862 bol administrátorom v Hornej Maríkovej a v rokoch 1862 – 1890 pôsobil ako farár v Lietave. Po odchode do dôchodku žil u svojho brata Romualda, bytčického farára. Tu zomrel a bol pochovaný. *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLV*. Posoni : Typis Aloysii Schriber, 1855, s. 60, 117; *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato M. D. CCC. LX*. Nitriae : Typis Josephi Neugebauer, 1860, s. 33, 74; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIX*. Nitriae : Typis fratrum Siegler, 1868, s. 39, 75.

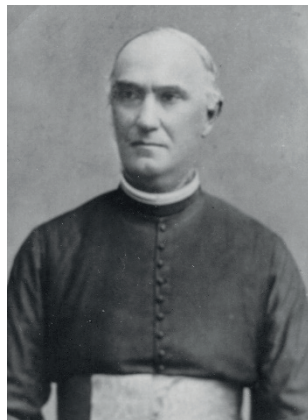
¹⁰ Humilis Ján Kianička (*2. 8. 1800 Žilina – †31. 1. 1873 Šebeš /dnes súčasť mesta Prešov/) 28. 8. 1820 vstúpil do františkánskej rehole. Potom študoval filozofiu v Kremnici a teológiu v Hlohovci a Skalici. Ordinovaný bol 7. 12. 1826. Potom učil na gymnáziu od roku 1828 v Prešove, v rokoch 1832 – 1835 v Žiline, od roku 1836 v Kremnici, od roku 1840 v Žiline. Od roku 1842 účinkoval v kláštore v Hlohovci, bol kaplánom v Zelenči. Ďalej vykonával pastoračnú činnosť v Bardejove, v Hlohovci, v Okoličnom (dnes Liptovský Mikuláš), v Pruskom, v Stropkove a v Šebeši. Potom pôsobil ako kaplán v rokoch 1853 – 1855 v Parchovanoch a v roku 1855 vo Vranove nad Topľou. Písal básne ako napr. *Trúchlospev na smrť Frant. Madvy, farára nekdý Rudnovského, lekára slávneho na Slovensku* (1860), *Spev básnika z príležitosti Jak Kniža biskup uhorský Ján Scitovský jest za Kardinála Vyhlásen, kroz katolíkov Jemu obetovavý* (1863?), *Báseň k intronizácii Jeho Excell. P. J. Haulíka arcibiskupa Záhrebského* (1865?). Báseň publikoval tiež v *Katolíckych novinách* v rokoch 1852 – 1853. RIZNER, Ľudovít Vladimír. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900 : s pripojenou bibliografiou, archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. II. G-K. Turč. Sv. Martin : Matičná správa, 1931, s. 353 – 354; GAJDOŠ, Vševlad Jozef. *Františkáni v slovenskej literatúre*. Cleveland : Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1979, s. 96 – 97; *Slovenský biografický slovník*. III. zväzok K – L. Zdp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1989. Heslo Kianička Humilis Ján, s. 78.*

¹¹ František Xaver Strakovič (*2. 5. 1825 Horný Pial – †8. 4. 1907 Rybany) študoval v rokoch 1842 – 1847 teológiu v Nitre a 14. 6. 1848 bol ordinovaný. Potom bol kaplánom v Nitre, v Lysej a od roku 1852 administrátorom v Púchove. Potom účinkoval v rokoch 1856 – 1885 v Lednici vo funkcii farára a nakoniec ako farár v Rybanoch až do svojej smrti. Už v seminári spolupracoval so štúrovským hnutím a podporoval slovenské kultúrne podujatia. Stal sa členom viacerých spolkov. Prispieval do *Slovenských národných novín*. K jeho osobe bližšie pozri *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIX.*, s. 28, 74. AMBRUŠ, Jozef. František Strakovič (1825 – 1907). In *Literárny archív*. Martin : Vydala Matica slovenská v Martine, 1968, s. 249; MAŤOVČÍK, Augustín. Príspevok k životopisu a literárnemu dielu Jána Krstiteľa Tombora. In *Biografické štúdie*. 1987, roč. 14, s. 112; *Slovenský biografický slovník*. V. Zväzok R – Š. Zdp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1992. Heslo František Xaver Strakovič, s. 364.

logh.¹² Anton Balogh sa stal prvým z významnejších duchovných, účinkujúcich v Lysej. Neskôr bol vymenovaný za archidiakona a kanonika-opáta v Nitre.



Obr. č. 2: Fotografia F. L. Strakoviča.¹³



Obr. č. 3: Fotografia A. Balogha.

Farár Anton Pirner tu pôsobil až 19 rokov a 1. júna 1851 odišiel za farára do Veľkého Klíža, kde účinkoval krátko, do svojej smrti 19. septembra 1856.¹⁴

¹² Anton Balogh (*12. 5. 1824 – †22. 8. 1894) bol vysvätený 7. 8. 1850 v Nitre. Z Lysej prešiel za kaplána do Lietavy, v rokoch 1850 – 1853 vo Valaskej Belej. Potom pôsobil v rokoch 1853 – 1858 v Turzovke, v rokoch 1858 – 1884 v Nitrianskych Hrnčiarovciach. O roku 1876 zastával funkciu dištriktuálneho dekana, v roku 1884 sa stal sídelným kanonikom a v roku 1887 titulárnym opátom vo Vámos-Gyöku. Pochovaný je v krypte kanonikov v Nitre. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIX.*, s. 69 – 75; BOŠANSKÝ, M. *Vitae canonicorum Nitriensium : biografický slovník Nitrianskej katedrálnej kapituly od najstarších čias do súčasnosti*. Nitra : PUBLICA, 2021, s. 110.

¹³ Fotografie duchovných sú prevzaté z Diecézneho archívu v Nitre (ďalej DAN), Dolný archív, personalia.

¹⁴ *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato M. D. CCC. XXXVI.* Tyrnaviae : Typis Joannis Bapt. Jelinek, 1836, s. 87.

Obr. č. 4: Podpis Antona Pirnera.

Jeho nástupcom sa v lysianskej farnosti stal od 1. júna 1851 Andrej Hrabovec (*Hrabovecz*), ktorý predtým spravoval faru v Lazoch.¹⁵ Práve za jeho pôsobenia bol vybudovaný nový cintorín (na mieste súčasného cintorína), na ktorom bol ako prvý pochovaný 5. januára 1852 Pavol Kubáň, 10-ročný syn roľníka Ondreja.¹⁶ Od pochovávania na starom cintoríne sa upustilo zrejme z dôvodu nedostatku miesta, keď po postavení kostola a fary už nebola možnosť rozšírenia pôvodného cintorína.

Obr. č. 5: Podpis farára Andreja Hrabovca.

¹⁵ Andrej Hrabovec (*11. 9. 1797) bol vysvätený 16. 9. 1821 a v roku 1824 bol kaplánom v Dolnej Súči, v roku 1832 sa stal farárom v Hornej Maríkovej a od roku 1872 bol farárom v Lazoch pod Makytou. *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLIX.*, s. 54, 122; Prikryl, L. V. *Lexikón katolíckych duchovných Žiliny*, nestr. Je to odlišná osoba od katolíckeho kňaza Andreja Hrabovca (*1898 – †1984).

¹⁶ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, (ďalej ŠA BY), fond (ďalej f.) Zbierka cirkevných matrík (ďalej ZCM), r.-k. Lysá pod Makytou, narodení, sobášení a zomretí 1836 – 1881, inv. č. 605, 106 (581 – 582).

Farárovi Andrejovi Hrabovcovi vypomáhali kapláni v rokoch 1850 – 1856 Ján Peťovský (*Petyovszky*),¹⁷ v rokoch 1858 – 1859 Ján Černej (*Csernyey*, Černyei, Černyey),¹⁸ v roku 1860 Štefan Rúčka (*Rucska*),¹⁹ v roku 1861 Ján Košela (*Kosela*, *Kossela*),²⁰ v roku 1861 František Nemček (*Nemcsek*),²¹

¹⁷ Ján Peťovský (*14. 6. 1821) študoval teológiu v Nitre a vysvätený bol v roku 1845. Od februára 1858 bol farárom v Červenom Kameni. *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato M. D. CCC. L. Nitriae* : Typis Josephi Neugebauer, 1850, s. 55; *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLVII. Comaromii* : Typis fratrum Siegler, 1857, s. 42, 97.

¹⁸ Ján Černej (*24. 5. 1829) po ukončení teologických štúdií 18. 7. 1854 bol vysvätený za kňaza a bol kaplánom v rokoch 1854 – 1855 v Marikovej, v rokoch 1856 – 1857 v Papradne. Od 28. 10. do 13. 12. 1862 dočasne spravoval farnosť Rajecká Lesná a v rokoch 1867 – 1895 bol administrátorom, neskôr farárom vo farnosti Súľov-Hradná. *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLVII.*, s. 47; *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLIX.*, s. 57, 118; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIX.*, s. 33, 69; MÁCHAL, Viliam Jozef. *Frivald*. Žilina : Knihospol, 1940, s. 57.

¹⁹ Štefan Rúčka (*24. 12. 1825 Trnava – †17. 8. 1904 Veľké Kostoľany) absolvoval gymnázium v Trnave a od roku 1842 študoval v Nitre, kde 6. 1. 1849 bol vysvätený. Potom pôsobil ako kaplán v Trenčíne, v roku 1855 v Papradne, od novembra 1855 do januára 1856 v Skalitom bol administrátorom, od roku 1860 bol vojenským kaplánom pri 9. husárskom pluku kniežaťa Františka Lichtensteina. Kvôli chorobe odišiel v roku 1865 do predčasného dôchodku. Žil v Trnave a od roku 1869 sa stal redaktorom časopisu *Cyrril a Method*, tiež jeho príloh. V časopise uverejnil niekoľko článkov, ale v júni 1870 prestal vychádzať. Príležitostne vypomáhal v pastoračnej práci a od 28. 2. 1874 spravoval farnosť v Bzinciach pod Javorinou a od 1. 4. 1893 bol do roku 1902 v Drahovciach administrátorom. Napísal monografie *Trnava čili historicko miestopisný nástin krutých osudov a pamätností* (1868), *Krátky výklad nedelných a sviatočných i príležitostných Ewangelií na celý rok* (1884). NĚMETHY, Ludovicus. *Series parochiarum et parochorum Archi-Diocesis Strigoniensis ... Strigonii* : Typis G. Buzárovits, 1894, s. 901; ZELLIGER, Aloysius. *Egyházi irók csarnoka*. Nagyszombat : Szerző Sajtója, 1893, s. 448.

²⁰ Ján Košela (*22. 12. 1833 – †19. 1. 1874 Žilina) sa narodil v šľachtickej rodine. Dňa 6. 8. 1857 bol ordinovaný. Potom bol kaplánom v roku 1859 v Dolnej Súči, v roku 1860 v Púchove, v rokoch 1861 – 1872 účinkoval v Nitre ako archivár, notár, protokolár konzistória, v rokoch 1873 – 1874 v Žiline bol farárom, asesorom biskupského konzistória, viedol elementárnu školu. *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLIX.*, s. 46, 124; *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensnemcis pro anno a Christo nato 1861*. Nitriae : Typis Eduardi Neugebauer, 1861, s. 32; MAJERČÍKOVÁ, Danko. *Zemianske rody v Žiline*. V Čadci : Kysucké múzeum v Čadci, 2016, s. 254.

²¹ František Nemček (*16. 5. 1832 – †10. 5. 1908) po ukončení štúdia teológie bol 29. 9. 1859 ordinovaný. Potom pôsobil ako kaplán do roku 1862 v Čiernom, v roku 1861 v Lysej, rokoch 1861 – 1865 v Pruskom a v roku 1866 v Bytči. Stal sa farárom v rokoch 1867 – 1874 v Dlhom Poli, v rokoch 1874 – 1891 v Dolnom Hričove a v rokoch

v rokoch 1861 – 1862 Ján Franner,²² v rokoch 1862 – 1863 Michal Slaninka (*Szlaninka, Szlanyinka*),²³ v rokoch 1863 – 1865 Ferdinand Pivarči (*Pivar-csy*)²⁴ a v rokoch 1865 – 1869 Jozef Križan (*Krizsan, Krizsán*).²⁵

1891 – 1898 v Rajci. V roku 1890 sa stal čestným dekanom a v roku 1899 sídelným kanonikom v Nitre, kde zomrel 10. 5. 1908. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIV*. Comaromii : Typis fratrum Siegler, 1864, s. 27; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIX.*, s. 36, 72; BOŠANSKÝ, M. *Vitae canonorum Nitriensium*, s. 84.

²² Ján Franner (*25. 6. 1834 Šaštín – †24. 8. 1908 Ilava) bol vysvätený v roku 1860. Z Lysej odišiel do Diviakov nad Nitricou za administrátora, v rokoch 1863 – 1865 vo Valaskej Belej kaplánom, v roku 1866 farárom v Horných Vestenicich, v roku 1868 v Jarku pri Nitre bol administrátorom, od roku 1877 vo Valaskej Belej do roku 1900. V rokoch 1900 – 1908 býval na dôchodku v Ilave, kde zomrel a bol pochovaný. Podporoval Spolok sv. Vojtecha. *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXII*. Nitriae : Typis Eduardi Neugebauer, 1862, s. 32; *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIII*. Comaromii : Typis fratrum Siegler, 1863, s. 53.

²³ Michal Slaninka (*6. 9. 1835 Dolňany – †24. 1. 1913 Lednické Rovne), študoval na Biskupskom kňazskom seminári sv. Ladislava kráľa v Nitre. Dňa 17. 10. 1858 bol vysvätený. Potom bol kaplánom v Krásne nad Kysucou, v roku 1860 v Považskej Bystrici a v roku 1861 v Slatine nad Bebravou. Z Lysej odišiel za kaplána do Bolešova, kde v roku 1867 zložil prosynodálne skúšky. Z Bolešova odišiel v roku 1870 do Zubáku, kde do roku 1886 bol farárom a v rokoch 1886 – 1913 v Lednických Rovniach. Od roku 1891 bol vicearchidiakonom pruštianskeho dištriktu a v roku 1906 mu udelili titul honorárneho kanonika a asesora Svätej stolice. *Schematismus cleri diocesis itriensis pro anno a Christo nato MCMXI*. Nitriae : Typis Stephani Huszár, 1911, s. 16, 162 – 163; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*. Nitriae : Typis Stephani Huszár, 1912, s. 155.

²⁴ Ferdinand Pivarči (*1840 Veľké Bošany – †14. 4. 1915 Lúky pod Makytou) po ukončení teologického štúdia v Biskupskom kňazskom seminári sv. Ladislava kráľa v Nitre bol v roku 1863 vysvätený za kňaza. Potom bol kaplánom v rokoch 1864 – 1866 v Močenoku, v rokoch 1866 – 1868 v Papradne a v rokoch 1868 – 1869 v Konskej. Potom bol v rokoch 1869 – 1870 vo Fačkove administrátorom, v rokoch 1870 – 1915 v Lúkach farárom, v roku 1870 v Zubáku administrátorom a nakoniec v rokoch 1870 – 1883 v Lúkach administrátorom a do roku 1883 farárom až do smrti 14. 4. 1915. V roku 1912 mu bol udelený titul čestného dekana. DAN, Dolný archív, personalia, kartón 53, Ferdinand Pivarči; *Schematismus cleri diocesis itriensis pro anno a Christo nato MCMXI.*, s. 60, 157; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 150; SANDÁNUS, Pavol. *Dejiny farnosti Konská do jej rozdelenia v roku 2003*. Praha : diplomová práca, 2008, s. 99.

²⁵ Jozef Krizsán (*1841), bol ordinovaný v roku 1865. Potom bol v rokoch 1878 – 1880 v Papradne kaplánom a v rokoch 1881 – 1907 v Makove farárom. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXVIII*. Nitriae : Typis fratrum Szigler, 1868, s. 31; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIX.*, s. 31; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXI*. Nitriae : Typis fratrum Szigler, 1870, s. 31; *Schematismus cleri dio-*

Celkom ojedinelé bolo, že kaplán Jozef Križan sa krátko po svojom príchode stal 23. septembra 1865 krstným otcom Jozefa Jána Emanuela Formánka, syna učiteľa Emanuela Formánka a jeho manželky Márie Zenotiovej. Krst vykonal farár Andrej Hrabovec.²⁶

Rozľahlosť farnosti vyžadovala, aby po ruke farárovi boli kapláni. Okrem toho mal farár Andrej Hrabovec zdravotné problémy s očami a celkovou slabosťou.

Ale ani vzťahy medzi farármí a kaplánmi vždy neboli jednoduché. Príkladom je vzťah medzi farárom Andrejom Hrabovcom a kaplánom Štefanom Rúčkom. Podľa richtára Jána Janička a ďalších farníkov Jána Šeša a Jána Hruša potrebujú kaplána a Štefan Rúčka „*verne a svedomite a pochvalne kona všetké povinnosti své duchovné*“,²⁷ ale pán farár mal unúvať biskupa, aby ho preložil.

Za nitrianskeho sídelného biskupa Augustína Krištofa Mikuláša Štefana Roškovaního (Roškoványi, 1859 – 1892) sa v Lysej konala dňa 23. mája 1860 sviatosť birmovania. Celkom bolo birmovaných 442 obyvateľov Lysej, čo je najvyšší počet birmovancov.²⁸

V roku 1864 sa uskutočnila nová reorganizácia cirkevnej správy a Lysá sa stala súčasťou Púchovského dekanátu (lat. *Districtus Púchoviensis*) spolu s Lazmi, Lúkami, Púchovom a Zubákom. Lysá bola farnosťou s najväčším počtom veriacich v dekanáte.²⁹ O rok neskôr sa vyčlenila nová farnosť Dohňany z farnosti Púchov.



Obrázok č. 6: Dekanát Púchov v roku 1866.

cesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXVIII. Nitriae : Typis Michaelis Siegler, 1877, s. 36; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXX.* Nitriae : Typis Michaelis Siegler, 1879, s. 36.

²⁶ ŠA BY, f. ZCM, r.-k. Lysá pod Makytou, narodení, sobášení a zomretí 1836 – 1881, inv. č. 605, fol. 119 (238).

²⁷ DAN, Oddelenie farností, Lysá pod Makytou 66/I., list farníkov Lysej biskupovi Augustínovi K. M. Š. Roškovanímu zo 17. 7. 1860.

²⁸ ŠA BY, f. ZCM, r.-k. Lysá pod Makytou, narodení, sobášení a zomretí 1836 – 1881, inv. č. 605, fol. 307 (156) – 332 (168a). Ďalšia sviatosť birmovania sa konala 5. mája 1868, keď biskup Augustín Roškovaní birmoval 238 obyvateľov Lysej. Tamže, fol. 323 – 330.

²⁹ V roku 1865 sa osamostatnila farnosť Dohňany, ktorá bola dovtedy filiálkou Púchova. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIV*, s. 30.

V roku 1866 sa prehnala Uhorskom epidémia cholery, ktorá však bola menšej intenzity ako v roku 1831. Aj tá si vyžadovala náročnú pastoračnú prácu a útechu pre veriacich.

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 začalo do cirkevných záležitostí zasahovať uhorské ministerstvo školstva a náboženstva. Jeho usmernenia boli presadzované cez biskupstvá.

Farárovi Andrejovi Hrabovcovi vypomáhali v duchovnej správe ďalší kapláni: v rokoch 1870 – 1871 Ján Kluch, ktorý sem prišiel z Drietomy.³⁰ Z Lysej odišiel za kaplána do Kysuckého Nového Mesta.³¹ Na jeho miesto nastúpili v roku 1871 Rudolf Matúš (*Matuss, Matúss*),³² v roku 1872 Viktor Štefan Štelcer (*Stelczer*)³³ a v roku 1873 Jozef Pecháň (*Pechán, Pechány*).³⁴

Andrej Hrabovec mal povest dobrého rečníka a v roku 1868 vyšla v Nitre jedna z jeho rečí *Srdečné a uprimné city prevelebému ... pánu Jáno-
vi Prekopovi ... k oslave jeho slavných menín v deň sv. Jána Krstiteľa*.

³⁰ Ján Kluch (*1837 Kláštor pod Znievom – †10. 3. 1911 Dolná Súča) bol vysvätený v roku 1863 a ešte v tom roku sa stal kaplánom v Dolnej Maríkovej. V roku 1866 bol kaplánom v Predmieri, v roku 1867 v Drietome. Je to odlišná osoba od farára Jána Klucha (*máj 1827 Kláštor pod Znievom – †11. 12. 1902 Špania Dolina). *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIX.*, s. 24, 71, *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXX*. Nitriae : Typis fratrum Szigler, 1869, s. 31.

³¹ Ján Kluch potom pôsobil v roku 1876 ako kaplán v Belej a v roku 1877 ako administrátor vo Višňovom, v roku 1878 ako kaplán v Dolnej Súči, kde sa stal v roku 1882 farárom. Tamže.

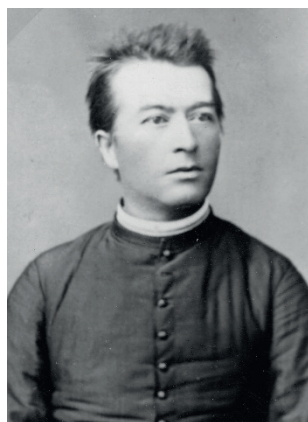
³² Rudolf Matúš (*1842 – †18. 7. 1911 Veľké Chlievany) po skončení štúdia v Biskupskom kňazskom seminári sv. Ladislava kráľa v Nitre bol v roku 1868 ordinovaný, stal sa kaplánom v roku 1869 v Divine, v roku 1871 v Hornej Súči. Po odchode z Lysej bol od augusta 1875 do januára 1881 kaplánom vo Veľkých Chlievanoch a potom farárom v rokoch 1888 – 1899 v Tepličke nad Váhom a v rokoch 1900 – 1909 vo Veľkých Chlievanoch. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIX.*, s. 41, 72, *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 121.

³³ Viktor Štefan Štelcer (*1840 – †?) bol vysvätený v roku 1865. Najskôr pôsobil ako kaplán do roku 1869 v Bošáci. Ďalším jeho pôsobiskom bolo Podskalje, kde bol v rokoch 1879 – 1907 farárom. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXVI*. Nitriae : Typis fratrum Siegler, 1866, s. 24, 73; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIX.*, s. 24, 74; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXII*. Nitriae : Typis fratrum Szigler, 1871, s. 31.

³⁴ Jozef Pecháň (*1845 – †12. 8. 1907) bol ordinovaný v roku 1871 a nastúpil na miesto kaplána v roku 1872 do Turzovky. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXIII*. Nitriae : Typis fratrum Siegler, 1872, s. 32.

Zomrel 9. septembra 1873 v Lazoch pod Makytou na cievnu mozgovú príhodu a pochoval ho 11. septembra 1873 vicearchidiakon Jozef Bielek, farár v neďalekých Dohňanoch.³⁵ Andrej Hrabovec bol druhým najdlhšie účinkujúcim kňazom v Lysej. Svoju kňazskú službu tu vykonával až 22 rokov. Bol prvým z kňazov, ktorý tu bol pochovaný.

Na jeho miesto nastúpil ako administrátor Jozef Pecháň, ktorý tu účinkoval len 4 mesiace, od septembra do decembra 1873. Z Lysej odišiel do Novej Bystrice.³⁶



Obr. č. 7: Fotografia Jozefa Pecháňa.

Bývalý kaplán v Lysej Ján Peťovský sa vrátil v januári 1874, keď predtým pôsobil vo farnosti Červený Kameň. Je to v dejinách farnosti jediný duchovný, ktorý bol kaplánom aj farárom v Lysej.

K výpomoci dostal v roku 1875 kaplána Ľudovíta Príhodu (*Prihoda*). O ňom a jeho pôsobení máme minimum informácií.³⁷ Po vysvätení v roku 1877 do Lysej prišiel za kaplána Alexius Frátrik, ktorý tu pôsobil ešte v roku 1878. Odišiel do Turzovky, kde bol tiež kaplánom až do roku 1887.³⁸ Ďalším kaplánom bol Alexander Hollý (Holly), pôsobiaci tu v roku 1879.³⁹

³⁵ ŠA BY, f. ZCM, r.-k. Lysá pod Makytou, narodení, sobášení a zomretí 1836 – 1881, inv. č. 605, fol. 30 (59 – 60, 32).

³⁶ Jozef Pecháň potom prešiel do Košec. Od 8. 5. 1890 až do 4. 12. 1890 bol v Košeci administrátorom a od 4. 12. 1890 až do augusta 1891 opäť kaplánom. V rokoch 1891 – 1902 bol farárom v Zliechove. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXIV*. Nitriae : Typis fratrum Siegler, 1873, s. 32.

³⁷ Ľudovít Príhoda (*1841 – †24. 9. 1910) bol ordinovaný v roku 1867. V roku 1869 bol kaplánom v Nesluši. Potom pôsobil ako katechéta, najneskôr od roku 1892 ako succentor v nitrianskej katedrále. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXIX.*, s. 42; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXV*. Nitriae : Typis Michaelis Siegler, 1874, s. 32.

³⁸ Alexius Frátrik (*1854 – †1916 Višňové) potom bol v roku 1887 administrátorom v Zákopčí, potom kaplánom v Štiavniku a od roku 1890 až do smrti vo Višňovom. Je považovaný za vynikajúceho kazateľa a niektoré jeho kázne vyšli v rokoch 1894 – 1900 v časopise *Kazateľňa*. V roku 1894 v *Pútniku svätovojtešskom* uverejnil príspevok o pútnickom mieste Višňové. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXVIII.*, s. 33; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXI.*, s. 75, 141; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 150.

³⁹ Alexander Hollý (*7. 3. 1852 – †24. 8. 1902 Kanská) nižšie gymnázium absolvoval v Žiline, a potom pokračoval v Biskupskom seminári Blahoslavenej Panny Márie



Obr. č. 8: Fotografia Karola Zlatáryho.

Ako zaujímavosť uvádzame, že pri sviatosti Zoslania Ducha Svätého, konanej dňa 23. júna 1876 v Púchove, bolo birmovaných 32 farníkov z Lysej.⁴⁰ Ján Peťovský tu účinkoval vo funkcii farára do 23. marca 1879. Bol druhým z duchovných vo farnosti Lysá, ktorý tu bol pochovaný.

Po ukončení štúdia teológie v Nitre a vysvätení v roku 1879 sa stal kaplánom v Lysej Anton Kulifaj (*Kulliffay*), už v roku 1880 prešiel za kaplána do Uhrovca (kedysi Zay-Uhrovec).⁴¹

Na miesto farára Jána Peťovského nastúpil 24. marca 1879 skúsený Karol Zlatáry (*Zlatháry, Zlathazy*),⁴² predtým farár vo Fačkove. V roku 1879 mu krátko ako kaplán vypomáhal Jozef Métyzeli (*Metzely, Métyzely*).⁴³

Kráľovnej Neba v Nitre. Po absolvovaní štúdia filozofie a teológie v kňazskom seminári sv. Ladislava Kráľa v Nitre bol v roku 1875 ordinovaný a od mája 1876 bol kaplánom v Konskej. Od júna 1876 až do septembra 1876 bol v Rajeckej Lesnej administrátorom. V roku 1879 pôsobil ešte v Ochodnici. Potom pôsobil ako kaplán v Čadci v roku 1881 a nakoniec ako farár v rokoch 1890 až 1902. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXIX*. Nitriae: Typis Michaelis Siegler, 1878, s. 33; PRIKRYL, L. V. *Lexikón katolíckych duchovných Žiliny*, nestr.; SANDÁNUS, Pavol. *Dejiny farnosti Kónská do jej rozdelenia v roku 2003*, s. 80.

⁴⁰ ŠA BY, f. ZCM, r.-k. Lysá pod Makytou, narodení, sobášení a zomretí 1836 – 1881, inv. č. 605, fol. 337.

⁴¹ Anton Kulifaj (*1855 Považská Bystrica) bol roku 1885 v Ilave kaplánom, kde sa o rok neskôr stal administrátorom. Od roku 1891 do r. 1897 pôsobil v Pruskom. V r. 1898 bol určitú dobu administrátorom v Hornom Srní a znova sa vrátil do Pruského. V roku 1904 bol administrátorom vo Vysočanoch, potom kaplánom v Pruskom a administrátorom v Bolešove. V roku 1911 pôsobil vo Visolajoch, odišiel do dôchodku a zostal žiť vo Visolajoch, kde zomrel 16. 7. 1919. DAN, Dolný archív, personalia, šk. 36, Anton Kulifaj; *Schematismus cleri diocesis itriensis pro anno a Christo nato MCMXI*, s. 53, 150; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 101, 143.

⁴² Karol Zlatáry (*11. 9. 1823) vyštudoval teológiu v Nitre a 4. 8. 1853 bol vysvätený za kňaza. Potom pôsobil ako kaplán september 1857 – 1859 v Hornej Súče a v roku 1860 v Skačanoch. Od roku 1861 sa stal farárom v Čavoji, kde účinkoval do roku 1869 a potom prešiel do Fačkova, kde pôsobil v rokoch 1870 – 1879 ako farár. *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato M. D. CCC. LX.*, s. 21; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXIX.*, s. 51, 75.

⁴³ Jozef Métyzeli (*1843 – +22. 8. 1897) po skončení štúdia teológie na Biskupskom kňazskom seminári sv. Ladislava kráľa v Nitre bol ordinovaný v roku 1868 za kňaza. Pôso-

Skoro po jeho nástupe sa 29. apríla 1880 konala v Lysej sviatosť birmovania, na ktorej bolo birmovaných 209 farníkov z Lysej. Z roku 1880 už máme k dispozícii tiež štátnu štatistiku, ktorá spresňuje konfesiónalnu skladbu obyvateľstva. V Lysej žilo 1754 obyvateľov, v tom 1662 rímsko-katolíkov, 26 evanjelikov augsburského vyznania, 5 evanjelikov helvétskeho vyznania a 61 židov.⁴⁴ Evanjelický farár augsburského vyznania Pavel Zoch naproti tomu uvádza, že tu žilo až 40 evanjelikov augsburského vyznania.⁴⁵

Podľa matrík evanjelického farského úradu v Záriečí, rodiny hlásiace sa k tejto viere z obce Lysá boli nasledovné: mlynára Jána Belička (*Béličk, Bieliček*, č. d. 67), mlynára Františka Dujku (*Duyka*, č. d. 23), remeselníka Jána Hovadíka (č. d. 37), nožiara a panského hajníka Martina Kotrla (č. d. 168), roľníka Andreja Kulíka (č. d. neuvedené), roľníka Pavla Labaja (č. d. 223), roľníka Macháleka (č. d. 272), mlynára Rudolfa Nošíka (č. d. 11, 18), mlynára Jána a Jura Pečenu (č. d. 186, 251), kováča Jozefa Pečena (č. d. 132, 186), horára Tomáša Pavlúška (č. d. 93), roľníka Juraja Sýkoru (*Sýkora*, č. d. 323), mlynára Jána Zvoneka (*Zwonek*, č. d. 11, 18).

bil ako kaplán do roku 1869 v Papradne, v roku 1870 v Riečnici, v rokoch 1871 – 1873 v Hornej Súči, v roku 1878 v Zliechove, od roku 1880 kaplán v Lietave. Potom bol farárom v rokoch 1883 – 1897 v Mojtíne. 1878, s. 28, 102; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXX.*, s. 41.

⁴⁴ *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910 : štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti*. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012, s. 1091. Synagóga subregionálneho charakteru sa nachádzala v Lúkach, kde bol postavená v roku 1872. Tam sa nachádzal tiež rituálny kúpeľ rituálny kúpeľ (בֵּית הַטְּהוּרָה) a cintorín (בֵּית הַחַיִּים „dom hrobov“).

⁴⁵ ZOCH, P. *Historia cirkwi ew. a. w. záriečskej : ku storočnému jubileu jej založenia roku Páne 1884 wydržiawaného sostawil Pawel Zoch*. Turč. Sv. Martin : tlačou kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku, 1885, s. 73.

— 157 —

Roční 1883 (tisícichomástechno vromdesátného třetého) semorela a pohovorní
v cirkvi ev. a. v. Zářečské.

Dnešní a starší místní	Z e m r e l e h e						Meno nebo jina příjmení mrtvé	Místo a den pohřbu	Imeno pohno- tele	Přiznání
	Imeno a příjmení aneb jeho majitel, neb rodice		Příčina úmrtí	rok	den	měsíc				
Dub. 17 ^{ho}	Ján Utlepeš ev. rolník a mužík		Udusil č. 32	1	15		tyfus	Udusil 17 ^{ho} Dub.	Procl Zoch	v manželství č. 32 v. 1883
Apr. 28	Ján Kováč mlynář a mužík Pauliny Matě		Lysá č. 18	1	29		raduší nemoc	Lysá 30 aprila	Paulus Bričov mužík	omylom zmyšlen a porby zapraní tím páva žab javora

Obrázok č. 9: Zápis o pohrebe obyvateľa Lysej Jána Zvoneka v matrike evanjelickeho farskeho úradu v Zárieči.⁴⁶

Podľa zdrojov evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v roku 1884 žilo v Lysej 40 evanjelikov augsburského vyznania.⁴⁷ Ich zástupcovia sa obrátili v máji 1884 na nitrianskeho sídelného biskupa Augustína Roškovaního so žiadosťou, aby pri pohrebe ich zosnulých sa zvonilo v lysianskom rímskokatolíckom kostole na zvon a oni sa mohli dôstojne rozlúčiť so svojimi blízkymi. Za túto službu boli ochotní zaplatiť taxu, ktorá im bude stanovená.⁴⁸

V poslednej štvrtine 19. storočia sa zachovalo niekoľko zápisov o konverzii k rímskokatolíckej cirkvi. Z kalvinizmu v roku 1884 konvertovala Anna Kotrbová, v roku 1891 Veronika Hrebíková, rodená Macháleková,⁴⁹ hlásiaca sa k Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v roku 1885

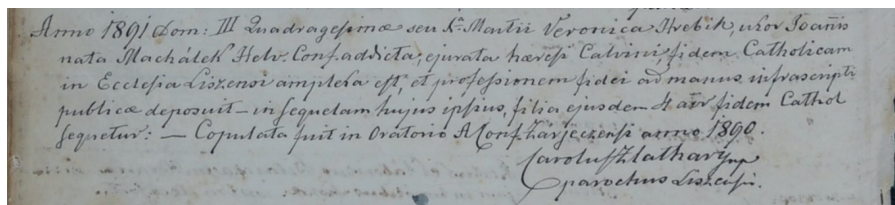
⁴⁶ ŠA BY, f. ZCM, ev. farský úrad a. v. Záriečie, zomretí 1852 – 1906, inv. č. 1367, fol. 153.

⁴⁷ ZOCH, P. *Historia cirkwi ew. a. w. zářečskej*, s. 73.

⁴⁸ List evanjelikov augsburského vyznania biskupovi Augustínovi Roškovanímu. DAN, Oddelenie farnosti, Lysá pod Makytou 66/I. So žiadosťou evanjelikov augsburského vyznania, aby mohli využívať zvony k službám Božím sa stretávame už v predchádzajúcich rokoch v Púchovskej doline, napr. v roku 1787 tiež v Lúkach. Pozri HOLUBY, Jozef Ľudovít. *Dejiny Hornotrenčianskeho kontubernia ev. a. v. zv. V., diel II. 1517 – 1888*. Dolné Srnie : Združenie evanjelikov augsburského vyznania Považského seniorátu, 2018, s. 201.

⁴⁹ Farár Karol Zlatáry ešte pri krste Jána, syna Veroniky Machálkovej a Jána Hrebíka, 20. 3. 1891 v poznámke uviedol údaj o jej konverzii: „Mater antea Helveticae conf. Advicta – 1891 die 1. Martii est conversa“. ŠA BY, f. ZCM, r.-k. Lysá pod Makytou, narodení 1887 – 1896, inv. č. 607, fol. 21 (43 – 43). Po ovdovení sa menovaná druhý raz vydala v Lysej pod Makytou dňa 7. 2. 1921 za dvojnásobného vdovca Ondreja Brindzu-Da-

Zuzana Mojková, rodená Páliková a Anna Matochová, rodená Medzová.⁵⁰ V uvedených prípadoch išlo o ženy, ktoré sa vydali do Lysej. Rodinné a sociálne prostredie viedlo k zmene konfesionalnej identity. V tomto období, až do konca 1. svetovej vojny, sa nestretávame v sobášnych matrikách farnosti v Lysej ani s tzv. krížnymi (zmiešanými) manželstvami, kedy sa jeden zo snúbeneckého páru hlásil k niektorej z protestantských cirkví.



Obrázok č. 10: Zápis o konverzii Veroniky Machálkovej.

V roku 1890 získali kúpou časť bývalého Lednického panstva Schreiberovci, vlastníci sklární v Lednických Rovniach. Zmena patróna je ukážkou hospodárskeho úpadku šľachty v Uhorsku a presunu majetku do rúk novej, predovšetkým zahraničnej šľachty a židovských podnikateľov, ktorí museli preberať spolu s pozemkovým majetkom aj patronátne bremená, ktorými bol tento majetok zaťažený.⁵¹ Z tohto roku sa dochovala ďalšia štátna štatistika obyvateľstva, podľa ktorej v obci žilo 1 715 rímskokatolíkov, 44 evanjelikov augsburského vyznania, jeden evanjelik helvétskeho vyznania a 58 židov.⁵² Migrácia bola pre židovské obyvateľstvo typickým javom – v mestách totiž nachádzalo podstatne širšie uplatnenie. Nenašli sme však zápis, že by niektorá osoba spomedzi židov konvertovala ku katolicizmu, ako tomu bolo napr. v matrikách v Ilavskom dištrikte.

Kňaz, okrem práci na duchovnom poli, sa musel zaoberať bohatou administratívou a vykonával úradnícku činnosť, ktorá mu odoberala nielen

nihlíka. Pochádzala z obce Leskovec na Morave. Za túto informáciu ďakujem Mgr. Petrovi Brindzovi, PhD.

⁵⁰ R.-k. fara Lysá pod Makytou, zomretí 1896 – 1943, fol. 157a.

⁵¹ O tom podrobnejšie pozri ČECHOVÁ, Františka. Význam a právne dôsledky kanonických vizitácií v dejinách Nitrianskej diecézy v 20. storočí. In BORZA, Peter – HIŠEM, Cyril – FEDORČÁK, Peter (eds). *Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Košice 9. novembra 2006*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška Prešov, 2007, s. 157.

⁵² *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910*, s. 1345.

množstvo času, ale tiež energie. Okrem vedenia už spomenutých matrík, to bolo vykazovanie účtov. Od roku 1885 sú vo farskom archíve zachovalé *Liber Rationum Parochiae Lysensis*, kde sú zaznamenané donácie.

Rationes Parochialis Ecclesiae Lysensis, a die 1^a Januarii 1885, usque ultimam Decembris ejusdem anni.

S: Status Activus.

N ^o cur.	A. B. e. r. c. e. p. t. i. o	Capitali a in V. S.		Compe. tentia annua		Solutio.		R. e. p. d.	
		fl.	sr.	fl.	sr.	fl.	sr.	fl.	sr.
1.	Ex Bonis Immobilibus: " " "	"	"	"	"	"	"	"	"
2.	Ex Censu ab elocatis Capitalibus:								
	a.) Butala Luca, et Simeoni patrini bus Colonis Lysensibus, die 1 ^a Novembris 1870 elocati sunt: " " " " "	50.	"	3.	"	"	"	"	"
	A quibus pro anno 1885 restant:	"	"	"	"	"	"	3.	"
	b.) Presbyter Nicolao, colono Lysensi die 1 ^a Octobris 1881 erga 6% elocati sunt:	150	"	9	"	"	"	"	"
	A quibus pro anno 1885 soluti sunt:	"	"	"	"	9.	"	"	"
	Das Crucium:								
	c.) Daniluk / Morik: Joanni, Andree et Martino patrini bus colonis Lysensibus, die 12 ^a Decembris 1880 erga 6% elocati sunt:	20.	"	1.	20				
	A quibus pro Anno soluti sunt: "	"	"	"	"	3.	62	1.	20
	d.) Janusz / Namha: Joanni, et Jo-								

Obrázok č. 11: Zápis z roku 1885 v *Liber Rationum Parochiae Lysensis*.

Aby dokázal vykonávať kňaz svoje duchovné povinnosti, jeho domácnosť spravovali „gazdiné“. Zachovalo sa málo správ o nich a väčšinou nepoznáme ani ich mená a priezviská. V ľudovej slovesnosti, podobne ako manželky luteránskych pastorov „farárky“, alebo pravoslávnych kňazov „popky“, mali neprávom zlú povest. Ondrejovi Hrabovcovi sa 22 rokov a Jánovi Peťovskému sa 23 rokov starala o domácnosť Katarína Korošová (*Korosch*). Domácnosť viedla niekoľko rokov tiež Karolovi Zlatárymu, ale pretože už bola 72-ročnou, nevládala naďalej vykonávať túto službu. Preto sa obrátila v ponížene napísanom listom zo dňa 14. mája 1888 na biskupa Augustína Krištofa Mikuláša Štefana Roškovániho s prosbou o finančnú

pomoc, lebo je: „*v biede postavená a starobou sešlá*“.⁵³ Dobrozdanie pripojil tiež farár Karol Zlatáry. Odpoveď biskupského úradu nepoznáme.

Karol Zlatáry bol už pokročilého veku a nevládal plniť svoje povinnosti. Preto mu pomáhali kapláni, v rokoch 1880 – 1882 Jozef Kardoš (*Kardoss*),⁵⁴ v rokoch 1883 – 1884 Ignác Gašparec (*Gasparacz, Gasparecz*),⁵⁵ v rokoch 1884 – 1885 Anton Velčej (*Velcsey*),⁵⁶ v rokoch 1885 – 1888 Ferdinand Frantsík (*Frantsik, Frautsik*),⁵⁷ v rokoch 1888 – 1889 Ján Svitek,⁵⁸ od

⁵³ DAN, Oddelenie farností, Lysá pod Makytou 66/I, fideles, List Kataríny Korošovej biskupovi Augustínovi Roškovanimu z 14. 5. 1888, s. 1.

⁵⁴ Jozef Kardoš (*1850 – †20. 12. 1916 Krásno nad Kysucou) po skončení teologického štúdia bol v roku 1876 ordinovaný a stal sa kaplánom v Zliechove, v rokoch 1877 – 1880 v Drietome. Z Lysej odišiel za kaplána do Bošáce v rokoch 1882 – 1889 a potom do Rakovej v rokoch 1889 – 1890. Nakoniec pôsobil v rokoch 1890 – 1916 v Krásne nad Kysucou ako farár. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXXI*. Nitriae : Typis Michaelis Siegler, 1880, s. 33; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 141; PRIKRYL, L. V. *Lexikón katolíckych duchovných Žiliny*, nestr.

⁵⁵ Ignác Gašparec (*1859 – †2. 2. 1907 Nesluša) gymnázium absolvoval v Žiline, teológiu v Biskupskom kňazskom seminári sv. Ladislava kráľa v Nitre, kde bol v roku 1882 ordinovaný za kňaza. Z Lysej odišiel za kaplána do Varína za kaplána a nakoniec bol od 10. 4. 1892 do roku 1907 v Nesluši farárom. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXXIII*. Nitriae : Typis Michaelis Siegler, 1882, s. 33; PRIKRYL, L. V. *Lexikón katolíckych duchovných Žiliny*, nestr.

⁵⁶ Anton Velčej (*1861 Veľký Klíž – †28. 3. 1918 Klíž-Hradná) po ukončení štúdia teológie v Biskupskom kňazskom seminári sv. Ladislava kráľa v Nitre bol v roku 1884 vysvätený. Po odchode z Lysej pôsobil ako kaplán v rokoch 1885 – 1887 v Novákoch, v rokoch 1887 – 1888 v Trenčianskej Turnej a v roku 1888 v Dolnej Súči. V rokoch 1888 – 1892 bol administrátorom v Dolných Lelovciach. Potom pôsobil ako farár v rokoch 1892 – 1901 v Zubáku, v rokoch 1901 – 1909 v Dolných Krškanoch a nakoniec v rokoch 1909 – 1918 vo Veľkom Klíži. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXXV*. Nitriae : Typis Michaelis Siegler, 1884, s. 33; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 159; MÚČKA, Peter. *História farnosti Dekanátu Partizánske*. Partizánske : Peter Múčka, 2021, s. 182.

⁵⁷ Ferdinand František (*21. 12. 1860 Nitra – †12. 9. 1950 Nová Ves nad Váhom) teológiu absolvoval v Nitre a 9. 8. 1885 bol ordinovaný. V rokoch 1888 – 1891 bol kaplánom v Krásne a v rokoch 1891 – 1895 v Terchovej. Potom pôsobil v rokoch 1895 – 1935 v Novej Vsi nad Váhom ako administrátor. V roku 1935 odišiel do dôchodku. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXXVI*. Nitriae : Typis Michaelis Siegler, 1885, s. 34; *Schematismus cleri diocesis itriensis pro anno a Christo nato MCMXI*, s. 140; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXLVII*, s. 143.

⁵⁸ Ján Svitek (*Szvitek*, *9. 4. 1866 Žilina – †7. 6. 1959 Žilina) bol ordinovaný 12. 8. 1888 a prešiel za kaplána do Lysej. Z Lysej odišiel za kaplána do Diviny, kde účinkoval v rokoch 1889 – 1890, v rokoch 1890 – 1891 bol administrátorom v Čiernom pri Čadci,

7. septembra 1889 do roku 1890 Andrej Majer,⁵⁹ v roku 1890 Július Matuščík,⁶⁰ v roku 1893 Ľudovít Bíza (*Biza*),⁶¹ v roku 1896 – október 1897 františkán Valentín Michal Prunner,⁶² od augusta 1899 Štefan Mičko (*Micsko*,

potom v rokoch 1891 – 1893 kaplánom, administrátorom v Nesluši, v rokoch 1893 – 1900 kaplánom v Starej Bystrici, v rokoch 1900 – 1936 administrátorom, farárom v Starej Bystrici a od roku 1936 bol v penzii. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXXXIX*. Nitriae : Typis Schempek & Huszár, 1888, s. 34; PRIKRYL, Ľudovít Viliam. *Žilinskí kňazi a rehoľníci*. Žilina : RKFÚ, 2007, s. 112; PRIKRYL, L. V. *Lexikón katolíckych duchovných Žiliny*, nestr.

⁵⁹ Andrej Majer (*16. 10. 1684 Kysucké Nové Mesto – †28. 12. 1935 Kysucké Nové Mesto) po štúdiu na františkánskom gymnázium v Žiline maturoval v Malom seminári v Nitre. Potom študoval teológiu a dva roky filológiu v Budapešti. Za kňaza bol ordinovaný 7. 8. 1889. Z Lysej odišiel za vychovávateľa k statkárovi Lorda v Orlovom (dnes Považská Bystrica), od roku 1891 bol kaplánom v Dlhom Poli, od roku 1899 v Kysuckom Novom Meste, od roku 1904 spravoval farnosť v Hornom Vadičove, kde sa stal v roku 1929 farárom. Od roku 1930 bol na dôchodku. Bol tiež literárne činným, vydal *Spisy básnické 1. – 2.* (1925 – 1926). Publikoval predovšetkým v *Duchovnom pastierovi* a v *Svätej rodine*. BREZÁNY, Štefan Atila. *Dejateľia Kysúc v kultúre, umenia vede*. Martin : Osveta, 1971, s. 139 – 140; VAVROVIČ, Jozef. *Svetlá minulosti*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1994, s. 215; PAŠETKA, Július (ed.) *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska (ďalej LKKOS)*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 862 – 863; Majer Andrej, s. 27. *Slovenský biografický slovník*. IV. zväzok M – Q. Martin : Matica Slovenská, 1990, s. 27.

⁶⁰ Július Matuščík (*Matuscsik*, *1862 – †1897) bol ordinovaný v Nitre. Po vysviacke pôsobil ako kaplán v roku 1890 v Černej, v rokoch 1895 – 1897 v Štiavniku. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCXCII*. Nitriae : Typis Stephani Huszár 1891, s. 35.

⁶¹ Ľudovít Bíza (*1869 – †24. 5. 1944 Budapešť) študoval na gymnáziách v Žiline a v Nitre, potom študoval teológiu na Biskupskom kňazskom seminári sv. Ladislava kráľa v Nitre. Ordinovaný bol v roku 1892. Z Lysej odišiel za kaplána do Turzovky, v roku 1895 do Vysokej nad Kysuckou a od roku 1898 účinkoval ako vojenský duchovný v Budapešti a v Sarajeve. V roku 1929 odišiel do dôchodku a žil v Budapešti. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCXCIII*. Nitriae : Typis Stephani Huszár 1892, s. 51 – 52; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 127; PRIKRYL, L. V. *Lexikón katolíckych duchovných Žiliny*, nestr. VELIČKA, Drahomír. *Dejiny farnosti do roku 1918*. In GAJDIČIAR, Ivan (ed.). *Vysoká nad Kysucou*. Vysoká nad Kysucou : Obec Vysoká nad Kysucou, 2014, s. 95.

⁶² Valentín Michal Prunner (*8. 9. 1842 Hodruša – †?) do rehole františkánov vstúpil 6. 9. 1864 a noviciát absolvoval v Beckove. Filozofiu študoval v Kremnici a teológiu v Kremnici a v Hlohovci. Ordinovaný bol 6. 8. 1870, a potom bol kazateľom a profesorom gymnázia v Žiline, v rokoch 1873 – 1876 kazateľom a učiteľom v Trstenej. Neskôr účinkoval v Stropkove a od roku 1879 bol členom konventu v Šebeši, kaplánom v Hanušovciach nad Topľou a od roku 1885 účinkoval v Žiline. Potom bol v roku 1891 kaplánom v Hornej Súči. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCXCV*. Nitriae : Typis Stephani Huszár 1895, s. 37.

Micskó),⁶³ ktorý však odišiel začiatkom roku 1901 za administrátora do Trenčianskych Mitíc.⁶⁴

Ďalší významný zásah štátu smeroval do vedenia matričnej agendy, ktorú prevzal do gescie štát. Uhorskí biskupi protestovali proti cirkevno-politickým zákonom, ktoré napr. umožňovali zavedenie civilného sobášu, rozvodov.

V roku 1900 v Lysej žilo až 1 963 rímskokatolíkov, 46 evanjelikov augsburského vyznania a 48 židov.⁶⁵ S rastom počtu židov sa začala naplno prejavovať ich ekonomická sila a podnikateľské schopnosti časti jej príslušníkov. Židia v Lysej patrili k majetnejšej vrstve obyvateľstva, ktorá zamestnávala rímskokatolíkov, nie naopak. Nezúčastňovali sa na spoločenskom živote, nechodili na dedinské zábavy a svoje sviatky slávili v synagóge v Lúkach. Na druhej strane židia nebránili svojim zamestnancom v spoločenských aktivitách, v návšteve kresťanských sviatkov, tradícií.

V tomto období už platil zákon č. 43/1895, ktorý umožňoval komukoľvek konvertovať kamkoľvek, alebo byť bez vyznania. V štatistikách Lysej sa však v tomto období nestretávame s tým, že by niekto uvádzal, že je bez vyznania.

Karolovi Zlatárymu pomáhal krátko v roku 1901 Gejza Horváth, ktorý sem prišiel hneď po vysvätení. Ešte v tomto roku prešiel za kaplána do Veľkých Chlievan.⁶⁶

Od začiatku roku 1904 pomáhal v pastorálnej práci Karolovi Zlatárymu miestny rodák, duchovný Jozef Formánek. Situácia sa nezmenila. Fa-

⁶³ Štefan Mičko (*1874 – †31. 3. 1933 Lednica) po ukončení teologických štúdií a ordinácií v roku 1899 prišiel do Lysej. *Schematismus cleri diocesis itriensis pro anno a Christo nato MCMXI.*, s. 54, 152; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 145.

⁶⁴ Z Trenčianskych Mitíc odišiel v roku 1903 za kaplána do Skalitého. Nakoniec pôsobil v Lednici od roku 1904 ako administrátor a po zložení prosynodálnych skúšok v roku 1906 ako farár až do svojej smrti. Bol tiež školským inšpektorom. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 53; *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato M. D. CCC. XXXVII.*, s. 132.

⁶⁵ *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910*, s. 1595.

⁶⁶ Gejza Horváth (*1876 Trenčianska Teplá – †3. 6. 1918 Lednické Rovne). Po odchode z Lysej účinkoval ako kaplán do roku 1904 vo Veľkých Chlievanoch, v rokoch 1904 – 1905 v Nemšovej a od roku 1905 v Dubnici nad Váhom. Od roku 1913 až do smrti pôsobil ako farár v Lednických Rovniach. *Schematismus cleri diocesis itriensis pro anno a Christo nato MCMXI.*, s. 52, 144; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 138.

rár Karol Zlatáry bol už pokročilého veku, trápili ho choroby a nevládal. Preto sa farníci v roku 1904 obrátili na nitrianskeho sídelného biskupa Imricha Bendeho (1893 – 1911) so žiadosťou o nového kňaza. V liste napísali: „*Naš Pán Farar Starec v Rokoch Svích už dozrelý rád by povinnostam svým zadost učinil ale pre nemoc a slabost není vstave ani len Omšu S: odslužit*“. List podpísalo v zastúpení ostatných farníkov jedenásť osôb.⁶⁷

V pastorálnej práci nezaznamenal Karol Zlatáry výrazné úspechy, a aj preto pozval redemptoristov (*Kongregácia Najsvätejšieho Vykupiteľa – Congregatio Sanctissimi Redemptoris*). Voľba tejto rehole nebola iste náhodná, práve redemptoristi sa predovšetkým venovali organizovaniu ľudových misií a duchovných cvičení.⁶⁸

Misionári prichádzali na ľudové misie do farnosti na pozvanie správcu farnosti s predpokladaným súhlasom diecézneho biskupa. Termín misií mal byť stanovený v dostatočnom predstihu, aby sa mohla vo farnosti rozbehnúť duchovná príprava. Niektorý z misionárov prichádzal do farnosti, kde prednášal predmisijné kázne. Zároveň sa povzbudzovalo k modlitbe za misie. Okrem veriacich farnosti sa za misie modlili rehoľné a laické spoločenstvá. Samotné ľudové misie trvali osem dní a ich súčasťou boli misijné kázne venované hriechu, obráteniu, spovedi, smrti a poslednému súdu, životu v Kristovi, cirkvi, Eucharistii, utrpeniu, láske a manželstvu, modlitbe, krížu – zjaveniu Boha a milosrdenstvu.

Od 27. januára do 6. februára 1906 tu pôsobili dvaja misionári páter František Ševčík⁶⁹ a páter Emanuel Kovář⁷⁰ zo Svaté Hory pri Příbrami.

⁶⁷ DAN, Oddelenie farností, Lysá pod Makytou 66/I., list farníkov z Lysej biskupovi Imrichovi Bendemu z 16. 10. 1904, s. 1. Farníci navrhovali biskupovi, aby sa stal administrátorom ich rodák Jozef Formánek, ktorý vtedy žil v Lysej.

⁶⁸ Za pomoc pri bádani o misiách redemptoristov a dodanie materiálu ďakujeme pátrovi Viktorovi Mišuthovi, CSsR.

⁶⁹ František Ševčík (*1867 Slušovice – †1938) do rehole vstúpil v roku 1885 a noviciát absolvoval v Eggenburgu (Dolné Rakúsko), teologickú fakultu študoval v Mauterne. Dňa 7. 8. 1886 bol vysvätený a účinkoval v Rakúskej provincii. Od roku 1901 pôsobil v Čechách a od r. 1922 v Podolínci. Podľa Jána Kintlera: „*Bol nesporne veľký misionár. Môžeme ho smelo prirovnať k našim dvom najväčším misionárom, k P. Karolovi Nováčkovi a k P. Jozefovi Tomáškovi*“. [KINTLER, Ján] *Otcovia -redemptoristi, ktorí pracovali na Slovensku. Diel I.* B. m. [Nitrianska Blatnica], b. d. [1982], s. 299 – 305. Archív provincie redemptoristov Bratislava – Praha v Bratislave, bez ev. č.

⁷⁰ Emanuel Kovář (*1863 Příbram – †1936) do rehole vstúpil v r. 1881, noviciát absolvoval Eggenburgu, teologickú fakultu študoval v Mauterne. Vysvätený bol v roku 1886. Od roku 1894 pôsobil v Čechách a vykonával misie na Slovensku. Od roku 1923 pô-

V kronike redemptoristov na Svaté Hoře sa o tom nachádza kritický zápis: „*Poslední misii konali v Lisé. stol[ice] Trenč[anské], diec[éze] Nit[ranská]. 27. I. – 5. II. Jest to poslední fara na hranicích u Lidečku. D[ůstojný] p[án] farář již 78 l[et] starý, farářuje zde již 26 let. Za 40 let vystřídalo se zde 50 kaplánů. Lid velmi zanedbaný a ještě tvrdší než ve Strečně. Ženské závodí s chlapy v opilství. Tamní lesní z Moravy vyprávěl, jak ženské leží u silnice jako snopy. Horlivý mladý kaplan začal u nich se sliby. I teď sliboval velký počet. Židé zuřili.*“⁷¹ Zde bydlí též d[ůstojný] p[án] Formánek, který 15 let byl v duchovní správě v Americe.

I odtud asi 150 [lidí] je v Americe.

Duší 1808, kaj[ícníků] 1320, ř. 30.“⁷²

Biskup nevymenil farára Karola Zlatáryho, ale poslal mu na výpomoc kaplánov, v rokoch 1902 – 1903 Karola Záškvára (*Zaskvara*)⁷³ a v rokoch 1905 – 1906 Júlia Horváta (*Horváth*), predtým pôsobiaceho v Bošanoch.⁷⁴

sobil v Stropkove a od roku 1930 v Stráži pri Poprade, potom v Kostolnej. V roku 1936 sa vrátil do Svaté Hory. [KINTLER, J.] *Otcovia -redemptoristi, ktorí pracovali na Slovensku. Diel I., s. 147 – 148.*

⁷¹ Také výroky na adresu židov neboli ojedinelé ani v predchádzajúcej dobe. Popredný evanjelický cirkevný historik augsburského vyznania a senior J. L. Holuby napr. píše v roku 1888 o obci Dubková, že tam žilo: „54 židov (obec židmi skynožená!)“. HO-LUBY, J. L. *Dejiny Hornotrenčianskeho kontubernia ev. a. v. zv. V., diel II. 1517 – 1888, s. 740.*

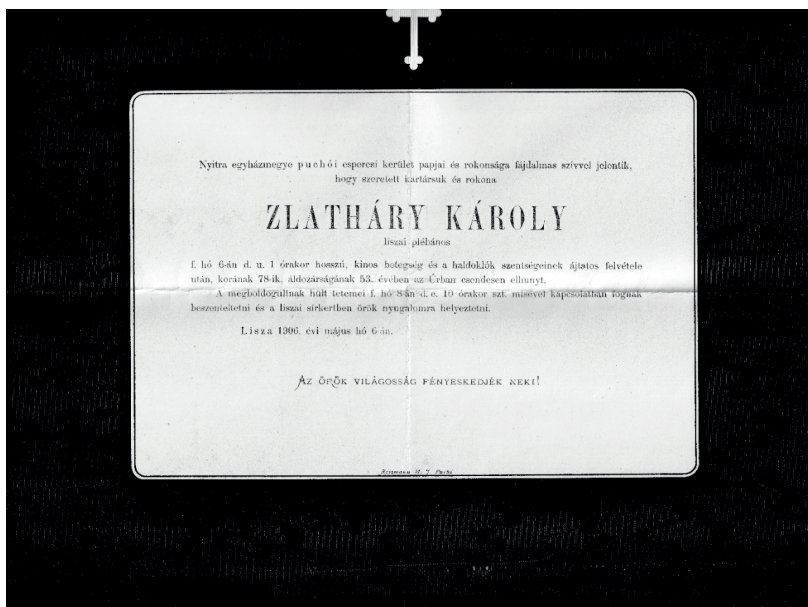
⁷² *Chronica Collegii SS: Redemptoris ad B. M. V. Thaumaturgam in Monte Sancto ab anno: 1890 – 1906. Vol. II.* nestr. Archiv provincie redemptoristů Bratislava – Praha na Svaté Hoře.

⁷³ Karol Záškvára (*1878 – †25. 4. 1941) po skončení štúdií v Biskupskom kňazskom seminári sv. Ladislava kráľa v Nitre bol v roku 1902 v Nitre ordinovaný. Z Lysej odišiel do Lednice, kde sa stal v roku 1904 administrátorom a kaplánom v Skalitom. Potom bol v rokoch 1905 – 1906 kaplánom v Novej Bystrici, v roku 1907 v Skačanoch, v roku 1908 administrátorom v Klíži-Hradišti, v roku 1909 subsidiárom v Žabokrekochoch a kaplánom v Starej Bystrici, v roku 1913 dočasným správcom v Belej a v Lutišiach, v rokoch 1914 – 1915 kaplánom v Terchovej, v roku 1917 v Beluši, v roku 1918 administrátorom v Lazoch pod Makytou a v rokoch 1918 – 1919 kaplánom v Konskej. Od roku 1921 pôsobil ako administrátor v Mojtíne až do smrti. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 160; *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato M. D. CCC. XXXVII.*, s. 175; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXXII.* Nitriae : Typis Stephani Huszár, 1942, s. 115; SANDÁNUS, P. *Dejiny farnosti Konská do jej rozdelenia v roku 2003*, s. 100.

⁷⁴ Július Horvát (*18. 12. 1878 Močenok – †30. 4. 1955) po ukončení štúdia teológie bol vysvätený v roku 1903 v Nitre. Potom sa stal kaplánom v Horných Vesteniciach a v Skačanoch, v roku 1904 v Uhrovci a vo Veľkých Bošanoch. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis 1913*, s. 138 – 139; SANDÁNUS, P. *Dejiny farnosti Konská do jej*

Július Horvát spolu s organistom Oskarom Formánkom⁷⁵ patrili k rozhladeným a sociálne citiacim mužom svojej doby. Chceli pomôcť tamojším roľníkom v ich životných situáciách, preto na počiatku 20. storočia založili v obci Potravínové a úverové družstvo. Cieľ družstva spočíval v lepšej dostupnosti potravín za nižšie ceny ako aj poskytovanie úverov za nižšie úroky. Potravínové a úverové družstvá vystupovali ako protiklad voči židovskému podnikaniu v obci. Družstvo fungovalo aj v nasledujúcich rokoch, keď napr. v roku 1937 bol jeho predsedom farár Tomáš Komár.

Karol Zlatáry v Lysej pôsobil až do svojej smrti 6. mája 1906. Zo všetkých kňazov tu účinkoval najdlhšie, až 27 rokov. Nie je to však výnimočne dlhé pôsobenie jedného duchovného vo farnosti. V dejinách farností na Slovensku sa nachádza niekoľko desiatok kňazov slúžiacich 30 a viac rokov na jednom mieste aj v 20. storočí. Karol Zlatáry bol tretím a posledným z duchovných, ktorí účinkovali v Lysej a boli tu pochovaní. Ani v jednom prípade sa nezachovali náhrobné kamene.



Obrázok č. 12: Parte Karola Zlatáryho.⁷⁶

rozdelenia v roku 2003, s. 83, 101.

⁷⁵ Oskár Formánek bol učiteľom v Nosiciach a hrával tiež na organe, keď bol učiteľ a organista Mikuláš Bielka chorý. Mal povesť muža „nadmieru zaslúženého“.

⁷⁶ DAN, Oddelenie farností, Lysá pod Makytou 66/I.

Po jeho smrti bol vykonaný inventár fary (lat. *Specifica Consignatio*) 31. mája 1906 Júliom Horvátom za prítomnosti vicearchidia-kona púchovského diakonátu, honorárneho kanonika a farára v Lazoch pod Makytou Jána Budatínskeho (*Budatinszky*, *1829 – †1917). Július Horvát podpísal dokument ako „int[er-nis] administrator Lisensis“. ⁷⁷ Július Horváth už v októbri 1906 odišiel do Vysokej nad Kysucou za kaplána. ⁷⁸



Obrázok č. 13: Fotografia Štefana Stolárika.

Po Karolovi Zlatárym prišiel do Lysej 6. októbra 1906 Štefan Stolárik (*Sztolárik*) ⁷⁹ za administrátora. Jeho cesta do funkcie administrátora bola skomplikovaná prihlásením sa k slovenskej národnosti. Kvôli tomu, že si nechcel pomaďarčiť priezvisko, hrozilo mu vylúčenie zo semináru v Nitre. Navštevoval tiež Velehrad a Turčiansky sv. Martin. Aby mohol dostať miesto administrátora, podpísal biskupovi reverz. ⁸⁰

⁷⁷ DAN, Dolný archív, Oddelenie farností, Lysá pod Makytou 66/I, parochia, *Specifica Consignatio*, nefol.

⁷⁸ Július Horvát v roku 1908 bol administrátorom v Rajeckej Lesnej a v roku 1912 zložil prosynodálne skúšky a stal sa farárom. Účinkoval tu až do roku 1938, kedy na vlastnú žiadosť odišiel z farnosti a stal sa v rokoch 1938 – 1950 v Nitrianskej Strede farárom. Nakoniec bol v rokoch 1952 – 1953 v Konskej kaplánom, kde zomrel a je pochovaný. *Schematismus cleri diocesis Nitriensis* 1913, s. 71; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXLVII.*, s. 148; VELIČKA, D. Dejiny farnosti do roku 1918, s. 95.

⁷⁹ Štefan Stolárik (*1869 Turzovka – †12. 3. 1940) po absolvovaní gymnázia v Žiline a v Nitre študoval teológiu v Budapešti. Dňa 15. 8. 1892 bol v Nitre vysvätený. Potom pôsobil ako kaplán v rokoch 1892 – 1897 v Zákopčí, v rokoch 1899 – 1906 vo Vysokej nad Kysucou. DAN, Dolný archív, personalia, šk. 56, Štefan Stolárik; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis* 1913, s. 59, 156; *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXXXVII.* Nitriae : Typis Stephani Huszár, 1937, s. 168 – 169; VELIČKA, D. Dejiny farnosti do roku 1918, s. 95; ČAJOVÁ, Júlia. *História farnosti Horná Súča*. Horná Súča : Obecný úrad Horná Súča a Farský úrad Horná Súča, 2004, s. 61.

⁸⁰ MEDVECKÝ, Karol Anton. *Cirkevné pomery katolíckych Slovákov v niekdajšom Uhorsku*. [Bratislava] : Nákladom vlastným, 1920, s. 78.

Na toto miesto sa hlásilo až päť kaplánov.⁸¹ Už od 9. do 14. januára 1907 sa konala obnova misií, opäť pátrami redemptoristami zo Sväté Hory, ktorú vykonali František Ševčík a František Polepil.⁸²

Štefan Stolárik bol v roku 1909 inštalovaný za farára. Predchádzala ho povesť dobrého organizátora a horlivého duchovného. Veriaci vo Vysokej nad Kysucou napísali biskupovi v liste: „*náš pán kaplán Štefan Stolárik je obľúbený a vysokoctený ... náš kostol od viac rokov úplne zanedbany a opustený bol. Ale pan Štefan Stolárik čo kaplan na Vysokeu preložený bol a videl opustený kostol, prichýlil sa hneď do práce a začal robiť zbierku na opravnenie (!) kostola a výsledok jaky bol jeho horlivosti? Prekvapujúci. ... Včul máme chrám Boží krásne ozdobeny, jakého chrámu široko daleko není.*“⁸³

Štefan Stolárik opätovne využil misionárstvo redemptoristov od 13. do 15. marca 1911, tzv. triduum (trojdenný sviatok) *na povznesenie a upevnenie viery u tamojšieho obyvateľstva*. Mená obidvoch misionárov kronikár neuviedol.⁸⁴

Od roku 1912 zastával funkciu dekana Púchovského dištriktu. Podľa autora *Historiae Parochiae Lysá* mal veľké zásluhy na pozdvihnutí mravného života vo farnosti a výchove mládeže. Vo farnosti organizoval rôzne náboženské spolky: Ružencový spolok (v roku 1908), Oltárny spolok a iné. Vyržiaval tiež misie ako napríklad v roku 1910,⁸⁵ ale podrobnosti nie sú známe. Založil tiež katolícky telocvičnú organizáciu Orol, ale tá po krátkom neslávnom jestvovaní zanikla.⁸⁶

⁸¹ DAN, Dolný archív, personalia, šk. 56, Štefan Stolárik, list biskupského vikára Alojza Jesenského Štefanovi Stolárikovi z 20. 10. 1920.

⁸² František Polepil (*1869 Želechovice – †1946) v roku 1887 vstúpil v Eggenburgu do rehole a 9. 8. 1888 zložil slávnostné sľuby. Potom študoval v Mautnere a 19. 7. 1893 bol vysvätený. Od roku 1899 pôsobil v Čechách na Sv. Hore. [KINTLER, J.] *Otcovia -redemptoristi, ktorí pracovali na Slovensku. Diel I.*, s. 259 – 266.

⁸³ VELIČKA, D. Dejiny farnosti do roku 1918, s. 80 – 81.

⁸⁴ Ďalšie triduum od 24. do 26. apríla 1914 absolvoval páter Jozef Grigeľ. KINTLER, Ján. *Dejiny redemptoristov na Slovensku. Diel I.* Nitrianska Blatnica : 1978, s. 131.

⁸⁵ R.-k. fara Lysá pod Makytou, *Farská kronika obce Lysá pod Makytou z rokov 1914 – 1978 (ďalej Farská kronika 1914 – 1978)*, uložená na farskom úrade v Lysej pod Makytou, s. 9.

⁸⁶ Orol vznikol v roku 1909 z katolíckych telocvičných organizácii ako istý protiklad Sokola. Jeho úlohou bolo vychovať hlboko národne uvedomelých ľudí, zodpovedných za seba a národ. Od svojich členov vyžadoval ušľachtilú mravnosť a vieru. R.-k. fara

S viacerými obyvateľmi, najmä učiteľmi, kvôli autoritatívnosti a konzervatívnosti nedokázal nájsť spoločnú reč. Napr. v roku 1910 kvôli sporu s farárom mal odísť učiteľ a organista do Ameriky.⁸⁷ Tieto spory prebiehali aj v okolitých farnostiach v rôznej intenzite.

Preto sa veriaci obrátili s obsiahlou sťažnosťou a žalobou na svojho duchovného správcu Štefana Stolárika k nitrianskemu sídelnému biskupovi Imrichovi Bendovi. Už v úvode kriticky píše: „*Pán farár za štiri roki účinkovania svojho v prevažnej väčšine veriacich svojich si veliku neoblúbenosť, ba nenávisť získal. Z čistím svedomím môžeme povedať, že mi farníci sme toho príčina neboli; lež p. farár*“.⁸⁸

Farárovi Štefanovi Stolárikovi bolo vytýkané, že ich uráža z kazateľnice, nazývajúc ich „*sviňami, hovádami*“. Na spovedi mal vyzývať deti, aby mu rozprávali, o čom sa doma rozprávajú rodičia. Ďalej ho obviňovali, že je hrabivý, ako napr. keď na ofere sa vyzbieralo málo peňazí, čo im vyčítal a vyhrážal sa odchodom. Ďalej vraj zneužíval pohreby na zisk. Podobne vraj dával rozhrešenie za peniaze. Oberal cirkevných zamestnancov o ich príjem. Z nadácie bývalého farára Andreja Hrabovca neboli vynaložené finančné prostriedky pre chudobných žiakov, ktorí nedostali ani peniaze na knihy.

Podľa sťažovateľov si zanedbával svoje pastierske povinnosti, napr. nechcel chodiť k smrteľne chorým, a keď tam bol, tak hrešil. Všetky obviňovania dokladali písomnými svedectvami. Sťažnosť podpísalo viac ako 116 obyvateľov farnosti Lysá.

Na sťažnosť odpovedal listom 6. februára 1911 Štefan Stolárik nitrianskemu sídelnému biskupovi Imrichovi Bendemu, ktorý presadzoval maďarizáciu po maďarsky.⁸⁹ Všetkých sedem bodov vyvracal a predkladal svoje argumenty. Problémy s morálkou a alkoholom tu boli veľké a už spomenuté svedectvo redemptoristov dávalo za pravdu miestnemu farárovi. Imrich Bende zakrátko zomrel, a to dňa 26. marca 1911.

Lysá pod Makytou, *Farská kronika 1914 – 1978*, s. 1.

⁸⁷ RÍMSKY, Marek (ed.). *Oskár Formánek SJ*. Košice : Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, 2020, s. 19.

⁸⁸ DAN, Dolný archív, personalia, šk. 56, Štefan Stolárik, list farníkov z Lysej biskupovi Imrichovi Bendovi.

⁸⁹ Tamže.

Pretože biskupský úrad konzervatívneho a striktného Štefana Stolárika nepreložil, odišiel ďalší učiteľ Jozef Barinka, ktorý sem prišiel v roku 1911 a už 1. februára 1913 odišiel do Vrútok. Podobne odišli učiteľky Anna Mollová a jej nástupkyňa Ilona Faldová, ktoré tu vydržali necelý rok. Na druhej strane farár Štefan Stolárik neakceptoval holdovaniu alkoholu Rudolfovi Torbíkovi, ktorý bol kvalitným učiteľom a dobrým organistom. V roku 1916 musel odísť.⁹⁰

Práve za jeho pôsobenia sa v Lysej narodil 7. septembra 1915 budúci jezuita, cirkevný historik, teológ a tajný biskup Oskár Formánek, ktorého život bol viackrát publikačne zmapovaný.

Prvá svetová vojna sa nevyhla ani Lysej a mladí muži museli narukovať. Podľa farskej matriky zahynulo až 60 vojakov a desať sa vrátilo ako invalidov. Navrátiaci sa vojaci „mravne zosuroveli,“ v čom videli duchovní tamojšej cirkvi veľký problém. Takéto osoby totiž nepôsobili dobre na morálku ostatných farníkov a boli im zlým príkladom.

Záverom možno konštatovať, že hoci rímskokatolícka farnosť Lysá v rokoch 1848 – 1916 prešla osobitým vývojom, predsa len sa tu prejavili niektoré špecifické rysy. Vo farnosti sa hlásilo viac ako 95 % obyvateľstva k rímskokatolíckej viere. Obyvatelia, ktorí vyznávali evanjelickú vieru augsburského vyznania alebo sa hlásili k židovskej konfesii, ani svojím počtom, ani vplyvom sa nepresadili. Nemáme informácie, že by došlo v Lysej k násilnostiam kvôli konfesii či k pogromu. Väčšina obyvateľstva inklinovala k tradičnému a konzervatívne rímskokatolicizmu.

⁹⁰ KURUCÁROVÁ, Jana-LETAŠI, Štefan-ZLOCHOVÁ, Ludmila. VII. Zriaďovanie a výstavba škôl v Lysej. In *Lysá pod Makytou 1471 – 2001 : monografia obce vydaná k 530. výročiu 1. zachovanej písomnej zmienky*. Lysá pod Makytou : vydavateľstvo DON BOSCO, 2001, s. 112.

***Zoznam duchovných pôsobiacich v rokoch 1848 – 1918
vo farnosti Lysá pod Makytou***

1. 5. 1832 – 1. 6. 1851	Anton Pirner, farár
1846 – 1848	Jozef Zaymus, kaplán
1848	Ján Humilis Kijanička, kaplán
1848	František Xaver Strakovič, kaplán
1850	Anton Balogh, kaplán
1851 – 9. 9. 1873	Andrej Hrabovec, farár
1855 – 1856	Ján Peťovský, kaplán
1858 – 1859	Ján Černej, kaplán
1860	Štefan Rúčka, kaplán
1861	Ján Košeľa, kaplán
1861	František Nemček, kaplán
1862	Ján Franner, kaplán
1862 – 1863	Michal Slaninka, kaplán
1863 – 1865	Ferdinand Pivarči, kaplán
1865 – 1869	Jozef Krizsán, kaplán
1870 – 1871	Ján Kluch, kaplán
1871	Rudolf Matúš, kaplán
1872	Viktor Štefan Štelcer, kaplán
január 1873 – október 1873	Jozef Pecháň, kaplán
september 1873 – december 1873	Jozef Pecháň, administrátor
január 1874 – 23. 3. 1879	Ján Peťovský, farár
1874	Jozef Pecháň, kaplán
1874 – 1875	Ľudovít Príhoda, kaplán
1877 – 1878	Alex Frátrik, kaplán
1879	Alexander Hollý, kaplán
1879	Jozef Méztelyi, kaplán
1879 – 1880	Anton Kulifaj, kaplán
24. 3. 1879 – 1906	Karol Zlatáry, farár
1881 – 1882	Jozef Kardoš, kaplán
1883 – 1884	Ignác Gašparec, kaplán
1884 – 1885	Anton Velčey, kaplán
1885 – 1888	Anton Frantšík, kaplán
1888 – 1889	Ján Svitek, kaplán
1889 – 1890	Andrej Majer, kaplán
1892	Július Matusčík (Matuscik), kaplán
1893	Ľudovít Bíza, kaplán
1895	Valentín Prunner, františkán, kaplán
1899 – 1901	Štefan Mičko, kaplán
1901	Gejza Horváth, kaplán
1902 – 1903	Karol Zaškvara, kaplán
1905 – 1906	Július Horváth, kaplán
6. 5. 1906 – 5. 10. 1906	Július Horváth, administrátor
6. 10. 1906 – 1921	Štefan Stolárik, administrátor, farár, dekan

V nasledujúcej tabuľke sú štatisticky zaznamenané počty veriacich podľa konfesií: rímskokatolíci (RK), evanjelici augsburského vyznania (ECAV, t. j. Evanjelická cirkev augsburského vyznania) a izraelitská konfesia (židia). Pretože členovia evanjelickej cirkvi helvétskeho vyznania tu žili výnimočne a krátku dobu, kvôli prehľadnosti ich uvádzame len v poznámkovom aparáte. Skratka N znamená neuvedené, nezistené.

ROK	RK	ECAV	ŽIDIA	ROK	RK	ECAV	ŽIDIA
1848	2 343	6	7	1883	1 906	N	N
1850	2 365	7	8	1884	1 926	N	N
1852	1 988	7	12	1885	1 910	N	N
1854	2 023	9	21	1886	1 922	N	N
1855	1 983	8	19	1887	1 917	N	N
1856	1 973	8	21	1888	1 932	26	61 ⁹¹
1857	1 811	8	19 ⁹²	1889	1 969	N	N
1858	1 704	16	28	1890	1 967	N	N
1859	1 829	7	24	1891	1 972	N	N
1860	1 825	N	N	1892	1 989	N	N
1861	1 833	N	N	1893	1 980	N	N
1862	1 833	N	N	1894	1 990	N	N
1863	1 843	N	N	1895	1 981	N	N
1864	1 864	N	N	1896	1 992	N	N
1865	1 873	N	N	1897	1 999	N	N
1866	1 896	N	N	1898	2 100	N	N
1868	1 900	N	N	1899	2 095	N	N
1869	1 662	26	61 ⁹³	1900	1 963	46	48 ⁹⁴

⁹¹ Podľa J. L. Holubyho žilo v Lysej 1662 rímskokatolíkov, 26 evanjelikov augsburského vyznania a 5 evanjelikov helvétskeho vyznania [!] a 61 židov. V Dubkovej malo žiť 75 rímskokatolíkov, 239 evanjelikov augsburského vyznania a 54 židov. Zdroj informácií neuvádza. HOLUBY, J. L. *Dejiny Hornotrenčianskeho kontubernia ev. a. v. zv. V., diel II.* 1517 – 1888, s. 740.

⁹² HORNYÁSKY, Viktor. *Geographisches Lexikon des Königreichs Ungarn un der serbischen Woiwodschaft mit dem temescher Banate : Ein Hilfsbuch für Behörden, Postämter, Advokaten und Geschäftsmänner.* Pest : Verlag von Gustav Heckenast, 1858, s. 226 uvádza 2100 rímskokatolíkov a šesť židov.

⁹³ Žili tu ešte piati členovia evanjelickej cirkvi helvétskeho vyznania. DVORZSÁK, Jáno. *Magyarország helységnévtára tekintettel a közigazgatási, népességi és hitfelekezeti viszonyokra.* Budapest : Havi Füzetek, 1877, s. 699. Naproti tomu *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCLXIX.*, s. 31 uvádza počet 1930 rímskokatolíkov.

⁹⁴ *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910*, s. 1595. Naproti tomu *Schematismus cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCM.* Nitriae : Typis

1870	1 942	N	N	1901	2 001	N	N
1871	1 996	N	N	1902	2 056	N	N
1872	1 876	N	N	1903	2 036	N	N
1873	1 896	N	N	1904	1 909	N	N
1874	1 869	N	N	1905	2 010	N	N
1875	1 851	12 ⁹⁵	N	1906	1 806 [?]	N	N
1876	1 875	N	N	1907	2 060	N	N
1877	1 896	N	N	1908	2 096	N	N
1878	1 878	N	N	1909	2 105	N	N
1879	1 898	N	N	1910	1 912	54	44 ⁹⁶
1880	1 662	26 ⁹⁷	61	1911	2 336	35	38
1881	1 916	N	N	1912	1 912	54	44
1882	1 886	N	N	1913	2 330	34	28
				1914	2 381	32	26

Tabuľka č. 1: Konfesionálna skladba obyvateľstva farnosti Lysá.⁹⁸

Stephani Huszár 1900, s. 37 uvádza počet rímskokatolíkov 2 063 osôb.

⁹⁵ ZOCH, P. *Historia cirkwi ew. a. w. záriečskej*, s. 73.

⁹⁶ Žili tu tiež štyria členovia evanjelickej cirkvi helvétskeho vyznania. *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910*, s. 1843.

⁹⁷ *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910*, s. 1091. Žilo tu ešte päť evanjelikov helvétskeho vyznania.

⁹⁸ *Schematismus venerabilis cleri diocesis Nitriensis pro anno a Christo nato M. D. CCC. XLVIII. – MCMXIV.* Tyrnaviae, Nitriae, Posonii, Comaromii : Typis Jalinekianis, Typis Josephi Neugebauer, Typis Aloysi Schrieber, Typis Michaelis Siegler, Typis Stephani Huszár, 1848 – 1914.

BAROKOVO-KLASICISTICKÝ KAŠTIEĽ V MICHALOVCIACH DO ROKU 1957

Alena MIŠÍKOVÁ – Martin MOLNÁR

MIŠÍKOVÁ, Alena – MOLNÁR, Martin. Baroque-classical mansion in Michalovce until 1957. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 1, p. 85 – 99.

The noble residence on the site of the current Baroque-classical mansion has a long tradition, probably since the early Middle Ages. This noble residence from the 17th century was called „várkastélya“ by contemporary Hungarian castle historians, which in Slovak terminology corresponds to the term castle with fortifications. Since the 1840s, the Sztáray family has been the owners of the mansion. The mansion underwent Baroque reconstruction in the 18th century and Classicist reconstruction in the 19th century. We know a precise inventory of the mansion from 1893. In 1945, the authorities confiscated the mansion from the Sztáray family. Since 1957, the Zemplín Museum in Michalovce has been located in the manor house complex.

Key words: Michalovce, castle, mansion, lords of Michalovce, Szirmay family, Sztáray family, museum.

V súčasnosti v michalovskom barokovo-klasicistickom kaštieli sídli najstaršie múzeum na území slovenského Zemplína, a to Zemplínske múzeum v Michalovciach, ktoré oficiálne vzniklo v roku 1957.

Šľachtické sídlo na mieste súčasného kaštieľa má dlhú tradíciu pravdepodobne už od obdobia včasného stredoveku.¹ Niektorí slovenskí archeológovia uvažujú, že tu mohol stáť dvorec vybudovaný už v 11. storočí.² Otázkou zostáva, kedy sa dvorec premenil na hrad, ktorý nemusel byť hneď od začiatku kamenný. Na základe doterajších poznatkov nie je možné definitívne rozhodnúť, či zachované múry v hmote súčasného Mi-

¹ GAČKOVÁ, Lýdia. Stredoveké objekty v areáli kaštieľa. In *Stredovek v múzeu*. Michalovce 2013, s. 14.

² BÉREŠ, Július. *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia, III. zväzok Východné Slovensko*. Nitra 2008, s. 94.

chalovského kaštieľa patria Michalovskému hradu,³ ktorý sa pod termínom „*castrum*“ spomína v listinách zo 14. storočia,⁴ alebo prináležia jeho stredovekému nástupcovi.⁵

Autori najnovšieho historicko-architektonického výskumu za najstaršiu budovu v rámci zachovanej stavby považujú rizalit, ktorý na severnej strane vystupuje z hmoty kaštieľa. Pôvodne bol asi samostatnou stavbou – vežou, ktorej vznik sa predpokladá už na začiatku 14. storočia. Ako mladší stredoveký objekt, pravdepodobne z 15. storočia, sa uvádza palácová stavba pristavaná k bočnej stene najstaršej veže. Palác mal čiastočne zahĺbené spodné podlažie, uložené o takmer 1,5 metra hlbšie ako priľahlá staršia budova. Výstavbou palácovej stavby prepojenej so susedným objektom vznikla ústredná budova panského sídla, vytvárajúca pôdorys v tvare písmena „L“. V nasledujúcich stavebných etapách (16. storočie) pokračovalo rozširovanie stavby západným a južným smerom. Toto rozširovanie pohltilo staršie stredoveké objekty kaštieľa.⁶

Stavebná úprava šľachtického sídla z prelomu 16. a 17. storočia sa týkala najmä rozšírenia dnešnej prízemnej časti centrálnej budovy.⁷

Toto šľachtické sídlo zo 17. storočia súčasní maďarskí kastrológovia nazvali „várkastélya“,⁸ čomu v slovenskej terminológii zodpovedá termín *kaštieľ s opevnením*.⁹ V roku 1674 mal kaštieľ poškodenú bránu a aj strecha

³ PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin. *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava 2007, s. 206.

⁴ BODNÁROVÁ, Miloslava. Michalovce v stredoveku. In *Dejiny Michaloviec*. Sekela, Vladimír – Jáger, Mikuláš. Michalovce 2007, s. 41 – 43.

⁵ PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin. *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava 2007, s. 206.

⁶ FILLOVÁ, Ľubica – MATEJKA, Miroslav – ŠIMKOVIČ, Michal. *Michalovce kaštieľ č. ÚZPF 11 693/0. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum*. Rok 2011, s. 85 – 87. Za konzultácie pri spracovávaní architektonicko-historického vývoja kaštieľa ďakujeme Ing. arch. Pavlovi Hriňovi, odbornému pracovníkovi Krajského pamiatkového úradu v Košiciach.

⁷ JÁGER, Mikuláš. Michalovské hrady a michalovský kaštieľ. In *45. rokov Zemplínskeho múzea v Michalovciach 1957 – 2002*. Gačková, Lýdia (zost.). Michalovce 2002, s. 34 – 36.

⁸ BALSÁI Jólan, B. Zemplén várai várkastélyai a 17. – 18. század fordulóján. In *A végvárak és a végváriak sorsa, 1699 – 1723*. Eger 1991, s. 122.

⁹ SLIVKA, Michal – VALLÁŠEK, Adrián. *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*. Košice 1991, s. 18.

potrebovala opravu. V roku 1693 sa tento opevnený kaštieľ spomína ako veľká stavba, ktorú podpálili kuruci.¹⁰

Počas barokovej prestavby v 18. storočí dostal kaštieľ prvé poschodie – reprezentačné piano nobile, polygonálne veže pristavané k čelnej fasáde, zvýraznenej stredným rizalitom, arkádovú úpravu severnej fasády smerom k Laborcu a nové schodišťa. Počas poslednej veľkej prestavby – klasicistickej (začiatkom 19. storočia) boli pristavané prízemné bočné krídla, čím kaštieľ dostal pôdorys nepravidelného písmena U, vytvoriac tak tzv. čestné nádvorie – cour d'honneur. Súčasťou tejto prestavby boli aj terasovité úpravy terénu pred hlavným vchodom. Menšie úpravy kaštieľa a jeho areálu sa realizovali aj v ďalších obdobiach.¹¹



Gróf Alexander Sztáray s príbuznými pred kaštieľom.

V roku 1869 mal poschodový kaštieľ situovaný na vtedajšej Tržnej ulici symbolicky popisné číslo 1. V kaštieli sa nachádzalo celkovo 26 izieb, z toho 16 na prízemí a 10 na poschodí, tri komory, tri predsieňe, jednu kuchyňu a pivničné priestory. Neďaleko kaštieľa stál žrebčín.¹²

Podrobnosti o interiéri kaštieľa poznáme z konca 19., resp. zo začiatku 20. storočia. Keď kaštieľ vlastnil gróf Anton Sztáray (1839 – 1893) s manželkou, rodový archív sa nachádzal v prízemnej miestnosti opatrenej kovovými dverami. Uložený bol v dubových skrinách. Jeho súčasťou boli aj

¹⁰ BALSÁI, ref. 8, s. 122.

¹¹ JÁGER, ref. 7, s. 34 – 36.

¹² Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár (ďalej BAZML), Zemplén Levéltára Sátorajújhely (ďalej ZL SÁ), Sčítanie ľudu a domácich zvierat z roku 1869, Individuálne hárky Michalovce.

písomnosti starianskej vetvy Sztarayovského rodu, ktoré dal gróf v roku 1884 priviezť z kaštieľa v Starom.¹³

Knižnica sa nachádzala v západnom krídle kaštieľa. Podľa pozostalostného súpisu z roku 1893 obsahovala asi 3 000 knižných jednotiek, medzi ktorými boli aj vzácné historické exempláre a nezviazané knihy vo forme zvitkov. Ocenené boli na 300 zlatých.

Steny knižnice skrášľovalo 19 starobylých rodinných portrétov v pozlátených rámoch, ocenených na 19 zlatých.

Zariadenie knižnice tvorili tri hnedé leštené stoly – dva okrúhle a jeden štvorcový, dve pružinové pohovky s poťahom a sedem rozličných kresiel. Miestnosť bola osvetlená osemramenným lustrom na sviečky.

Pred knižnicou v chodbe stáli dve prútené kreslá a tri starobylé zasklené knihovničky, ocenené na 9 zlatých. To znamená, že knihy boli v kaštieli uložené aj mimo knižnice a ich počet bol o niečo vyšší. Steny skrášľovalo 22 litografických obrazov v drevených rámoch.

S knižnicou susedilo šesť hostovských izieb, ktoré boli zariadené lešteným i maľovaným nábytkom – skrine na šaty, komody, kasne, stoly a stolíky, nočné stolíky, písacie stoly so zásuvkami, mramorové stolíky na umývanie, divány, kanapa, pohovky, kreslá, stoličky potiahnuté kanafasom, zeleným ripsom, jutou, drevené aj železné postele, nočné lampy, toaletné stolné aj nástenné zrkadlá v drevených rámoch. Steny ozdobovalo 24 nástenných obrazov v pozlátených drevených rámoch a v jednej z izieb boli ešte tri ďalšie starobylé rodinné portréty v pozlátanom ráme.

Vo vstupnej miestnosti hlavnej budovy kaštieľa stál okrúhly dubový stôl, drevený stojan na šaty a na podlahe ležal preparovaný medveď. Steny skrášľovalo 22 litografických obrazov v drevených rámoch a lesný roh. Zo stropu visel trojramenný luster na sviečky. Na schodišti stáli tri drevené starožitné maľované truhlice a štyri prútené kreslá.

V jedálenskej predizbe na poschodí boli dve vitríny s porcelánovým servisom, ďalej servis na kávu a sklený servis pre 12 osôb, príborník a prútené kreslo.

V jedálni stál okrúhly leštený jedáľenský stôl, šesť stoličiek s tmavozeľeným čalúnením, starobylá pohovka, leštený čajový stôl, osemuholníkový

¹³ NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztáray gróf Sztáray család oklevéltára I.* Budapest 1887, s. IV.

čajový stolík, dve vyrezávané dubové jedálenské skrinky a vitrína na strieborný servis. Miestnosť osvetľoval viacramenný luster na sviečky.

Veľký salón bol zariadený nábytkom z čierneho lešteného dreva. Stál tam stôl potiahnutý červeným súknom, salónny, kartový a čajový stôl, červený konferenčný a trojnohý stolík, štyri starobylé stoly a stolíky, šesť divánov, pohoviek, kanáp a 21 kresiel čalúnených červeným, bordovým aj tmavomodrým plyšom a svetlomodrou tkaninou, písací stôl s písacou súpravou, hnedé kožené kreslo, stôl so zásuvkami, dámsky pracovný stolík, polica a vitrína na knihy, hnedá maľovaná vitrína, kávový servis, dve majolikové vázy, päť porcelánových čiaš, klavír, čembalo, dva stojany na noty, dva prútené stoly na kvety, dve zrkadlá v pozlátenom ráme na mramorovej doske s konzolou, medená kozubová súprava, nástenné kovové hodiny, 12 kobercov, veľká mosadzná stojaca lamp a dvojramenný luster na sviečky.

Zo salónu sa vchádzalo do miestnosti vo veži, zariadenej lešteným nábytkom. Bol tu oválny dubový stôl s ôsmimi kreslami potiahnutými tkaninou, starobylý písací stôl so zásuvkami, svetložltý dámsky písací stôl, starobylá dvojverová knihovnička, nástenné zrkadlo v pozlátenom ráme a kovový luster.

Malý salón bol zariadený lešteným nábytkom. Stál tam dubový stolík, dva kartové stolíky z mäkkého dreva, okrúhly stolík na piatich nôžkach, pohovka s plyšovou prikrývkou, dva divány, deväť kresiel potiahnutých saténom, tmavomodrou tkaninou a zelenou kožou, stôl so sivou mramorovou doskou, starobylý písací stôl so zásuvkami, stolík potiahnutý hnedým plyšom, dve starobylé kasne a truhlica so zásuvkami, dámska pracovná skriňa, dve nástenné zrkadlá v pozlátenom ráme, malé stojace hodiny, dva stolíky na kvety, 12 váz na kvety – porcelánové, keramické a sklenené, štyri porcelánové džbány, tri koberečky, tmavomodré a červené vyšívané závesy z tkaniny, osem krajinomaliieb v pozlátených rámoch a kovový luster.

Spálňa bola zariadená svetlým lešteným nábytkom – starobylá skriňa na šaty, komoda so štyrmi zásuvkami, posteľ so svetlými závesmi, nočná skrinka, ružová sklenená nočná lamp a, kľakadlo, okrúhly stôl na nôžke, štyri kreslá potiahnuté svetlým saténom a zeleným ripsom, dva starobylé písacie stoly so zásuvkami, dva sekretáre, kovová písárska súprava so svietnikom, okrúhly stolík, pohovka a kreslo potiahnuté bordovým ply-

šom, kovová váza na železnej nôžke, nástenné hodiny, deväť svätých obrázkov v drevených rámoch, obraz Panny Márie v pozlátenom ráme, zelený plyšový koberec a dva svetlé ripsové závesy.

Kúpeľňa a šatník vedľa spálne boli zariadené svetlým lešteným nábytkom. Boli tam skrine na šaty, komody na bielizeň, jedálenské prestieranie a súprava obrusov, toaletné skrinky, nástenné zrkadlo v pozlátenom ráme, maľovaná plechová vaňa, železný stolík na umývanie so zrkadlom a porcelánovou súpravou, luster s tromi svietnikmi, kvetovaný látkový záves, toaletný stôl so svetlou ripsovou látkou, toaletné zrkadlo v striebornom ráme s dvoma striebornými svietnikmi, strieborný lavór so striebornou kanvicou, strieborné hygienické toaletné predmety, strieborný zvonček, hnedé stojace zrkadlo s dvoma svietnikmi a kovový luster.

Izba komornej a ďalšie miestnosti boli zariadené jednoduchým maľovaným nábytkom.

Vo východnom krídle kaštieľa sa nachádzala kancelária riaditeľa veľkostatku, kancelária právnika, izby komorníka, kľučiarke, kuchára a čelade, zariadené jednoduchým maľovaným nábytkom. Bola tu kuchyňa, v ktorej sa nachádzal dlhý stôl, tri kasne, päť železných hrncov, 21 medených nádob, 21 pekáčov, 25 kusov náradia na varenie, pečenie a nástenné hodiny.¹⁴

Majitelia kaštieľa

Dnes nevieme presne odpovedať na otázku, kto a kedy dal kaštieľ postaviť, v ktorom dnes sídli Zemplínske múzeum v Michalovciach. Vznikol pravdepodobne v období renesancie s využitím staršej gotickej stavby. Iniciátorom prestavby boli niektorí z predstaviteľov rodu pánov z Michaloviec, ktorého členovia i koncom 16. storočia patrili k najväčším tunajším zemepánom. Najcennejšou pamiatkou z obdobia postupnej prestavby pôvodného objektu na kaštieľ je horná časť renesančnej šambrány (kamenného orámovania dverí), z ktorej sa pri sondáži stien kaštieľa našli dva kusy a dnes je vystavená v expozícii Zemplínskeho múzea v Michalovciach. Je na nej majuskulami vytesaný latinský verš z Horátia, v preklade „*cnosť*

¹⁴ MIŠÍKOVÁ, Alena – MOLNÁR, Martin. Barokovo-klasicistický kaštieľ v Michalovciach. In *Rod Štáraya a Michalovce*. Vlado Sekela (zost.) Michalovce 2014, s. 145 – 147. Štátny archív v Prešove (ďalej ŠA PO), fond (ďalej f.) Rod Stárai z Michaloviec (ďalej SM), Inventárne číslo (ďalej I. č.) 1005: Súpis majetku po smrti Antona Stáraiho a jeho manželky, roky 1893 – 1901.

živých nenávidíme, no len čo sa stratia z očí, bedákajúc ju hľadáme“.¹⁵ Nápis však citátom nekončí a na renesančnej šambráne sa spomína ALEX BANEY DE NAGY [MIHALY]. Pravdepodobne ide o Alexandra Bánffyho, ktorý sa v roku 1556 spomína ako majiteľ opevnenej stavby (hradu?) v Michalovciach.¹⁶

Michalovský kaštieľ sa spomína ako majetok Bánffyovcov po mužskej línii v roku 1659, keď si michalovský majetok, hrad a kaštieľ („castro et castello Nag Mihály“) delia potomkovia Gabriela Bánfyho, inak Eödfőfyho, ktorý bol synom Františka, syna Jána.¹⁷

V roku 1696 zobral do zálohy od Jána Pongrácza, Ladislava Pongrácza a Františka Sztárayho bánffyovský michalovský kaštieľ Andrej Szirmay, ktorý býval v Pozdišovskom rodovom kaštieli.¹⁸ O spomínanej udalosti napísal Andrej Szirmay vo svojom denníku, že za michalovský kaštieľ, mlyn a vinice vyplatil 12 000 zlatých. Zaiste zlý stav šľachtického sídla prinútil Andreja Szirmayho k jeho rekonštrukcii. V marci 1700 sa do kaštieľa presťahoval aj so svojou rodinou. Zároveň však v denníku uvádza, že sú potrebné ďalšie opravy.¹⁹

V prvej tretine 19. storočia kaštieľ a tri kúrie (doslova „štyri hlavné kaštiele“) v Michalovciach spomína vo svojom opise Zemplínskej stolice učenec Matej Bel. Kaštieľ patril vdove po Andrejovi Szirmayovi a jeho synom Imrichovi a Alexandrovi. Dve kúrie patrili Szirmayovcom a tretia barónovi Lusinszkému. Matej Bel kaštieľ charakterizoval ako rozľahlú budovu uzavretú štyrmi baštami a so širokým dvorom.²⁰

V roku 1742 Mária Terézia nariadila Szirmayovcom vrátiť majetky Imrichovi Sztáraymu. Významným medzníkom v dejinách Michaloviec je rok 1743. Vtedy barón Imrich Sztáray uzavrel dohodu s dedičmi Andreja Szirmayho o navrátení väčšiny mestečka a veľkej časti Michalovského

¹⁵ JÁGER, ref. 7, s. 54.

¹⁶ BODNAROVÁ, ref. 4, s. 49.

¹⁷ ŠA PO, f. SM, No 2698.

¹⁸ ŠA PO, f. SM, I. č. 417, No 5889: Mandát M. Terézie Leles. konventu, r. 1742, I. č. 199, No 3000: Zmluva Imricha Sztáraiho a Sirmaiovcov o vrátení zálohovaných majetkov z roku 1696, rok 1743.

¹⁹ *Adálekok Zemplén-vármegye történetéhez*, č. 8/1898, s. 243, č. 9/1898, s. 349.

²⁰ BEL, Matej. *Zemplínska stolica. Užská stolica. Preklad z jazyka latinského Ing. M. Slaninka*. Bratislava 1999, s. 174.

panstva zálohovaného v roku 1696. Záloh bol vyplatený vysokou sumou 68 000 uhorských zlatých, ktorá mala byť splatená postupne do piatich rokov.²¹

V 40. rokoch 18. storočia sa tak kaštieľ stal rezidenciou a rodovým sídlom baróna Imricha Sztárayho. Po získaní kaštieľa zo szirmayovského zálohu začal Imrich Sztáray s veľkorysou barokovou prestavbou celého objektu. Keď v roku 1769 gróf Imrich Sztáray zomrel, v rodinnej rezidencii v Michalovciach ostal jeho syn gróf Michal Sztáray (1747 – 1798). Michal pokračoval v prebudovávaní a zveľaďovaní kaštieľa, ku ktorému pribudli rozsiahle záhrady, parky a letné sídla. V tomto období bol kaštieľ nielen doplnený o nové barokové prvky, prístavby a hospodárske budovy, ale aj o reprezentačné exteriéry. Východne od hlavnej budovy bol vysadený výstavný módný park a južne od neho ovocný sad. Priestor pred priečelím kaštieľa bol riešený ako rozľahlý dvor a smerom k mostu bola postavená budova jazdeckej školy.²²

Vlastníkom mestiečka sa po smrti grófa Michala Sztárayho stal jeho syn gróf Albert (1785 – 1843). Sídlil v kaštieli, ktorý aj v tomto období prešiel rozsiahlou klasicistickou prestavbou. Tá posilnila jeho charakter ako reprezentačného aristokratického sídla.

Dedičmi majetku v Michalovciach sa po Albertovi stali jeho dvaja synovia Ladislav (zomrel 1876) a Anton. Až do ich dospelosti spravovala majetky vdova po Albertovi, grófka Mária Sztárayová, rodená Waldsteinová (1806 – 1865), ako poručníčka.²³

V auguste roku 1852 navštívil Michalovce aj cisár František Jozef I. so sprievodom na svojej ceste z Mukačeva cez Užhorod do Košíc. Cisár nezašiel na grófsku rodinu, ani na jej sídlo.²⁴

²¹ KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In *Dejiny Michaloviec*. Se-kela, Vladimír – Jáger, Mikuláš (zost.). Michalovce 2007, s. 106. ŠA PO, f. SM, I. č. 417, No 5889: Mandát M. Terézie Leles. konventu, rok 1742, I. č. 199, No 3000: Zmluva Imricha Stáraiho a Sirmaiovcov o vrátení zálohovaných majetkov z roku 1696, rok 1743. MIŠÍKOVÁ, Alena – ROVNÁKOVÁ, Stanislava. Kaštieľ v Michalovciach v rokoch 1743 – 1918. In *Kaštieľ v Michalovciach*. Demko, Maroš – Molnár, Martin. Michalovce 2017, s. 36.

²² KÓNYA, Peter. Šľachta v mestečkách a obciach Horného Zemplína v 17. a 18. storočí. In *Zemianstvo na Slovensku v novoveku I*. Kovačka, Miloš – Augustínová, Eva – Mačuha, Maroš (eds.). Martin 2009, s. 108 m – 109.

²³ KÓNYA, ref. 21, s. 149.

²⁴ HOLEC, Roman. *Poslední Habsburgovci a Slovensko*. Bratislava 2001, s. 38. Regis-

V roku 1869 býval v Michalovskom kaštieli gróf Anton Sztáray (1839 – 1865), ktorý sa v roku 1863 oženil s grófkou Františkou Batthyányi (1843 – 1901). Okrem manželov v kaštieli bývalo služobníctvo.²⁵ Gróf Anton Sztáray s manželkou sa zaslúžili o veľký rozvoj Michaloviec. Po svadbe do tympanónu nad hlavný vchod do kaštieľa dali umiestniť erby svojich rodov.

Bezdetný Anton odkázal majetok grófovi Alexandrovi Sztáraymu (1862 – 1948), zo starianskej vetvy, ktorý tak prišiel k veľkému dedičstvu. Smrťou Antona Sztárayho vymrela po meči michalovská vetva rodu. Po sobáši v roku 1898 Alexander Sztáray s manželkou barónkou Paulínou Vécseyovou žili v Michalovskom kaštieli so svojimi štyrmi deťmi Máriou, Antonom, Michalom a Magdalénou.²⁶

Na základe sčítania obyvateľstva z konca roku 1930 vieme, že v kaštieli býval Alexander Sztáray s manželkou Paulínou a dvoma deťmi Antonom a Magdalénou. Zo služobníctva v kaštieli bývali kľučiarica Vilma Čečetka, slúžka Zuzana Dlužanská, záhradník Pavel Fedor, slúžka Anna Anchova, kuchár Štefan Papp, slúžka Anna Rošák, komorná Mária Susterova a komorník Ján Luterán.²⁷ Ďalšie služobníctvo bývalo v ďalších budovách kaštieľského areálu.

Dňa 26. júna 1943 uzavrel v Michalovciach kúpnopredajnú zmluvu predávajúci otec Alexander Sztáray a kupujúci syn Anton Sztáray (1902 – 1979). Posledným šľachtickým vlastníkom kaštieľa sa týmto právnym aktom stal Anton Sztáray.²⁸

Po obsadení Michaloviec vojakmi nemeckého Wehrmachtu na prelome augusta a septembra 1944 sídlilo v kaštieli nemecké vojenské veliteľstvo.²⁹

tratóra Gréckokatolíckeho farského úradu v Trhovišti, Kronika farnosti, zápis k roku 1852.

²⁵ BAZML ZL SÁ, Sčítanie ľudu a domácich zvierat z roku 1869, Individuálne hárky Michalovce.

²⁶ Zemplínske múzeum v Michalovciach (ďalej ZM MI), Databanka útvaru histórie (ďalej DÚH), EHRENHEIM SCHYTRA, Gabriel. *Senianske spomienky*. Rukopis, rok 1991, s. 9.

²⁷ Dostupné na internete: www.slovakiana.sk, Sčítanie obyvateľstva Slovenska z roku 1930, Michalovce, sčítací hárok 574/520.

²⁸ ZM MI, DÚH, Xerokópia originálu Kúpnopredajnej zmluvy zaregistrovanej Daňovým úradom v Michalovciach dňa 6. júla 1943 pod číslom 3048.

²⁹ *Dejiny Slovenského národného povstania. Dokumenty*. Bratislava 1984, s. 445.

Sztárayovci opustili Michalovce i svoj kaštieľ v jeseni 1944, pred príchodom frontu. Do Košíc ich – aj s potrebnými vecami a potravinami – odviezli nemecké vojenské autá,³⁰ časť cennejších predmetov tiež zverili do úschovy dôveryhodným zamestnancom. Rodina sa následne presunula do Bratislavy. Po oslobodení zostala bývať v Košiciach a do Michalovského kaštieľa, ktorý bol pri prechode frontu poškodený, sa už nevrátila.³¹

Kaštieľ po roku 1944

V roku 1945 začali úrady realizovať tvrdé opatrenia voči Nemcom, Maďarom a kolaborantom. Skonfiškovaný bol tiež – na základe konfiškačných nariadení Slovenskej národnej rady (SNR) z roku 1945 (konkrétne išlo o Nariadenie SNR č. 4/1945 Sb. n., vydané dňa 27. februára 1945, a Nariadenie SNR č. 104/1945 Sb. n.) – Michalovský kaštieľ rodiny Sztárayovcov (podľa písomností konfiškačnej komisie objekt zabrali k 1. marcu 1945).³² Konfiškácia sa týkala aj ďalších budov v kaštieľskom areáli, ktoré boli vo vlastníctve Antona Sztárayho.³³

Skonfiškovaný kaštieľ bývalého majiteľa Antona Sztárayho spolu s príslušenstvom (záhradou a parkom) neskôr, pri realizácii pozemkovej reformy, maloroľnícka komisia pridělila mestu Michalovce.³⁴

V novembri 1945 orgány Okresného národného výboru (ONV) v Michalovciach nepresne uviedli, že majiteľom kaštieľa bol Alexander Sztáray. Objekt mal v tom čase dvadsať miestností a sídlila v ňom stanica Národnej bezpečnosti. Okresné orgány tiež zdôrazňovali, že do kaštieľa je potrebné veľa investovať; navrhovali ho využiť pre potreby cestovného ruchu a knižnice.³⁵

³⁰ SZTÁRAY, Magdaléna. *Michalovce a rodina Sztárayovcov v období od 1890 do 1945. Spomienky*. Rukopis. Obišovce 1992, s. 13.

³¹ Štátny archív v Košiciach, pracovisko v Michalovciach (ŠA KE, P MI), f. Okresný národný výbor v Michalovciach (ďalej ONV MI), Administratívne spisy (ďalej AS), Prípis Mestského národného výboru (ďalej MsNV) z 18. februára 1947, k. 56.

³² ŠA KE, P MI, f. ONV MI, AS, Prípis konfiškačnej komisie z 23. júla 1946, k. 51.

³³ ŠA KE, P MI, f. ONV MI, AS, Prípis Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, sekcia „B“, z 22. júla 1947, k. 60.

³⁴ ŠA KE, P MI, f. Mestský národný výbor v Michalovciach (ďalej MsNV MI), Zápisnice zo zasadnutí pléna MsNV (ďalej P-MsNV), Zápisnica zo 14. júna 1949, k. 14.

³⁵ ŠA KE, P MI, f. ONV MI, AS, Prípis z 2. novembra 1945, k. 53.



Kaštieľ v 30. rokoch 20. storočia.

Koncom roka 1945 zas michalovský ONV odporúčal umiestniť do priestorov kaštieľa správu štátnych lesov i lesnú inšpekciu (so sídlom v Michalovciach).³⁶

V nasledujúcom roku patrilo Michalovský kaštieľ Ústrednému riaditeľstvu štátnych lesov so sídlom v Bratislave. Mestský národný výbor (MsNV) v Michalovciach však chcel získať objekt pre potreby mesta – plánoval tu umiestniť Zemplínske múzeum a mestský archív, vytvorené mali byť aj kultúrne miestnosti a okolo zriadený verejný park,³⁷ preto ponúkol Ústrednému riaditeľstvu štátnych lesov iné parcely.³⁸

Dňa 3. apríla 1946 sa plénum MsNV uznieslo na tom, že tzv. starý kaštieľ má byť ponechaný pre potreby múzea a mestskej knižnice. Mesto dokonca odoslalo na štátny pamiatkový úrad „dopyt“, či má záujem o zachovanie kaštieľa.³⁹

³⁶ ŠA KE, P MI, f. ONV MI, Zápisnice zo zasadnutí rady ONV (ďalej R-ONV), Zápisnica z 12. novembra 1945, k. 6.

³⁷ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnice P-MsNV, Zápisnica z 20. júla 1946, k. 12.

³⁸ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnice P-MsNV, Zápisnica z 9. októbra 1946, k. 12.

³⁹ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnice P-MsNV, Zápisnica z 3. apríla 1946, k. 12.

V apríli 1946 požiadal „Sväz vojakov Slovenského národného povstania“ (SVOJPOV) mesto Michalovce o prenájom časti bývalého grófskeho parku. Mestské orgány ale v danej veci rozhodnúť nemohli.⁴⁰

Neskôr, dňa 26. februára 1947, zas „SVOJPOV, krajevý výbor v Michalovciach“ požiadal mesto Michalovce o pridelenie bývalého kaštieľa Antona Sztárayho a parku. Mestské orgány odpovedali v tom zmysle, že ak by kaštieľ a park dostali do správy, dali by ich SVOJPOV-u do prenájmu.⁴¹

Zbor povereníkov nakoniec dňa 13. júna 1947 rozhodol o tom, že kaštieľ v Michalovciach prideliť SVOJPOV-u.⁴² Hneď v letných mesiacoch tak organizácia financovala rozsiahle opravy tohto poškodeného objektu.⁴³ Krajevý sekretariát SVOJPOV-u so sídlom v Michalovciach pritom plánoval zriadiť v priestoroch kaštieľa kaviareň a reštauráciu.⁴⁴

Zachovala sa tiež zápisnica z 1. júla 1947, podpísaná zástupcami Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (PPPR), SVOJPOV-u a MsNV v Michalovciach, týkajúca sa odovzdania skonfiškovaného kaštieľa grófa Antona Sztárayho do vlastníctva SVOJPOV-u v Michalovciach. PPPR uvedený majetok aj odovzdalo, ale s podmienkou (tú si „z titulu“ verejného záujmu vyhradil michalovský MsNV), že jedna miestnosť má byť ponechaná pre zriadenie Zemplínskeho múzea (do nej mali byť sústredované „zachované starožitnosti, ak by pri adaptácii prekážali“).⁴⁵

Mesto Michalovce sa usilovalo získať kaštieľ i v roku 1948 s tým, že hlavná kaštieľska budova mala byť prenajatá Zboru národnej bezpečnosti.⁴⁶ Mestské orgány tiež rozhodli o desaťročnom prenájme bývalého kaštieľskeho skleníka pre potreby evanjelickej cirkvi augsburského vyznania.⁴⁷

V rovnakom období sa Východoslovenské múzeum so sídlom v Košiciach snažilo získať do svojho zbierkového fondu i dva kamenné gotické

⁴⁰ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnice R-MsNV, Zápisnica z 11. apríla 1946, k. 14.

⁴¹ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, inv. č. 70, k. 3.

⁴² ŠA KE, P MI, f. ONV MI, AS, Prípís z 9. júla 1947, k. 71.

⁴³ ŠA KE, P MI, f. ONV MI, inv. č. 159, k. 87.

⁴⁴ ŠA KE, P MI, f. ONV MI, inv. č. 159, k. 87.

⁴⁵ GAČKOVÁ, Lýdia. Zemplínske múzeum v Michalovciach 1957 – 2002. In *45 rokov Zemplínskeho múzea v Michalovciach. 1957 – 2002*. Michalovce 2002, s. 8.

⁴⁶ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnica z 21. apríla 1948, k. 14.

⁴⁷ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnica z 8. februára 1949, k. 14.

chrliče, umiestnené v záhrade kaštieľa. Správa Michaloviec to ale odmietla s tým, že nechce, aby „starožitnosti opúšťali mesto“.⁴⁸

Začiatkom roka 1949 navrhlo mesto Sväzu ľudových protifašistických bojovníkov (do SLUB-u bola začlenená aj organizácia SVOJPOV) dohodu o odovzdaní kaštieľa za odstupné (organizácia chcela získať späť financie, investované do objektu). Ponúknutú sumu vo výške 400 000 korún ale SLUB odmietol – žiadal viac.⁴⁹

Dňa 10. januára 1949 tak SLUB predložil mestu Michalovce faktúry za stavebné práce na kaštieli, overené Štátnym stavebným úradom v Michalovciach, v celkovej sume viac ako 506 800 korún. Odstupné bolo nakoniec dohodnuté na 400 000 korún.⁵⁰

Mesto nakoniec prevzalo kaštieľ do správy (nie do majetku) dňa 16. marca 1949 s tým, že sa zaviazalo uhradiť 400 000 korún, avšak s podmienkou schválenia financií orgánmi ONV v Michalovciach.⁵¹

V júni 1949 si zas chcela Tatrabanka uplatniť voči mestu pohľadávku, ktorú mala pôvodne voči Alexandrovi Sztáraymu (ten k 31. decembru 1948 dĺžil banke 7 334 200 korún); mesto ju však neuznalo.⁵²

Z uvedeného roku sa tiež zachovala správa Otmara Gergelyiho, pracovníka humenskej pobočky pôdohospodárskeho archívu, o obhliadke Michalovského kaštieľa: *„Okrem vestibulu a dvoch rozsiahlych prízemných bočných krídel je tu životunebezpečná každá prehliadka, lebo hoci kaštieľ používajú Svázáci (SVOJPOV), občania ho premenili na baňu stavebného materiálu. Zhubné dielo dokončujú úbohí hľadači sztárayovských pokladov, ktorí s obdivuhodnou usilovnosťou kaštieľ v pravom zmysle prevracajú. Aj ťažba materiálu je tu celkom bezhlavá. Najprv sa odmontovali schody, navrátili všetky steny – od pivnice až po strechu – v pravidelných intervaloch, vybúrali všetky komíny a odstránili vodovodné potrubie s patričným inštalačným materiálom. Keď sa už takto sotva dalo vyliezť na poschodie, rozmontovala sa tam podlaha a postáže, vybúrala klenba a nakoniec sa na povale vyrezali silné, dlhé hranoly, ktoré viažu ťažkú konštrukciu strechy...*

⁴⁸ Archív Pamiatkového úradu v Bratislave (ďalej A PÚ BA), f. Právni predchodcovia ústavu (1918 – 1951) (ďalej PPÚ), Prípis z 23. septembra 1948, inv. č. 669/1.

⁴⁹ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnica zo 16. marca 1949, k. 14.

⁵⁰ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, AS, Prípis SLUB-u z 28. augusta 1951.

⁵¹ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, AS, Zápisnica zo 6. júla 1949.

⁵² ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, AS, Prípis Tatrabanky z 30. júna 1949.

Po rumoch ma sprevádzal istý kolonista... ktorý veľa rozprával „o starých písmach na psej koži, ktoré sa nedali prečítať, lebo boli po židovsky písané“... Pri prehliadke som tam skutočne našiel, medzi hromadou feces, použité zvyšky zneuctených pergamenov a rôznych kníh, z ktorých sa, žiaľ, nič viac zachrániť nedá...”⁵³

Devastácia kaštieľa pokračovala aj v ďalšom období. V roku 1950 bol stav už katastrofálny. Kaštieľ „de facto“ nemal žiadneho „gazdu“ – v marci 1950 budova ani park ešte nepatrili do majetku mesta, preto nemohla začať oprava, na druhej strane sa SVOJPOV ich vlastníctva už zriekol.⁵⁴

Poverenie pôdohospodárstva v Bratislave nakoniec dňa 29. júna 1950 rozhodlo o „*pridelení kaštieľa bývalého vlastníka Antona Sztárayho politickej obci Michalovce s podmienkou vyplatenia náhrad za adaptačné práce vo výške 400 000 korún pre SLUB*“.⁵⁵

Následne, s platnosťou od 1. septembra 1950, vyčlenili orgány mesta väčšiu časť kaštieľa pre skladové priestory Odevných závodov, n. p. závod Michalovce.⁵⁶ Veľkú sálu a príslušnú miestnosť dostal do prenájmu Komunálny podnik, niekoľko miestností si na „*kultúrne účely*“ prenajal „Sväz československo-sovietskeho priateľstva, okresný sekretariát Michalovce“, ⁵⁷ časť priestorov slúžila aj iným subjektom (napr. SLUB-u).⁵⁸

Dňa 14. februára 1951 bola podpísaná zápisnica o „*odovzdaní kaštieľa do držby*“ michalovskému MsNV. Určila sa i výška nájmu pre SLUB (organizácia, využívajúca v tomto období iba časť budovy – ďalšie priestory slúžili rôznym sociálnym ustanovizniám – mala uhradiť 70 000 korún, a to za užívanie kaštieľa od roku 1946 do 14. februára 1951). Potrebné bolo tiež premiestniť nájomníkov (tri rodiny), ktorých núdzovo ubytovali v pravom krídle kaštieľa.

⁵³ FUKASOVÁ, Daniela. *Pracovné zápisky archivára z Humenného*. Bratislava 2011, s. 100.

⁵⁴ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnice P-MsNV, Zápisnica z 21. marca 1950, k. 14.

⁵⁵ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, AS, Prípis Poverenia pôdohospodárstva z 29. júna 1950, Zápisnice R-MsNV, Zápisnica z 12. augusta 1950, k. 14.

⁵⁶ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnice R-MsNV, Zápisnica z 12. augusta 1950, k. 14.

⁵⁷ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnice R-MsNV, Zápisnica z 12. augusta 1950, k. 14.

⁵⁸ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnice R-MsNV, Zápisnica z 15. februára 1951, k. 20.

Po získaní budovy „do držby“ dalo mesto Vesne Bratislava do prenájmu celé prízemie kaštieľa, prvé poschodie, povalu, suterén a priestor až k plotu.⁵⁹

V roku 1952 zas mesto prenajalo „Veľkoobchodu s odevným tovarom n. p. v Bratislave, krajský závod v Prešove“ pre skladové účely objekt tzv. starého kaštieľa a „starý dvor“.⁶⁰

O tri roky neskôr už kaštieľ slúžil ako rozdeľovňa tovaru. Mestské i okresné orgány však navrhovali, aby tu bolo zriadené múzeum.⁶¹

V júni 1957 sa mesto Michalovce dohodlo s „Prešovským veľkoobchodom s odevným tovarom“, že odovzdá dve miestnosti pre účely Zemplínskeho múzea, uvažovalo sa aj o tretej miestnosti.⁶²

Zemplínske vlastivedné múzeum bolo v roku 1957 v kaštieli umiestnené iba provizórne, v hlavnej budove sídlila okresná ľudová knižnica. V roku 1957 mesto Michalovce pre potreby múzea vyčlenilo tri miestnosti v západnom krídle.⁶³

K súčasnému kaštieľskému komplexu (dnes sídlo Zemplínskeho múzea v Michalovciach) patrí aj budova tzv. starého kaštieľa (dnešná administratívna budova múzea), ktorej najstaršie časti podľa ostatného historicko-pamiatkového výskumu pochádzajú približne z polovice 16. storočia. Výraznejší historicko-stavebný zásah do celkového vzhľadu objektu pri niesla mladšia renesančná vývojová etapa z druhej polovice 16. – 17. storočia, po ktorej už budovu v podstate nezmenili ani stavebné opravy v 19. a 20. storočí.⁶⁴ V roku 1938 starý kaštieľ slúžil ako obytný dom.⁶⁵

Budova známa ako koniareň (dnes je v nej prírodovedná expozícia Zemplínskeho múzea v Michalovciach), bola postavená v 19. storočí pre

⁵⁹ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnice R-MsNV, Zápisnica z 15. februára 1951, k. 20.

⁶⁰ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnice R-MsNV, Zápisnica zo 17. júna 1952, k. 20.

⁶¹ ŠA KE, P MI, f. ONV MI, Odbor dopravy a priemyslu (ďalej ODaP), k. 488. ŠA KE, P MI, f. ONV MI, Odbor pre školstvo a kultúru (ďalej OPŠaK), Prípis Krajského národného výboru (ďalej KNV) v Prešove zo 6. júla 1955, inv. č. 1 101 – 1 115.

⁶² ŠA KE, P MI, f. ONV MI, ODaP, k. 488.

⁶³ ŠA KE, P MI, f. MsNV MI, Zápisnice R-MsNV z roku 1957, k. 23.

⁶⁴ KURTHY, Ľuboš. *Vecné vyhodnotenie sondážnej časti architektonicko-historického výskumu objektu Galérie Zemplínskeho múzea v Michalovciach*. Rukopis, rok 2008, s. 1 – 2.

⁶⁵ Okresný úrad v Michalovciach, Katastrálny odbor (ďalej OÚ MI, KO), Michalovce – poľný náčrt 125, datovaný 25. 7. 1938 – 3. 8. 1938.

ustajnenie koní.⁶⁶ Napríklad v roku 1869 v nej gróf Anton Sztáray choval 5 žrebcov, 12 kobýl a 12 valachov.⁶⁷ Pred rokom 1893 tam ustajňovali celkovom 16 koní. K najdrahším a najvzácnejším patrili kone Valuta, Talány a Laborcz.⁶⁸ V roku 1938 budova slúžila ako skladisko.⁶⁹

V minulosti ku kaštieľskemu komplexu patril aj súvislý pás hospodárskych budov označovaný ako starý dvor „régi udvar“.⁷⁰ V roku 1938 časť objektov starého dvora slúžila na bývania a vo zvyšnej časti sa nachádzala maštaľ.⁷¹

Kaštieľ v Michalovciach bol sídlom šľachtického rodu Sztáray z Michaloviec a ich predkov pánov z Michaloviec. Patrí medzi vzácne umelecko-historické pamiatky mesta Michalovce. Je výnimočným svedkom dejín Michaloviec a dodnes vzbudzuje obdiv. Dnes je kaštieľ sídlom Zemplínskeho múzea v Michalovciach a ročne ho navštívi niekoľko desiatok tisíc návštevníkov.

⁶⁶ Archív Ústavu geodézie a kartografie v Bratislave (ďalej AÚGK BA), katastrálna mapa Michaloviec z roku 1866.

⁶⁷ BAZML, ZL SÁ, Sčítanie ľudu a domácich zvierat z r. 1869, Individuálne hárky, Michalovce.

⁶⁸ ŠA PO, f. SM, I. č. 1005: Súpis majetku po smrti Antona Stáraiho a jeho manželky, r. 1893 – 1901.

⁶⁹ OÚ MI, KO, Michalovce – poľný náčrt 125, datovaný 25. 7. 1938 – 3. 8. 1938.

⁷⁰ AÚGK BA, katastrálna mapa Michaloviec z roku 1866.

⁷¹ OÚ MI, KO, Michalovce – poľný náčrt 125, datovaný 25. 7. 1938 – 3. 8. 1938.

MATERIÁLY
MATERIALS

IRINEJ CHANÁT A JEHO NÁRODNÉ PRESVEDČENIE

Andrej KOSTELNÍK

KOSTELNÍK, Andrej. Irinej Chanát and his national beliefs. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 1, p. 103 – 141.

In the 20th century, the question of national belonging was closely linked to religion. The period after the declaration of the Czechoslovak Republic was characterised by democratic principles that were unknown for the Rusyns and other peoples in the country. After the proclamation of the state, citizens were given freedom of religion. Moreover, they were not persecuted for their sympathies towards the Russians. This was especially the case for Ruthenian priests, including Irinej Chanát. He viewed faith and nation as organically connected elements. His pro-Russian beliefs and views led to his rejection of the Union and unification with the Orthodox Church. This study traces his perception of nationhood from his youth to old age, in the context of his activities in the Ruthenian movement as well as his clerical activities.

Key words: Irinej Chanát, Rusyns, Greek Catholic Church, Orthodox Church, National Identity, National Beliefs.

Irinej Chanát (1857 – 1934) bol spočiatku gréckokatolíckym, neskôr pravoslávny m kňazom rusínskej (ruskej) národnosti. Jeho pôsobenie sa koncentrovalo na územie severovýchodného Slovenska a Podkarpatskej Rusi, t. j. v časti republiky obývanej prevažne Rusínmi. Rusíni boli v čase prvej Československej republiky rozdelení do niekoľkých skupín, ktoré mali rôzne pohľady na vlastnú minulosť aj inú orientáciu v otázke svojej budúcnosti. Irinej Chanát ako vzdelaný klerik a národne uvedomelý Rusín sa do spoločenského a kultúrneho života svojej doby aktívne zapájal.

Mladosť a štúdiá

Irinej Chanát sa narodil do rodiny gréckokatolíckeho duchovného v rusínskej obci Jakubany. Otec Irineja, Ján Chanát, mal silné národné povedomie, ako o tom informuje periodikum *Pešťbudínske vedomosti*: „Známy národovec, p. Chanát, farár Jakubianský, potom slove Jeho Osvícenosti, že každému členu shromaždeného povereníctva slobodno svoje nárady vy-

*sloviť, vstal z miesta a narádzal slobodomyselné pokračovanie, podotknúc i to, že dosiaľ pospolitý ľud, navzdor tomu, že býval v krajine ústavnej, výhody ústavného života nepožíval. Toto asi bolo všetko, čo povedať stačil, ďalej sa mu hovoriť nedovolilo. Povstalý totiž krik ho primäl k mlčanii.*¹ Ján Chanát túto poznámku adresoval nadžupanovi grófovi Albínovi Čákymu (Csaki) v deň jeho slávnostnej prisahy v Levoči. Gróf Čáky mu odpovedal, že tieto sťažnosti má adresovať nie stoličnému zhromaždeniu, ale krajinskému. Ján Chanát bol tiež poverený (nemenovanými) siedmi spišskými obcami predložiť prosbu, „v ktorej žiadajú kandidovanie p. Breuera za podžupana”.² Ján Chanát sa aktivizoval aj v politickom živote, v čom pokračoval tiež jeho syn Irinej.

Irinej Chanát navštevoval ľudovú školu aj gymnázium v meste Levoča, ktoré sa vyznačovalo jazykovou aj etnickou pestrosťou. Na Kráľovské katolícke gymnázium v Levoči prichádzali žiaci z rôznych regiónov, teda zo Zemplínskej, Berežskej, Ugočskej či Sabolčskej stolice. Irinej Chanát vtedy ovládal len miestny spišský dialekt, ktorým sa rozprávalo okolo Jakuban. Neovládal dobre ani ruštinu, ani maďarčinu, no chcel sa týmto jazykom priučiť, rovnako ako nemčine. V čase štúdia v Levoči sa Chanát zoznámil s Eugenom Sabovom či Petrom Dolinajom, ktorí boli jeho spolužiakmi, čo napokon pomohlo k ich zblíženiu. Rusínskych (ruských) študentov bolo na gymnáziu, podľa Chanáta, asi 12 – 14. Títo študenti sa spolu s niektorými rusínskymi učiteľmi (Augustín Gerevič, Ivan Danilovič, Georgij Dudinský, Kornel Šimša) zúčastňovali bohoslužieb východného obradu, ktoré pre nich vysluhoval duchovný na dôchodku Jozef Ilkovič, hoci v latinských rúchach, nakoľko „*rúcha východného strihu v celej Levoči nebolo*”.³ Tieto bohoslužby neboli ani časté, ani dlhé, dokonca neskôr boli úplne zrušené. Už v tom čase mal Chanát svoje jasné presvedčenie, tiahnutie k „ruskosti” a Východu (v kultúrnom i religióznom zmysle) napriek tomu, že mnohí jeho vrstovníci podľahli maďarizácii.⁴ Svoje presvedčenie Chanát neopustil počas celého života, a to ani v čase Veľkej vojny, kedy bol uväznený a súdený.

¹ *Pešťbudínske vedomosti*, rok (ďalej ako r.) 1867, ročník (ďalej ako roč.) VII, číslo (ďalej ako č.) 39, strana (ďalej ako s.) 2.

² *Pešťbudínske vedomosti*, r. 1867, roč. VII, č. 39, s. 2.

³ *Karpatskij Svet*, r. 1929, č. 5 – 6, s. 597.

⁴ *Karpatskij Svet*, r. 1929, č. 5 – 6 s. 596 – 598.

Po ukončení gymnázia v Levoči bol Irinej Chanát poslaný do Ostrihomu, aby študoval teológiu. Bolo to prostredie latinské, rímskokatolícke a Chanátovi cudzie. Okrem toho, že sa tam počas dvoch rokov štúdia dostával do sporov s učiteľmi i spolužiakmi, mu tiež zakázali odoberať a čítať časopis *Karpat*.⁵ Zaujímavosťou je, že v ostrihomskom seminári sa až do začiatku 20. storočia nachádzala bohoslužobná kniha „služebník“, do ktorej rusínski (ruskí) študenti zapisovali svoje poznámky a odkazy pre ďalších študentov na podporu „ruskosti“ a „východnosti“. Títo študenti často vnímali seminár v Ostrihome ako väzenie, v ktorom ich násilne držia.⁶ Treba však poukázať na to, že vďaka tomuto štúdiu, nesúcom sa iste v latinizačnej atmosfére, získali študenti kvalitné teologické vedomosti a jazykové kompetencie.

Obdobie monarchie a svetovej vojny (do roku 1918)

Irinej Chanát sa stal „známym“ najmä potom, čo obsadil miesto správcu farnosti v Čertižnom. Išlo o viac, než len obyčajnú obec, keďže patrila do majetku Adolfa Dobrianskeho, najvýznamnejšieho predstaviteľa rusínskeho hnutia v 19. storočí a bola zároveň aj akýmsi symbolickým miestom. Predchodca Irineja, Július Stavorovsky-Popradow bol tiež známym rusínskym spisovateľom a básnikom. Pôsobil v Čertižnom až do svojej smrti, pričom ku koncu života sa s nikým nestýkal, najmä po nútenom odchode Adolfa Ivanoviča Dobrianskeho do Innsbrucku. Výnimkou bola rodina Dobrianskych, keďže Adolfova manželka Eleonóra musela ostať v obci a zabezpečiť starostlivosť o rodinný majetok. Čertižné bolo nie len symbolickým miestom, ale skutočným centrom a dejiskom intelektuálnych stretnutí na majetku Dobrianskych. Aj Stavorovsky-Popradow sa takto zoznámil s rôznymi zaujímavými ľuďmi ako bol Sokolov, Orlov, Isidor či Anton Semionovič Budilovič (1846 – 1908), ktorý bol významným slavistom a jazykovedcom, tiež profesorom na Varšavskej univerzite.⁷

Adolf Ivanovič Dobriansky zomrel v Innsbrucku, no želel si byť pochovaný v chráme v Čertižnom, kde v tom čase pôsobil Irinej Chanát. 24.

⁵ *Pravoslavnaja Karpatskaja Rus* (ďalej ako PKR), r. 1934, č. 17, s. 3.

⁶ *Karpatskij Svet*, 1929, č. 1, s. 411.

⁷ *Karpatskij Svet*, r. 1929 č. 2 – 3, s. 466 – 467.

marca 1901 bolo privezené telo Dobrianskeho na stanicu do Medzilaboriec, pri ktorej ho čakali duchovní Irinej Chanát, Vladimír Rojkovič a Pavol Stavrovsky. Procesia šla pešo až do Čertižného, kde však telo Dobrianskeho nebolo pochované v (starom) chráme, ktorý bol menší a tesný, no na cintoríne vedľa chrámu.⁸ Ako uvádza maďarsky písaná tlač, medzi ľuďmi sa objavili aj takí, ktorí protestovali proti pochovaniu v chráme, dokonca to hneď šli nahlásiť na žandársku stanicu do Medzilaboriec. Až na poslednú chvíľu ich dobehol posol na koni a úradné ťažkosti tak nenastali.⁹ Podľa Chanáta sa celá smútočná udalosť odohrala v pokojnej atmosfére, no údajne organizácia tohto slávnostného pohrebu bola jedným z dôvodov vykonania razie u Irineja Chanáta v roku 1914.¹⁰ Tieto udalosti uvádzame kvôli tomu, že znázorňujú skutočnú situáciu v súvislosti s národnostnou otázkou tej doby, vzhľadom na to, že teoretické presvedčenia konkrétnych ľudí sa v častých prípadoch prejavovali aj v praktickom živote, a to malo často veľmi nepriaznivý dopad. V prípade Chanáta išlo neraz o veľmi odvážne činy, v negatívnom zmysle rezonujúce u štátnych úradov aj u cirkevnej vrchnosti.

V súvislosti s nástupom Irineja Chanáta na čertižniansku farnosť sa objavili novinové články aj v rumunsky písaných periodikách *Unirea* a *Tribuna*. Irinej Chanát je v nich označený ako Ivan, prípadne Ioan. Súvisí to pravdepodobne s jeho otcovským menom (v ruštine отчество), ktoré tiež používal – Ivanovič. Nepochybne tu však majú na mysli Irineja. Irinej Chanát na zhromaždení duchovenstva v Medzilaborciach navrhol vypracovávanie zápisnice v rusínskom jazyku, ktorý by nahradil dovtedajšiu maďarčinu. Jeho návrh bol prijatý a zápisnica zo zhromaždenia bola zaslaná biskupovi Vályimu už v rusínčine. Prijatiu Chanátovho návrhu však predchádzala búrlivá diskusia medzi zhromaždeným duchovenstvom. Zašlo to až do toho, že promaďarsky orientovaní kňazi, ktorých bolo údajne päť (proti jedenástim rusínskym), s rozhorčením opustili zasadanie.¹¹ V maďarských kruhoch to spôsobilo obavu, takmer paniku z „panslávskej

⁸ *Karpatskij Svet*, r. 1928, č. 7, s. 229.

⁹ *Hazánk*, r. 1901, č. 82, s. 6.

¹⁰ *PKR*, r. 1934, č. 17, s. 3.

¹¹ *Tribuna*, r. 1901, č. 115, s. 457.

agitácie”.¹² Vplyv Irineja Chanáta a úcta, ktorú mu preukazovali ďalší duchovní, sa prejavili počas Chanátovho pôsobenia viackrát.

V otázke jazyka bol Chanát dôsledný aj v rámci vlastnej farnosti. Jeho predchodca, Július Stavovský-Popradov viedol matriku v Čertižnom v latinke a po latinsky. Sám sa podpisoval „*Julius Sztavrovsky parochus loci*”. Po smrti Stavovského-Popradova (v marci 1899) obsluhovali čertižniansku farnosť dvaja (prípadne traja) duchovní. Pavol Homičko, ktorý bol spočiatku pomocným kňazom, no v tom čase už správcom farnosti v susednej obci Habura sa podpisoval ako „*Iff. Homicsko Pál, haburai rendes és certészi iv. lelkész*”. Záznamy v matrike v tomto období sú písané výhradne po maďarsky. Podobne aj ďalší kňaz „*Zapotoczky Gyula, ujdonszentelt áldozár*”, teda novovysvätený kňaz Július Zápotocký.¹³ Maďarčina sa z matriky vytráca až s príchodom Irineja Chanáta do Čertižného. Jeho meno, v podobe „*Иринеѣ Ив. Ханатъ приходникъ*”, teda Irinej Iv. Chanát, prichodník (obyčajne v zmysle správca farnosti) sa v matrike prvýkrát objavuje v súvislosti s narodením a krstom dievčatka Evy Velikaničovej, ktorú pokrstila laickým spôsobom pôrodná babica Anna Semancová (Семанцо), zrejme niekedy po jej narodení 8. decembra 1899, no bohoslužbu krstu a myropomazania (birmovania) odslúžil (doslova „*дополнилъ*”, teda doplnil) Irinej Chanát 1. apríla 1900. Takáto situácia zväčša nastáva v prípade krajnej núdze, keď je veľká pravdepodobnosť úmrtia novorodenca. Podobný prípad, no s nešťastným koncom, sa udial 24. januára 1900, kedy taktiež bohoslužby doplnil Irinej Chanát. Hoci sa pri bohoslužbách v Čertižnom potom vystriedalo ešte niekoľko kňazov, od druhej polovice marca roku 1900 krsty (a ďalšie bohoslužby) vykonáva výlučne Irinej Chanát. Matrika je už písaná jedine v azbuke a po rusky, resp. rusínsky.¹⁴ Napriek tomu, že obyvatelia obce sa hlásili ku gréckoka-

¹² *Unirea*, 1901, číslo 27, s. 218.

¹³ Július Zápotocký bol ordinovaný 17. septembra 1899. [cit. 20.11.2024] Dostupné z: <https://www.grkatpo.sk/knaz/julius-zapotocky/> V matrike farnosti Čertižné sa jeho meno prvýkrát objavuje pri dátume 2. október 1899.

¹⁴ Matrika krstených 1896 – 1902, farnosť Čertižné. [cit. 20.11.2024] Dostupné z: „Slovakia Church and Synagogue Books, 1592-1935,” database with images, *FamilySearch* (<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-6PP9-D29?cc=1554443&wc=9PQD-RMS%3A107654201%2C113456001%2C113628401%2C950149501> : 27 June 2022), Greek Catholic (Grécko-katolícká cirkev) > Medzilaborce > Čertižné > Baptisms (Krsty) 1896-1902 Marriages (Manželstvá) 1886-1926 Deaths (Úmrtia) 1886-1914

tolickemu vierovyznaniu (z 961 obyvateľov je až 748 gréckokatolíkov),¹⁵ v matrike počas pôsobenia Chanáta je väčšina ľudí označených ako *Прав. Вѣр.*, prípadne *Пр. Вѣр.*, čo môže znamenať *pravoslavnij virujuščij*, teda pravoslávni veriaci.¹⁶

Pohreb Adolfa Dobrianskeho alebo presadzovanie ruského (rusínskeho) jazyka aj pri oficiálnych príležitostiach boli v čase intenzívnej maďarizácie a následne vyostrenej politickej a spoločenskej situácie pre Irineja Chanáta priťažujúcimi okolnosťami. V rámci rôznych smerov a smerovaní Rusínov sa Chanát jednoznačne hlásil k rusofilskému smeru, ktorý preferoval ruštinu ako literárny a vyučovací jazyk. Medzi najvýznamnejších predstaviteľov tohto smeru patrili arcidiakon Eugen Sabov, guvernér Podkarpatskej Rusi Anton Beskid, ale možno tam zaradiť aj ďalších predstaviteľov rusínskej inteligencie zo Zemplína a Šariša.¹⁷ Najvypätejšia situácia v krajine nastala počas Veľkej či Prvej svetovej vojny. Začalo skutočné podozrievanie, prenasledovanie a väznenie. Neslávne známe Marmarošské procesy, kde bolo odsúdených 94 pravoslávnych Rusínov na čele s archimandritom Alexejom (Kabaľukom) či poprava pravoslávneho lemkovského kňaza Maxima Sandoviča v Gorliciach sa stali výraznými symbolmi svojej doby.¹⁸

Rusínske obyvateľstvo sa v rámci bojov v oblasti Karpát dostalo do kontaktu s ruskou cárskou armádou. Namiesto strachu pred ruskými vojakmi, ktorý mala zasiahť rakúsko-uhorská propaganda, obyvateľstvo

Baptisms, closed marriages (Krsty, uzavretých manželstiev) 1876-1895 > image 24 of 425; Odbor Archivnictva (The Archives of the Republic), Slovakia.

¹⁵ MAJO, J. (zost.). *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880-1910. Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti*. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012, s. 1610.

¹⁶ Matrika krstených 1896 – 1902, farnosť Čertižné. [cit. 20.11.2024] Dostupné z: „Slovakia Church and Synagogue Books, 1592-1935,“ database with images, *FamilySearch* (<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-6PP9-D29?cc=1554443&wc=9PQD-RMS%3A107654201%2C113456001%2C113628401%2C950149501> : 27 June 2022), Greek Catholic (Grécko-katolícká cirkev) > Medzilaborce > Čertižné > Baptisms (Krsty) 1896 – 1902 Marriages (Manželstvá) 1886 – 1926 Deaths (Úmrtia) 1886-1914 Baptisms, closed marriages (Krsty, uzavretých manželstiev) 1876 – 1895 > image 24 of 425; Odbor Archivnictva (The Archives of the Republic), Slovakia.

¹⁷ ŠVORC, P. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Prešov : Universum, 1996, s. 72.

¹⁸ POP, I. *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2020, s. 107 – 111.

severovýchodného Slovenska prejavilo voči cudzej armáde sympatie.¹⁹ Už koncom septembra 1914 bola ruská armáda za Karpatami.²⁰ S týmito vojakmi sa stretol aj Irinej Chanát, stráviac s nimi asi dva týždne,²¹ podporujúc ich duchovne, no možno aj materiálne. O tom však jasné dôkazy nemáme. Niekedy v októbri či novembri 19 žandárov a vojakov vykonalo raziu v dome Irineja Chanáta, presne v čase, keď prekladal jednu z prác Oresta Sabova (Oreszt Szabó) do ruštiny. Našli uňho niekoľko bohoslužobných kníh moskovského vydania, išlo teda o pravoslávne knihy, a údajne tiež desiatky máp ruských území. Následne bol zatknutý a mesiac presedel vo väzbe.²² V decembri 1914, pri odchode ruských vojsk z okolia Medzilaboriec²³ bol Chanát znova zatknutý a odvlečený do Haliče, Košíc a Päťkostolia (Pécs). Zachoval sa dokument s hlavičkou Košického vojenského divízneho súdu Uhorského kráľovstva v Päťkostolí, adresovaný prešovskému gréckokatolíckemu biskupovi Štefanovi Novákovi z 22. marca 1915. V ňom je uvedené, že proti Irinejovi Chanátovi je vedené trestné konanie. Je obvinený „zo zločinu proti ozbrojeným silám štátu, ktorý je v rozpore s § 327 Trestného zákona o priestupkoch”.²⁴ Hlavné pojednávanie sa malo uskutočniť 8. apríla toho roku v Michalovciach.²⁵ Po štyroch mesiacoch väzby ho vojenský súd v Michalovciach oslobodil.²⁶ Sám Chanát napísal: „vojenský prokurátor, po nahlásení židmi, ma obvinil z toho, že v chráme som ukazoval svojim veriacim mapu Ruska, zdôrazňujúc aké je veľké a mocné, a že ho Rakúsko-Uhorsko nepremôže, pretože ani s malým Srbskom si nevie poradiť... Obvinili ma, pretože ma chceli obviňiť.”²⁷

¹⁹ ŠVORC, P. *Od pluhu do senátorského kresla. Jurko Lažo a jeho doba (1867- 1929)*. Prešov : Universum, 2018, s. 60 – 63.

²⁰ POP, I. *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2020. s. 110.

²¹ PKR 1934, č. 17, s. 3.

²² PKR 1934, č. 17, s. 3.

²³ ČAPLOVIČ, M., DROBNÁK, M., SZABÓ, V., TURIK, R., eds. *Karpatský front 1914/1915*. Bratislava : Vojenský historický ústav – Klub vojenskej histórie Beskydy, 2016. s. 31.

²⁴ Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov (ďalej ako AGAP), Bežná agenda, r. 1928, s. 845.

²⁵ AGAP, Bežná agenda, r. 1928, s. 845.

²⁶ PKR 1934, č. 17, s. 3.

²⁷ AGAP, Prezidiálne spisy, r. 1928, s. 54, Čertižne- o. Chanat, preloženie na inú farnosť.

Tieto okolnosti Chanáta pravdepodobne ešte utvrdili v jeho rusofilských názoroch. Napriek tomu, že vyššie uvedené tvrdenia odmieta, môžeme predpokladať, že svoje sympatie voči ruskej armáde mohol prejavíť akýmkoľvek iným spôsobom. V tom čase to vonkoncom nebolo nezvyčajné. Rusínskemu gréckokatolíckemu obyvateľstvu imponovali bohoslužby, slúžené ruskými kňazmi, videli v nich totiž nepokrivený, pôvodný východný obrad, tiež blízkosť jazyka, vzhľadom na to, že cudzím vojakom rozumeli lepšie ako maďarským spoluobčanom. Dokonca do Rusov vkladali nádeje na vyslobodenie a zabezpečenie národnej slobody, čo bolo posilňované ruskými propagandistickými heslami a výzvami rusínskemu ľudu.²⁸ Podobne ako pri Chanátovi, ani v prípade obyčajných vidiečanov odpoveď na seba nenechala dlho čakať. V marci 1915 bolo 800 rusínskych sedliakov zo Šarišskej, Užskej a Berežskej župy Košickým vojenským tribunálom odsúdených za spoluprácu s ruskou armádou na dlhé roky väzenia.²⁹ Chanát tiež svedčí o nepeknom zaobchádzaní, keďže vtedy v roku 1914 prišiel o všetko, čo získal za posledných 30 rokov, dokonca dodáva: „*nemal som ani druhú košeľu.*”³⁰ Okrem toho sa mu údajne pri zatýkaní verejne posmievali židovskí a maďarskí obyvatelia,³¹ čo bolo v prípade kňaza viac než neúčtivé. Napokon ako odškodné za všetky tieto prikorá v dobe vojny, ktoré na dôvažok musel znášať v zimných mesiacoch (október/november; december-apríl) dostal iba 343 kč.³²

Obdobie po prevrate (po roku 1918)

Podobne ako pred vojnou, aj po vojne sa Chanát považoval za „východného” človeka, či išlo o národnú príslušnosť alebo vieru. V liste biskupovi Gojdičovi písal: „*mňa neuchvacuje ani lesk, ani moc Západnej cirkvi (veď Boh nie je v sile, ale v pravde!) a preto tiež odmietam rôzne ružence i srdcia Ježišove (v orig. „сердцѣмъ Іезусовымъ”) a ďalšie zavádzané novoty, aj všeobecne akúkoľvek latinizáciu našej cirkvi, pretože sám seba vnímam*

²⁸ ŠVORC, P. *Od pluhu do senátorského kresla. Jurko Lažo a jeho doba (1867- 1929)*. Prešov : Universum, 2018, s. 60 – 61.

²⁹ POP, I. *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2020, s. 110.

³⁰ AGAP, Prezidiálne spisy, r. 1928, s. 54, Čertižne- o. Chanat, preloženie na inú farnosť.

³¹ PKR 1934, č. 17, s. 3.

³² AGAP, Prezidiálne spisy, r. 1928, s. 54, Čertižne- o. Chanat, preloženie na inú farnosť.

ako syna a člena Východnej cirkvi, so všetkými jej náležitosťami, iba ju ľúbim a nedám sa zviest' takým smerom, kde by vládol duch protiviaci sa Východnej cirkvi."³³ Tieto skutočnosti úzko súvisia s vnímaním jeho vlastnej národnosti. V atmosfére relatívnej slobody, pociťovanej počas trvania Československej republiky, sa mohli aj východne orientovaní kňazi prihlásiť k svojim názorom otvorenejšie, bez hrozby väzenia. Ani vtedy sa síce nevyhli istému podozreniu zo strany štátu, no mohli pracovať a organizovať sa aj na oficiálnejšej úrovni. Do tohto procesu sa aktívne zapojil aj Irinej Chanát, spolupracujúci s rusofilsky orientovanou skupinou rusínskych politikov a aktivistov.

Chanát stál pri viacerých dôležitých udalostiach rusínskeho národného života v 20. rokoch 20. storočia. Napríklad v roku 1923 sa rusínski predstavitelia rozhodli pri príležitosti 120. výročia narodenia Alexandra Duchnoviča (1803 – 1865) postaviť Ruský národný dom (Русский Народный Домъ) v Prešove. Cieľom bolo vybudovať centrum ekonomického, kultúrneho, osvetového a spoločenského života Rusínov zo Zemplína, Šariša a Spiša. Na darovanie príspevku boli vyzývaní rusínski duchovní, učitelia, úradníci, právnici, no tiež remeselníci či roľníci. Ako kontaktná a hlavná osoba je uvedený kňaz Ján (Ioan) Kizák, zrejme ako predseda „Výboru Národného Domu“, no pod ním sú podpísaní aj ďalší, medzi nimi tiež Irinej Chanát, podporujúci túto iniciatívu. Problematická situácia nastala v roku 1925, kedy Ruský národný dom chceli premenovať na Gréckokatolícky dom, čo sa však stretlo s ostrou kritikou.³⁴ Z Ruského klubu (časť Spoločnosti Alexandra Duchnoviča), ktorému patrila Ruský národný dom v roku 1933 Irinej Chanát vystúpil, hoci bol jeho celoživotným členom.³⁵

7. septembra 1925 sa v Prešove konal Ruský národný kongres, ktorého sa zúčastnilo 152 delegátov zo 65 obcí, miestna rusínska inteligencia a predstavitelia nepolitických organizácií. Na kongrese prijali rezolúciu určujúcu ďalšie smerovanie Rusínov a charakter ich aktivít. Môžeme tam pozorovať snahy o politické zjednocovanie všetkých Rusínov, finančnú a materiálnu podporu rusínskych oblastí, vytvorenie siete škôl a ďalšie po-

³³ AGAP, Prezidiálne spisy, r. 1928, s. 54, Čertižne- o. Chanat, preloženie na inú farnosť.

³⁴ *Narodnaja gazeta*, r. 1925, č. 13, s. 1.

³⁵ ДРОНОВ, М. *Народностны орьентації міджі духовенством Пряшівської грекокатолицької єпархії в роках 1927-1938*. In *Rusín*. ISSN 2345-1149, r. 2006, č. 3 – 4, s. 30 – 31.

dobné ciele. Dozor nad plnením vytýčených úloh mala zabezpečiť 12-člená komisia, členmi ktorej bol dr. Nikolaj Beskid, dr. Konštantín Petrovič Mačik (viceprezident košickej súdnej tabule), na treťom mieste je uvedený Irinej Chanát a za ním ďalší predstavitelia rusínskeho duchovenstva, ale aj obyčajní vidiečania.³⁶ Irinej Chanát stál pri vzniku Ruského gymnázia v Prešove,³⁷ bol čestným členom mládežníckych organizácií Prolom (О. К. П. С. Пролом) a Vozroždenije (О. К. С. Возрождение) a taktiež celoživotným členom Centrálnej ruskej národnej rady.³⁸

Viera a národné presvedčenie

Nový štát dal príležitosť aj pravoslávny, aby sa mohli organizovať, pretože najmä po roku 1918 môžeme hovoriť o „návrate k viere otcov”. Pravoslávna cirkev získavala nových členov najmä z gréckokatolíckej cirkvi, resp. všetci, ktorí prešli do pravoslávnej cirkvi boli gréckokatolícki Rusíni, patriaci k rusofilskému či rusínofilskému smeru (nie k ukrajinskému),³⁹ no svoju nemalú úlohu zohrala aj ruská prítomnosť na slovenskom území, najmä po založení monastiera (kláštora) v obci Ladomirová, ktorý bol duchovným centrom ruskej porevolučnej emigrácie.⁴⁰ Pravoslávni kňazi sa odlišovali od gréckokatolíckych rôznymi spôsobmi. Pravoslávne a gréckokatolícke bohoslužby však boli takmer identické, nakoľko podmienkou podpísania únie v roku 1646 bola možnosť ponechať si pôvodný, východný obrad,⁴¹ postupom času pochopiteľne kontaminovaný latinizačnými prvkami, zavádzanými v dôsledku cirkevnej jednoty s Rímom.⁴² Podobnosť bohoslužobných obradov dozaista napomohla k rýchlejšiemu prijímaniu

³⁶ Narodnaja gazeta, r. 1925, č. 18, s. 1.

³⁷ PKR 1929, č. 15, s. 3. PKR 1929, č. 15, s. 3.

³⁸ PKR 1934, č. 17, s. 3.

³⁹ ŠVORC, P. Východné Slovensko – periféria alebo centrum vo vzťahu dvoch konfesií (gréckokatolíckej a pravoslávnej) v 20. rokoch 20. storočia? In *Hranice a pohraničia II. Ambivalentný charakter pohraničných území*. Švorc, P. – Harbuľová, L. – Chľosta-Sikorská, A. (eds.). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2019, s. 163 – 175.

⁴⁰ Pozri HARBUĽOVÁ, L. *Ladomirovské reminiscencie*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2000.

⁴¹ Pozri ZUBKO, P. O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In *SLAVICA SLOVACA*. 2016, roč. 51, č. 1., s. 3 – 9., taktiež aj ŠAFIN, J. – ŠČERBEJ, M. *Dejiny Brestlitskej únie*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, 189 s.

⁴² ŠVORC, P. *Od pluhu do senátorského kresla. Jurko Lažo a jeho doba (1867 – 1929)*. Prešov : Universum, 2018, s. 60.

pravoslávia medzi zvyčajne konzervatívnym rusínskym obyvateľstvom. Najdôležitejšie rozdiely spočívali v tom, že pravoslávni neuznávali pápeža za hlavu cirkvi, vyznanie viery vyjadrovali bez vsuvky „filioque“, nesvätili rímskokatolícke sviatky. Nie je tu miesto na analýzu všetkých bohoslužobných rozdielov a všetkých príčin pre zmenu vierovyznania, no dôležitými skutočnosťami, ktoré prispeli k odchodu gréckokatolíkov z cirkvi boli snahy biskupov (napríklad Štefana Nováka) zameniť cyriliku latinkou a z juliánskeho kalendára prejsť na gregoriánsky, čo sa nestretlo s pochopením veriacich.⁴³ Ďalším problémom bolo to, že gréckokatolícky klérus vyžadoval odvádzanie kobliny a rokoviny od pomerne chudobných rusínskych veriacich.⁴⁴ V niektorých východoslovenských obciach sa tieto dávky vyberali ešte v 30. rokoch 20. storočia,⁴⁵ vzhľadom na to, že táto otázka, otvorená už v roku 1920, nebola dovtedy definitívne vyriešená.⁴⁶ Aj v tomto prípade sa Chanát odlišoval od ostatných gréckokatolíckych kňazov, nakoľko koblinu a rokovinu od roku 1914 nevyžadoval, pravda, okrem roku 1920, kedy ju sčasti prijal.⁴⁷ Pravoslávne duchovenstvo bolo pre veriacich sympatické aj vďaka tomu, že nevyberali koblinu a rokovinu.

Spolu s latinizačnými snahami, ktoré sme spomenuli vyššie, a ktoré Chanát neraz ostro kritizoval, bola v gréckokatolíckej cirkvi prítomná aj ukrajinizácia, Chanátom taktiež jednoznačne odmietaná. Prirodzené väzby medzi národnou a konfesijnou príslušnosťou Chanát dokonalo vnímal. Voči ukrajínofilskému smeru Rusínov, reprezentovanému najmä spoločnosťou Prosvita a takými osobnosťami ako Augustín Vološin či bratia Braščajkovci,⁴⁸ sa Irinej Chanát tiež jasne vyhaňoval. Pre príklad uvedieme jeho reakciu na stať v periodiku *Russkoje slovo*, v ktorej autor údajne odmietal „ruskosť“ Rusínov a namiesto toho ich spájal s „ukrajinskosťou“. Túto „ukrajinskosť“ Chanát nazýva hlúposťou a verí, že aj iní patrioti odmie-

⁴³ CORANIČ, J. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. s. 31.

⁴⁴ ŠVORC, P. *Od pluhu do senátorského kresla. Jurko Lažo a jeho doba (1867 – 1929)*. Prešov : Universum, 2018, s. 204.

⁴⁵ *Narodnaja gazeta*, r. 1932, č. 26, s. 3.

⁴⁶ ŠVORC, P. *Od pluhu do senátorského kresla. Jurko Lažo a jeho doba (1867 – 1929)*. Prešov : Universum, 2018, s. 214 – 215.

⁴⁷ AGAP, Prezidiálne spisy, r. 1929, s. 19.

⁴⁸ ŠVORC, P. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Prešov: Universum, 1996. s. 73.

tavo zareagujú na „*tento uverejnený nehanebný zdrap a pošlú ho tam, kam patrí*“.⁴⁹

Podobne rázny bol Chanát aj v cirkevných otázkach. V liste biskupovi tvrdí, že to nie je on, ktorý rozoštváva národ: „*Nie, nie ja, ale rôzni Ortinskí, Chomišinovci, Pankovičovci, Novákovia a im podobní, svojimi cirkevnými politikárčeniami, ukrajinizáciou, maďarizáciou, latinizáciou atď.*”⁵⁰ Pripomína prehrešky gréckokatolíckych biskupov, ktorí mu v ťažkých časoch zobrali cyriliku a dávny (t. j. juliánsky) kalendár. Zavádzali „*maďarských Emerikov, Štefanov, ukrajinských Jozafátov*”⁵¹ atď.”⁵² Vyššie zmienení hierarchovia sú predstavitelia boja proti ruskosti a pravoslávii (Soter Štefan Ortynskyj),⁵³ podporovatelia ukrajinizácie (Gregor Chomišin)⁵⁴ a maďarizácie (Štefan Pankovič, Štefan Novák).⁵⁵

Realitu únie Chanát správne chápal v súvislosti s otázkou Ukrajiny a ukrajinizácie. V jeho myslení, ktoré bezpečne môžeme nazvať myslením pravoslávny, bolo pravoslávie späté s „ruskosťou” a únia s „ukrajinskosťou”. Iste je dnešné chápanie tejto problematiky do istej miery posunuté oproti Chanátovmu dobovému vnímaniu, je však zrejmé, že tieto záležitosti nevníma povrchne, ale hlbavo a zodpovedne. Sám súc oficiálne gréckokatolíckym kňazom, podobne ako Adolf Dobriansky, nasledoval jeho

⁴⁹ *Narodnaja gazeta*, r. 1930, č. 3, s. 1.

⁵⁰ AGAP, Prezidiálne spisy, r. 1927, s. 62, Súkromný list Dobrjanského a Chanáta a koncept jeho odpovede.

⁵¹ Ide tu o arcibiskupa Jozafáta Kunceviča (1580/1584 – 1623), akýsi symbol únie. Je známy svojim nenávisným postojom k pravoslávny a násilným presadzovaním únie. Kvôli svojim skutkom bol zavraždený pravoslávny obyvateľstvom, následne blahorečený a v roku 1867 kanonizovaný za svätého katolíckej cirkvi. Podrobnejšie k tejto problematike ŠAFIN, J. – ŠČERBEJ, M. *Dejiny Brestlitovskej únie*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016.

⁵² AGAP, Prezidiálne spisy, r. 1927, s. 62.

⁵³ O Ortynskom viac KASZCZAK, I. Bishop Soter Stephen Ortynsky: The First Eastern Catholic Bishop in the Western Hemisphere. In *U.S. Catholic Historian*. Volume 32, Number 1, s. 1 – 22. Washington, DC : The Catholic University Press, 2014. Dostupné na https://www.academia.edu/29306594/Bishop_Soter_Stephen_Ortynsky_The_First_Eastern_Catholic_Bishop_in_the_Western_Hemisphere.

⁵⁴ O Chomišinovi viac pozri OSADCZY, Włodzimierz – PEŁECHATYJ, Ihor. *Dwa królestwa Два царства*. Lublin : UKRAINICUM, 2016.

⁵⁵ O Pankovičovi viac pozri DERFIŇÁK, P. Zabudnutý mukačevský biskup Štefan Pankovič. In *Dejiny- internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*. 2/2020, s. 98 – 104. Dostupné na http://dejiny.unipo.sk/PDF/2020/06_2_2020.pdf.

myšlienky a pravoslávie vnímal ako pôvodnú vieru Rusínov. Tento svetonázor dokázal Chanát aj prakticky pretaviť do svojho zjednotenia s pravoslávnu cirkvou v Chuste v roku 1930.⁵⁶ Za pozornosť stojí aj situácia, kedy sa Irinej Chanát postavil proti oficiálnym cirkevným oslavám. „*Keď uniati (t. j. gréckokatolíci, pozn. autora) slávili tristé výročie uniatského mučiteľa Jozafáta Kunceviča, o. Chanát nebojácne a otvorene proti tomu vystupoval, pričom za ním išla veľká časť uniatského duchovenstva Medzilaboreckého dekanátu.*”⁵⁷ Odmietol sláviť tento sviatok, čím de facto poukázal na to, že Jozafáta Kunceviča nevyznáva ako svätého. Napokon Medzilaborecký dekanát neslávil tento sviatok, pričom údajne proti tomu nič nezmohol ani biskup Njaradi (1874 – 1940, v úrade prešovského apoštolského administrátora 1922 – 1927).⁵⁸ Počas úradu biskupa Njaradiho totiž silnelo pravoslávne hnutie, pričom aj medzi gréckokatolíckym duchovenstvom nebolo jednoty. Njaradi, nakoľko nebol Rusínom, v jazykovej orientácii podporoval ukrajínofilský smer.⁵⁹ Pohľad Chanáta a ďalších duchovných na tieto oslavy dokonalo dokresľuje atmosféru 20. rokov v rusínskom cirkevnom prostredí. Gréckokatolícke cirkevné vedenie muselo reagovať na nálady niektorých svojich duchovných, vrátane Chanáta, požívajúcich medzi ľuďom stále patričnú úctu. Samo bolo skompromitované podporou vládnej moci ešte na konci monarchie a preto bolo považované za odnárodnené, takmer cudzie obyčajným veriacim.⁶⁰

Chanát neraz stál otvorene na strane pravoslávnych v opozícii voči vlastnému nadriadenému biskupovi. Napríklad v liste z 15. augusta 1928 adresovanom biskupovi Gojdičovi vyčíta správanie „vlastných”, t. j. gréckokatolíkov k pravoslávny. Kritiku smeruje do vlastných radov a dodáva: „*aj medzi latiníkmi sú nepredpojatí ľudia, ktorí sa nesprávajú ani trochu nepriateľsky k zlopovestným „schizmatikom.*”” Ako príklady uvádza zná-

⁵⁶ PKR 1930, č. 8 – 9, s. 6.

⁵⁷ PKR 1930, č. 8, s. 5.

⁵⁸ PKR 1930, č. 8, s. 5.

⁵⁹ CORANIČ, J. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939*, Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 78 – 79.

⁶⁰ ŠVORC, P. *Východné Slovensko – periféria alebo centrum vo vzťahu dvoch konfesií (gréckokatolíckej a pravoslávnej) v 20. rokoch 20. storočia?* In *Hranice a pohraničia II. Ambivalentný charakter pohraničných území*. Švorc, P. – Harbuľová, L. – Chľosta-Sikorska, A. (eds.). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2019, s. 163 – 175.

me osobnosti z cirkevného prostredia, ako je biskup Štrosmajer či kardinál Černoch. List uzatvára príkladom z vlastnej skúsenosti, keď ho v Miškovci v roku 1881 bol ochotný ubytovať pravoslávny kňaz po tom, čo ho ako východného kresťana odmietol prichýliť rímskokatolícky duchovný.⁶¹ Podobných príkladov, svedčiacich o vzájomnej spätosti viery a národnej príslušnosti by sme mohli uviesť viacero. Gréckokatolícka cirkev bola do veľkej miery oporou uhorskej-maďarskej politiky a tá zas gréckokatolíkov podporovala. Nespokojnosť národa so svojimi duchovnými bola Chanátovi dobre známa. Preto z rozdeľovania národa obviňoval vyššie uvedených biskupov, orientovaných konkrétnym ideologickým smerom a nedbajúcich o pocity a názory rusínskych veriacich pri často necitlivom presadzovaní svojich novínok. Na inom mieste Chanát píše: „*Možno sa čudovať, že národ nedôverčivo hľadá na svojich súčasných duchovných vodcov a inštinktívne sa pozerá inde, často do opačného tábora, kde hľadá útočisko a záchranu pred podobnými pokusmi?!*” a ďalej pokračuje v kritike „vlastného” tábora.⁶² Gréckokatolícke duchovenstvo pochopiteľne skutočnosť opustenia únie vnímala negatívne, v istých prípadoch však sami prestupovali alebo tajne podporovali pravoslávie, ako napríklad Michal Beskid.⁶³

V súvislosti s otázkou ukrajinizácie a latinizácie je dôležitý aj otvorený list Irineja Chanáta biskupovi Gojdičovi z 15. marca 1930, v ktorom vyhlásil definitívne odstúpenie od únie a prijatie pravoslavia. Nekompromisne oznamuje: „*že pre ľudí mne podobných v nej nie je čo hľadať, a že ja osamotený, pozerajúc na Východ, nie na Západ, nie som v silách zastaviť jej úplnú i latinizáciu, i ukrajinizáciu...*”⁶⁴ Latinizácia sa prejavovala napríklad prítomnosťou latinských kňazov na ruských (rusínskych), teda gréckokatolíckych cirkevných slávnostiach- odpustoch. Gojdičovi kňazi tiež vyčítali prehnanú starostlivosť o zopár rímskokatolíckych veriacich na úkor vlastných gréckokatolíckych, ktorých je v porovnaní s nimi mnoho

⁶¹ AGAP, Prezidiálne spisy, r. 1928, s. 54, Čertižne- o. Chanat, preloženie na inú farnosť.

⁶² AGAP, Prezidiálne spisy, r. 1927, s. 62, Súkromný list Dobrjanského a Chanáta a koncept jeho odpovede.

⁶³ ŠVORC, P. Východné Slovensko – periféria alebo centrum vo vzťahu dvoch konfesií (gréckokatolíckej a pravoslávnej) v 20. rokoch 20. storočia? In *Hranice a pohraničia II. Ambivalentný charakter pohraničných území*. Švorc, P. – Harbuľová, L. – Chľosta-Sikorská, A. (eds.). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2019, s. 163 – 175.

⁶⁴ AGAP, Prezidiálne spisy, r. 1930, s. 16, Záležitosť zaplnenia farnosti v Čertižnom.

viac. Takýmto spôsobom aj potvrdili slová Irineja Chanáta na stránkach Národnej gazety o latinizácii prešovskej eparchie, čo niektorí úplne ignorovali.⁶⁵ Nespokojnosť s vedením eparchie sa však objavovala v novinách relatívne často.

Samotný akt zjednotenia s pravoslávnu cirkvou bol prirodzeným vyústením Chanátovho svetonázoru. Pridržiaval sa rusofilsky orientovaných politikov a aktivistov, no snáď ešte dôležitejší je jeho vzťah s takými osobnosťami ako Adolf Ivanovič Dobriansky či Alexander Pavlovič. Oba boli formálne gréckokatolíckmi, no pravoslávie vnímali ako správnu cestu pre rusínsky národ. Okrem nich zohral v Chanátovom živote dôležitú úlohu Alexej Kabaľuk, hrdina Marmarošských procesov a kľúčová duchovná osobnosť pravoslávneho hnutia, cez ktorého ruky Chanát oficiálne prijal pravoslávnu vieru, a ktorý ho tiež pochovával. Na tomto mieste treba tiež spomenúť ruských pravoslávnych mníchov z kláštora v Ladomirovej. O kontaktoch medzi Chanátom a kláštorným bratstvom svedčí ikona Počajevskej Matky Božej, ktorá sa od Chanátovho pôsobenia až dodnes nachádza v chráme v obci Čertižné. Chanát sa tiež zapájal do aktivít v súvislosti s kláštorom ako duchovným centrom a bol prítomný pri tých najdôležitejších udalostiach v rokoch 1930 – 1934 už vo funkcii protopresbytera pre Prešovskú Pravoslávnu Rus.⁶⁶ Ladomirovskí mníši sa prirodzene tiež zúčastnili pohrebu Irineja Chanáta. Jeho hrob bol ozdobený bielo-modro-červenými stuhami,⁶⁷ teda farbami symbolicky vyjadrujúcimi jeho národné presvedčenie získané v domácom prostredí, no výrazne prehĺbené v čase štúdia a následne dôsledne a úprimne vyznávané počas celého života.

⁶⁵ *Narodnaja gazeta*, r. 1930, č. 28, s. 2.

⁶⁶ *PKR*, r. 1930, č. 11, s. 1.

⁶⁷ *PKR*, r. 1934, č. 17, s. 4.

**KRONIKA, RECENZIE, GLOS
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS**

Medzinárodná vedecká konferencia *Transfer von Wissen und Gelehrsamkeit in der akademischen Welt des frühneuzeitlichen Zentraleuropas*

(Prenos vedomostí a vedeckých poznatkov v akademickom svete ranonovovekej strednej Európy)

Prešov, 16. – 17. septembra 2025

V dňoch 16. – 17. septembra 2025 sa na pôde Prešovskej univerzity konala medzinárodná vedecká konferencia, na ktorej sa zúčastnili prednášajúci s názvom *Transfer von Wissen und Gelehrsamkeit in der akademischen Welt des frühneuzeitlichen Zentraleuropas*, ktorá sa zamerala na prenos vedomostí, akademických tradícií a intelektuálnych impulzov v stredoeurópskom priestore raného novoveku. Podujatie sa uskutočnilo v spolupráci s organizáciami REFORC a AKSL a jeho otvorenie sprevádzali príhovory rektora Prešovskej univerzity Dr. h. c. PhDr. prof. Petra Kónyu, Phd. prezidenta REFORCu prof. Dr. Hermana Selderhuisa a predsedu AKSL prof. Dr. Ulricha A. Wiena.

Počas prvého dňa konferenčný program otvorili plenárne prednášky, ktoré sa venovali úlohe uhorského kolégia v európskom intelektuálnom prostredí (P. Kónya), či vplyvu Melanchthona na reformáciu v Slovinsku a Chorvátsku (L. Ilic). Nasledovali príspevky o humanistickej zbožnosti v Sárospataku (D. Dienes) a o akademických kontaktoch medzi Uhorskom a inými európskymi univerzitami pred rokom 1850 (L. Szögi).

Popoludňajšie panely sa sústredili na zmeny v štruktúre vzdelávacích inštitúcií v dôsledku reformácie (I. Tasnádi, A. Kimpian), rozvoj mestského školstva (M. Vařeka, P. Benka), výučbe podľa halleckých vzorov (A. Verók), ako aj na témy spojené s *peregrinatio academica* a jej reflexiou (Á. Hegyi, Á. Szátmari, J. Simon, M. Valčo).

Druhý deň otvorili plenárne prednášky venované sieti reformovaných škôl na území Horného Uhorska (A. Konyová) a prítomnosti federalistickej teológie v učebných plánoch reformovaných kolégií v Koložvári a Debrecíne (Z. Tóth). Nasledoval panel so zameraním na humanizmus a reformáciu na univerzite vo Wittenbergu (J. van Kamp), na činnosť jezuitských pedagógov (D. Zharov) a na teologické spory o Trojici v diele J. A. Komenského (M. Wien).

Ďalší blok plenárnych prednášok predstavil témy pedagogického prenosu medzi Halle a Uhorskom (Z. Csepregi) a cestu k školským reformám v 18. storočí (E. Kowalská).

Popoludňajšie panely sa venovali dejinám školstva v hornouhorských mestách a regiónoch – od evanjelického kazateľa Jakuba Jakobeá (I. Papp), cez jezuitské a piaristické vzdelávanie na Spiši (M. Bizoňová), až po školské drámy ako pedagogický nástroj (E. Lukáč).

V posledných sekciách zazneli príspevky o knižných zbierkach peregrinujúcich študentov a ich vzťahu k Wittenbergu (S. Ősz) a o dejinách benediktínskeho gymnázia v Komárne (A. Levai). Konferencia sa uzavrela prezentáciou o Baníckej akadémii v Banskej Štiavnici do roku 1790 (M. Kamenický) a celkovým zhrnutím, ktoré podčiarklo význam historicko-pedagogického výskumu pre poznanie intelektuálnych dejín strednej Európy.

Konferencia v Prešove potvrdila, že problematika prenosu vedomostí a vzdelávacích tradícií v ranonovovekej strednej Európe je nielen pestrá, ale aj zásadne významná pre pochopenie kultúrnych a náboženských dejín regiónu. Multidisciplinárny charakter príspevkov a široká medzinárodná účasť vytvorili podnetný rámec pre ďalší výskum a nadviazanie odborných kontaktov.

Andrea Ferencová

MONUMENTORUM TUTELA.
Ochrana pamiatok 33. Zostavila
Tereza Bartošíková. Bratislava
: Pamiatkový úrad Slovenskej
republiky, 2023. 359 s.
ISBN 978-80-69051-02-7.

Mapovanie a následná ochrana historických pamiatok predstavuje v súčasnom rýchlom sa meniacom svete na jednej strane mimoriadne dôležitú, súčasne ale menej známu a prezentovanú činnosť. Aj z toho dôvodu je každoročné prezentovanie realizovaných aktivít či nových zistení zo strany odborných pracovníkov v podobe zborníka *MONUMENTORUM TUTELA* viac ako potrebné. Jeho v poradí už tridsiaty tretí zväzok sa skladá z príspevkov, ktoré v podobe referátov zazneli na dvoch odborných podujatiach. Jednak na medzinárodnej vedeckej konferencii „Železiarne – srdce priemyslu“, jednak na seminári s názvom „*K dejinám mlynov – výskum a mapovanie*“. Zostavovateľke sa podarilo z týchto podujatí zozbierať a spracovať celkovo 26 príspevkov rôzneho rozsahu a zamerania.

Pre širokú verejnosť sú technické pamiatky možno v porovnaní s inými historickými objektami menej známe. Rozhodne ale nie sú

menej zaujímavé. Majú svoje pevné a dôležité miesto v našej histórii, keď dokumentujú zručnosť, vynachádzavosť či podnikateľského ducha obyvateľov v rôznych obdobiach našich dejín. Vďaka odborným podujatiam a intenzívnej propagácii, ktorého súčasťou je do istej miery i anotovaný zborník, možno celkom logicky očakávať, že sa popularita, ale aj ochrana tejto časti nášho kultúrneho dedičstva v budúcnosti ešte zlepší.

Ako to v prípade publikácií, ktoré zahŕňajú desiatky príspevkov často býva, z hľadiska ich rozsahu prakticky nie je možné venovať podrobnejšiu pozornosť každému jednotlivému textu. Napriek istej možnej subjektivite si preto autori recenzií či anotácií vyberajú aspoň niektoré. Spravidla také, ktoré ich z rôznych dôvodov osobne zaujali. V tomto prípade stojíme pred neľahkou úlohou, keďže v prvej časti venovanej železiarskemu priemyslu, rovnako ako v druhom bloku zameranom na mlyny, je množstvo zaujímavých i keď rôznorodých štúdií. Spomedzi nich je náročné vybrať tie, o ktorých sa chceme zmieniť podrobnejšie.

Z textov venovaných spracovaniu železa by sme však napriek tomu chceli spomenúť aspoň tri.

Tie podľa nášho názoru predstavujú dobrú ukážku toho, čo môže čitateľ zborníka pri popise starších i novších dejín spracovania kovov a poznávania objektov, ktoré sú s tým nerozlučne spojené, očakávať. V štúdii *Stavebné dedičstvo železiarní v pamiatkovom fonde*, predstavila N. Kirinovičová viaceré železiarne na území Slovenska tak, ako údaje o ich histórii či aktuálnom stave zaznamenáva Ústredný zoznam pamiatkového fondu. Ide celkovo o 18 dodnes aspoň sčasti existujúcich pamiatok, nachádzajúcich sa v oblastiach s bohatou tradíciou ťažby a spracovania železnej rudy, resp. železiarskych výrobkov. Autorka venovala lokálitám rôznu pozornosť. Svoj exkurz začína na Orave v Nižnej, následne pokračuje cez Krompachy, Drnavu k jednotlivým objektom bývalého Pohorelského železiarskeho komplexu. Prehľadne a logicky usporiadané informácie venované histórii i súčasnému stavu jednotlivých pamiatok, spravidla predstavujú pre bádateľov dobré východisko pre ďalší, už podstatne podrobnejší výskum.

V texte *Dokumentácia železiarstva v Slovenskom technickom múzeu*, predstavuje M. Jahodová pohľad na zbierkovú a vystavova-

teľskú aktivitu, ktorá sa spája celkovo so spracovaním železa. Popri dokumentácii však aj vzhľadom na verejnosť zohráva mimoriadne dôležitú úlohu spôsob prezentácie z historického a často aj umeleckého hľadiska hodnotných predmetov návštevníkom múzea. V tomto smere má dlhodobu nezapustiteľné miesto práve Slovenské technické múzeum. Jeho pracovníci sa, okrem tradičných expozícií v priestoroch sídelnej budovy v Košiciach, starajú aj o technické pamiatky nachádzajúce sa v rôznych častiach východného Slovenska. Z pohľadu sledovanej problematiky je v tomto smere významná vysoká pec Karol vo Vlachove a hámor v Medzeve. Najmä medzevský hámor, rekonštruovaný v rokoch 2008 – 2010 umožňuje návštevníkom oboznámiť sa jednak so samotnou technickou pamiatkou, ale tiež s niekoľko sto ročnou tradíciou spracovania kovov v tomto priestore.

Aj keď zborník obsahuje viaceré hodnotných štúdií skúmajúcich obchod, ťažbu a spracovanie železa, osobitne by sme sa chceli zastaviť aspoň pri jednom z nich. Autori P. Beňuš a M. Pliešovský v štúdii *Hutnícke podniky v Hnúšti a v Likieri do roku 1923*, predstavili niektoré

menej známe údaje o železiarstve v severnej časti Malohontu. Po krátkej ešte stredovekej etape rozvoja a následného úpadku, sa tento priestor opäť dostal do pozornosti štátu i súkromných podnikateľov od druhej polovice 18. storočia. V tomto období tu vznikli aj prvé železiarne. Ako vyplýva z názvu, autori osobitnú pozornosť venujú podnikom v Hnúšti a Likieri. Sondy do ich činnosti sa sčasti opierajú už o existujúce publikované zdroje, sčasti sú doplnené novými údajmi z archívnych materiálov. Vďaka tomu umožňujú čitateľovi vytvoriť si reálnu predstavu nielen o samotnom podniku, resp. podnikoch, ale aj o ich hospodárskych výsledkoch, vlastníckych vzťahoch či zásahoch štátu do ich prevádzky.

Okrem štúdií týkajúcich sa priamo železiarskeho priemyslu sa do výberu zostavovateľky dostali aj niektoré ďalšie práce, ktoré ale s predmetnou problematikou viac či menej súvisia. Sú to napríklad texty zamerané na využitie bývalých technických prevádzok pri rozvoji cestovného ruchu, výrobu zvonov či umelecké využitie železa, resp. kovov. Ide o určite správne rozhodnutie, dokumentujúce okrem pamiatkovej či umeleckej hodnoty artefaktov alebo objektov

tiež celkovú šírku sledovanej problematiky.

Do istej miery podobne sú koncipované texty aj v rámci druhej časti zborníka. Okrem pohľadov do širšie či užšie zameranej histórie mlynov a výroby múky, prezentujú autori tiež konkrétne príklady objektov, ich dokumentácie, možností pamiatkového výskumu či využitia pôvodných budov na rôzne účely. Spomedzi množstva zaujímavých textov by sme sa v stručnosti venovali aspoň trom z nich. V prvej štúdii *Trnavské mlyny v archívnych prameňoch*, A. Lančarič venuje pozornosť údajom, ktoré je o mestských mlynoch možné získať v rámci Trnavy a jej okolia. Logicky usporiadaný exkurz umožňuje čitateľovi vytvoriť si dobrú predstavu o právnej, technickej či ekonomickej stránke prevádzkovania mlynov, predovšetkým v období 18. storočia. Zďaleka nie každá oblasť mala šťastie na takýmto spôsobom zachované materiály. Napriek tomu prezentovaný text predstavuje dobré východisko aj pre ďalšie komparácie v rámci rôznych regiónov či vlastníckych pomerov v ktorých jednotlivé mlyny existovali a pracovali.

Príspevok *Dejiny mlynárstva na juhozápadnom Slovensku* pripra-

vila I. Danterová. Napriek tomu, že názov naznačuje skôr syntézu v rámci naznačenej problematiky, autorka prezentovala vývoj v tejto oblasti na príklade konkrétnych šiestich zachovaných vodných mlynov evidovaných v Ústrednom zozname pamiatkového fondu Slovenskej republiky. Postupne približuje ich históriu, vlastnícke pomery, ale v spojení so širším kontextom tiež technické vybavenie či prevádzku, napríklad v rámci vodných mlynov. Aj keď sa týchto pamiatok zachovalo v našom prostredí pomerne málo, práve tie v prostredí juhozápadného Slovenska názorne prezentujú veľmi peknú ukážku vzácných historických technických objektov.

Kde a akým spôsobom vyhľadávať základné informácie o mlynoch, ich histórii a prevádzke, informuje čitateľov viacero zaradených príspevkov. Jeden z nich pripravila T. Bartošíková pod názvom *Vodné mlyny v Zbierke listín k vodnej knihe bývalej Abovsko-turnianskej župy v Štátnom archíve Košice*. Autorka v rámci neho prezentuje základné informácie jednak o vývoji uhorského mlynskeho práva až po zákon o vodnom práve prijatý v roku 1885, jednak na základe vybranej zbierky dokumentov pred-

stavuje na konkrétnych príkladoch údaje, ktoré je možné z takýchto dokumentov získať. Nejde pritom iba o samotnú mlynskú činnosť, ale tiež rôzne doplnkové aktivity, ako napríklad výroba elektriny, spracovanie dreva a pod.

Zborník prostredníctvom takmer troch desiatok príspevkov prináša množstvo nových informácií z oboch sledovaných oblastí, železiarskeho i mlynskeho priemyslu. Súčasne však ešte viac zvýrazňuje potrebu nielen skúmať a poznávať, ale predovšetkým chrániť to, čo hodnotné sa z týchto výrobných prevádzok dodnes zachovalo. Tak, aby sme to mohli odovzdať, ako dôležitú súčasť našej histórie, budúcim generáciám.

Patrik Derfiňák

KATUNINEC, Milan. „Posledný Čechoslovák“. *Potulky dejinami Slovenska s Ivanom Dérerom*.

Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis. 2024. 392 s. ISBN 978-80-568-0686-9.

Minulý rok uplynulo 140 rokov od úmrtia významného slovenského právnika a politika Ivana Déreho, ktorý bol vo svojom živote väznený monarchistickým, nacistickým aj

komunistickým režimom. Okrem exponovania sa v advokátskej profesii pôsobil i na postoch ministra spravodlivosti a predsedu Najvyššieho súdu ČSR. V rámci historickej spisby sa aktuálne mnoho autorov Ivanovi Dérerovi nevenovalo, z posledných kníh o jeho živote však možno spomenúť monografiu pedagóga z Trnavskej univerzity Tomáša Jahelku *Ivan Dérer poslední obhájce československé národní jednoty*. (Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis. 2024. 136 s. ISBN 978-80-568-0707-1.). Pomerne rozsiahla predkladaná publikácia je klasifikovaná na úvod, 20 kapitol, záver, použitú literatúru a pramene i menný register.

Prvá kapitola *Inšpirácie kritického myslenia zameraného na problematiku vzťahov národných a občianskych záujmov* popisuje narodenie Ivana Dérera 2. 3. 1884 v Malackách do rodiny advokáta Jozefa Dérera a Pavly, rod. Christenovej. Zatiaľ čo jeho matka vyznávajúca katolícku vieru hovorila výlučne nemecky, slovensky cítili otec sa hlásil k evanjelickému náboženstvu. Dérer v rokoch 1889 až 1893 patrila k žiakom štátnej ľudovej školy v Malackách, a potom v období 1893 – 1901 študoval na štátnom reálnom gymnáziu v Preš-

porku, do uhorskej metropoly si neskôr preniesol sídlo svojej advokátskej kancelárie aj jeho otec Jozef vykonávajúci funkciu náhradného člena výboru tamojšej advokátskej komory. J. Dérer sa významne podieľal i na organizácii Národnostného kongresu Slovákov, Srbov a Rumunov konaného v roku 1895 v Budapešti. Po maturite I. Dérer študoval v období 1901 – 1903 na Právnickej akadémii v Prešporku, a potom na právnickej fakulte univerzity v Budapešti, kde získal v roku 1906 titul doktora práv. Už v novembri 1907 však nastúpil na základnú vojenskú službu k 72. pešiemu pluku. Ako advokátsky koncipient sa zamestnal u Miloša Štefanoviča, ktorého dcéru Jelu si v roku 1912 vzal za manželku, potom u svojho otca Jozefa Dérera v Malackách a nakoniec u Kolomana Somlaya v Prešporku. Zložením advokátskych skúšok v roku 1909 mu následne bol umožnený zápis do zoznamu advokátov prešporskej Advokátskej komory. Od novembra 1909 tak vykonával advokáciu viac ako 30 rokov až do podania žiadosti o výskrtnutie z tohto zoznamu v decembri 1939 (prerušených len počas prvej svetovej vojny a po doby výkonu ministerských funkcií).

V kapitole *Získavanie orga-
začných skúseností* približuje autor
obhajoby Slovákov v trestných pro-
cesoch s Ivanom Dérerom, ako aj
jeho príspevky do *Slovenského ob-
zoru*, *Ľudových novín* i *Slovenského
týždenníka*. I. Dérer kritizoval tiež
Apponyiho školské zákony, v ich
dôsledku bolo v Uhorsku v roku
1918 z 3 640 ľudových škôl iba 140
slovenských a 186 slovensko-ma-
ďarských. Počas monarchie sa I.
Dérer zaradzoval k hlasistom, po-
liticky pritom inklinoval k Sloven-
skej snemovej národnostnej strane
(SNS) ako člen jej výkonného výbo-
ru od októbra 1913.

Nerozsiahla kapitola *O uhor-
skom právnom systéme* je prehľad-
om dejinného vývoja štátu a práva
v Uhorsku od vzniku kráľovstva až
konca dualistickej ríše. Autor ne-
vynechal právno-historické pred-
nášky Ivana Dérera, autor Triparita
Štefan z Vrbovca je v nich nazývaný
„najväčším právníkom uhorským“.
Dérer zdôraznil aj to, že: „*Keď
v Uhorsku vládla latína, preklenu-
té boli všetky väčšie ťažkosti štát-
neho života*“. Dokonca obdivoval
epochu Bachovho neoabsolutizmu:
„*Nemôže byť najmenšieho sporu
o tom, že táto doba znamená dobu
znamenitej hospodárskej a právnej
konsolidácie*“.

Z ďalšej kapitoly *Vo viedenskej
skupine* vyplýva prispievanie I.
Dérera do časopisu *Národný hlás-
nik* vychádzajúceho s podtitulom
Noviny pre slovenský ľud. Po sara-
jevskom atentáte sa zúčastnil ako
člen delegácie Slovenskej národnej
strany pohrebu zavraždeného ná-
sledníka trónu Františka Ferdinan-
da d'Este Rakúskeho a jeho man-
želky Žofie Chotkovej z Chotkova
a Vojnína vojvodkyne z Hohen-
bergu. Za napísanie antimilitaris-
tického článku *Hyeny chcú vojnu*
zverejneného 24. 7. 1914 Dérera, na
príkaz vyšetrojúceho sudcu Kraj-
ského súdu v Banskej Bystrici, v au-
guste 1914 zatkli a trestne stíhali za
zločin poburovania proti triedam.
V tom istom mesiaci však naruko-
val na Severovýchodný front proti
Rusku, kde v bitke pri Ivangoro-
de v októbri 1914 utrpel zranenie,
a potom ho zaradili na cenzúrne
oddelenie divízneho veliteľstva
v Sedmohradsku. Od októbra 1915
až do príméria v rangu nadporučíka
c. a k. armády pôsobil v slovenskom
Cenzorskom oddelení Spoločnej
ústrednej spravodajskej kancelárie
Červeného kríža vo Viedni, kde do-
chádzalo k prehliadkam pošty zaja-
tých Slovákov z Ruska a Srbska. Ve-
dúcim tohto oddelenia bol Kornel
Stodola a na chorvátskom oddelení

cenzúry zase pôsobil ďalší slovenský právnik Milan Hodža.

Zánik monarchie je predmetom kapitoly *Vznik spoločného štátu Čechov a Slovákov - významný medzník v politickom živote mladého právnika*. Počas prevratu sa Ivan Dérer zaradil medzi signatárov Deklarácie slovenského národa z 30. októbra 1918, ktorú nazval „základní chartou naší republiky a spojení Čechů a Slováků v jeden stát“. Dérer bol poverený odnieť na druhý deň text tohto dokumentu z Turčianskeho Svätého Martina do Prahy Národnému výboru československému. S dlhším časovým odstupom však situáciu z roku 1918 opísal nasledovne: „*Pripojenie k českým krajinám bol opravdu revolučný čin, uskutočnený mizivou menšinou*“.

Poprevratové životné peripeťie Ivana Déreera obsahuje kapitola *V povojnovom zápase o Slovensko*. Na poste člena dočasnej slovenskej vlády Vavrinca Šrobára z novembra 1918 zodpovedal za rezorty vojska, polície, železníc, pošty a telegrafickej služby. Zároveň zasadal v rámci svojho poslaneckého mandátu v revolučnom Národnom zhromaždení ako člen Klubu slovenských poslancov, na čele ktorého stál český sociálny demokrat Alfréd

Meissner. V tomto prevratnom období informoval Klub slovenských poslancov Emil Stodola ako zástupca ČSR v Budapešti (kde od roku 1911 vykonával advokátsku prax), že komisár novej vlády Maďarskej ľudovej republiky pre vojnové záležitosti László Fényes mu navrhol zriadenie autonómneho Impéria SNR, resp. Slovanského impéria na Slovensku v zmysle projektu ministra pre národnosti Oskára Jásziho. Prouhorský charakter mala i Uhrorusínska národná rada, ktorá vznikla 9. novembra 1918 v Užhorode pod predsedníctvom Simeona Szabóa. Aj keď vzápätí 17. 11. 1918 došlo v Chuste ku kreácii proukrajinskej Ruskej (ukrajinskej) národnej rady Júliusa Braščajka, nakoniec sa na Podkarpatskej Rusi presadil pročeskoslovenský smer.

Celoživotné pridržiavanie sa idey čechoslovakizmu je uvedené už kapitolou *Dérerova podpora jednotného československého národa*. V decembri 1918 na zasadnutí Klubu slovenských poslancov, ktorému predsedal už Metod Bella, sa Ivan Dérer negatívne vyjadril k návrhu autonómie Slovenska, ktorá by „*mohla nám narobiť mnoho galiby*“. Aj podľa ďalšieho poslanca a advokáta Ludovíta Bazovského nebol dôvod na to, že „*je autonó-*

mia potrebná k uspokojeniu nášho ľudu“. V tomto období sa Dérer podieľal na príprave i prijatí zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku. V súvislosti s kreovaním Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska začal Ivan Dérer pôsobiť ako referent čiže fakticky slovenský minister justície. Toto ministerstvo pritom prevzalo celú právomoc vyhradenú v zmysle zák. čl. LIII/1912 o mimoriadnych opatreniach pre prípad vojny vláde, resp. ministerstvu vnútra.

Medzivojnové zápolenia politických strán prezentuje kapitola *Začiatky formovania pluralitného politického prostredia na Slovensku – prvé konfrontácie medzi ľudákmi a sociálnymi demokratmi*. Po vzniku prvej republiky len 8,5 % priemyslu krajiny bolo umiestnených v slovenskej časti štátu, v roku 1921 tu iba 17,4 % obyvateľstva pracovalo v priemyselných odvetviach na rozdiel od 60,6 % populácie zaoberajúcej sa poľnohospodárstvom. V novembri 1918 došlo v ČSR ku kreovaniu Jednoty katolíckeho duchovenstva v Československu, ktorá však bola už v nasledujúcom roku rozpustená. Na protest proti tomuto kroku i proti nevymenovaniu pražského arcibiskupa za

prímasa časť kňazov založila Cirkev československú, neskôr premenovanú na Cirkev československú husitskú. V čase preberania moci z rúk maďarských úradov došlo aj k tragédiám, ako napr. ku „*Krvavej strede*“ v Bratislave 12. februára 1919, kedy po streľbe do účastníkov protestov organizovaných nemetskými a maďarskými sociálnymi demokratmi zomrelo 6 osôb a ďalšie 2 podľahli neskôr strelným zraneniam. V rámci Československého odborového združenia na Slovensku sa 9. februára 1919 vo Vrútkach konala 1. všeodborová konferencia na Slovensku, ktorá kreovala Krajskú všeodborovú radu a všeodborový sekretariát so sídlom v Ružomberku. Ivan Dérer s kolegom z advokácie Ivanom Markovičom od roku 1919 pôsobil v Československej sociálnodemokratickej strane robotníckej (ČSSDSD) vo funkcii jej podpredsedu a zároveň predsedu krajského výkonného výboru na Slovensku. V 50. rokoch XX. storočia o tomto Dérerovom straníckom pôsobení komunistický literát Ladislav Mňačko napísal, že „*Masaryk po zrode prvej republiky „poveril“ vedením sociálnej demokracie na Slovensku Dérera, ktorý nikdy nemal s robotníckou triedou nič spoločného a ktorý sa musel po*

prevzatí tejto „misie“ z lexikónov a narýchlo zohnaných brožúr iba učiť, čo to vlastne ten socializmus má byť“.

Konflikt nového štátu s Maďarskou sovietskou federatívnou socialistickou republikou predstavuje záber kapitoly *O maďarskom pokuse „bolševizovať“ Slovensko*. Po prieniku maďarskej Červenej armády na územie ČSR bola 16. 6. 1919 v Prešove vyhlásená Slovenskej republiky rád (SRR), za jej hlavné mesto boli stanovené Košice. Predsedom Revolučnej vládnej rady (vlády) SRR sa stal Čech Antonín Janoušek a za ľudového komisára (ministra) obrany bol vymenovaný Ferenc Münnich, ktorý v období 1958 – 1961 zastával post predsedu Rady ministrov Maďarskej ľudovej republiky. Už 1. 7. 1919 bola podpísaná československo-maďarská dohoda o prímerí a do 7. júla bolo územie Slovenska oslobodené. Ešte 14. 8. 1919 získalo československé vojsko Petržalku a v septembri 1919 príslušníci Brannej moci ČSR obsadili aj Podkarpatskú Rus.

Obdobie 1918 až 1920 počas prvej republiky je námetom kapitoly *Slovenská politická scéna pred prijatím československej ústavy z roku 1920*. Po vzniku prvej republiky došlo k obnoveniu Slovenskej

národnej strany, neskôr sa kreovala tiež agrárnická Národná republikánska strana roľnícka. V januári 1919 sa obe spojili do volebného bloku s názvom Slovenská národná a roľnícka strana pod vedením Vavrinca Šrobára. Už v novembri 1918 v Košiciach došlo k založeniu Krajinskej kresťansko-sociálnej strany angažujúcej sa predovšetkým v prospech maďarskej menšiny. Počas rokovaní na parížskych predmestiach v roku 1919 sa na mierovej konferencii pokúsila delegácia vedená Andrejom Hlinkom predložiť dokument *„Za mier v strednej Európe – memorandum Slovákov mierovej konferencii“*. K členom tejto delegácie patrili aj redaktor Štefan Mnoheľ, ktorý po návrate z Paríža vydával v poľskom Tešíne noviny *Slovák*, s totožným názvom popri slovenských novinách vychádzajúcich v Ružomberku vydával noviny aj ďalší člen delegácie hungarofil František Jehlička v Budapešti. Cestu delegácie A. Hlinku do Paríža odmietla aj Slovenská liga v Amerike, podporu snahy o autonómiu našli v USA len u Združenia slovenských katolíkov (ZSK) a Prvej slovenskej katolíckej jednoty (ISKJ).

Príklon k ľavicovým myšlienkam v ČSR v povojnovom období

zaznamenáva kapitola *Od volebného víťazstva po rozkol sociálnej demokracie*. Autor poukázal na neexistenciu volebného kvóra pre vstup politických strán a hnutí do Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia, len vo voľbách z roku 1935 existovala 2 % klauzula pre získanie poslaneckého mandátu. Prvé parlamentné voľby v ČSR z roku 1920 vyhrala Československá sociálnodemokratická strana robotnícka s celoštátnym ziskom 25,65 % voličských hlasov, na Slovensku v jej prospech odovzdalo volebné lístky dokonca až 38,05 % hlasujúcich. Úspešné voľby priniesli v máji 1920 Ivanovi Dérerovi kreslo ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, pričom k jeho významným aktom patrilo zrušenie stanného práva. Na území Slovenska v tomto období radikalizujúcej sa ľavice vznikali robotnícke rady s cieľom pôsobiť ako „*orgány triednej moci*“ a nahrádzať štátny aparát. Nariadením I. Délera došlo k rozpusteniu župných, mestských a obecných výborov a ich nahradeniu župnými, mestskými a obecnými zastupiteľstvami. Po rozšírení masových nepokojov, rozmachu čierneho obchodu a cenových špekulácií i úžery v atmosfére pôsobenia bolševických agitátorov

Ivan Dérer znovu vyhlásil v júli 1920 stanné právo. Myšlienky krajnej ľavice na Slovensku šíрили noviny Hlas ľudu, Volksstimme a Kassai Munkás. Na krajinskom zjazde sociálnej demokracie v Turčianskom Svätom Martine konanom v septembri 1920 už boli delegáti vedení I. Dérerom v menšine oproti radikálnym stúpencom III. internacionály snažiacim sa o ukončenie participácie vo vláde ČSR a o vytvorenie „*strany nového typu*“. Situácia vygradovala v máji 1921 vznikom Komunistickej strany Československa (KSČ), v ktorej pôsobili radikáli z bývalej Českej strany pokrokovej (Zdeněk Nejedlý), komunisti zo sovietskeho Ruska (Alois Muna), ľavicovní sociálni demokrati (zo Slovenska Marek Čulen a Jozef Schiffel) či anarchokomunisti (Stanislav Kostka Neumann). Už predtým sa však etablovali slovenskí komunisti na zjazde marxistickej ľavice zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi v januári 1921 v Lubochni. Nakoniec sa na prelome októbra a novembra 1921 do KSČ zlúčili československá, nemecká, maďarská, poľská aj židovská národnostná sekcia. Zo sociálnodemokratického Československého odborového združenia, ktoré vstúpilo v roku 1919 do Me-

dzinárrodného odborového zväzu (Amsterdamská internacionála), sa v roku 1922 oddelil radikálny Medzinárodný všeodborový zväz. Tie to nové tzv. Červené odbory sa stali súčasťou komunistickej Červenej odborovej internacionály.

Participácia sociálnej demokracie na medzivojnových vládach Československa je obsahom kapitoly *Na strane „hradnej politiky“*. V tomto období po prijatí zákona č. 126/1920 Zb. z. a n. sa územie štátu rozdelilo na 21 žúp, v praxi sa však tieto „veľžupy“ zaviedli len na Slovensku, kde ich existovalo 6. Politicky sa angažovali aj ďalší Dérerovi súpútnici z radov advokácie, Vladimír Fajnor sa stal v roku 1922 predsedom krajinského slovenského výboru Československej strany národnodemokratickej a Emil Stodola v roku 1921 publikoval elaborát O samospráve Slovenska na vyriešenie štátoprávneho postavenia Slovákov v ČSR. Práve v roku 1921 v tlači zverejnili svoje návrhy na autonómiu Slovenska Ľudovít Labaj, Vojtech Tuka a Ferdiš Juriga presadzujúci vznik Česko-slovenskej zväzovej republiky. Proti autonómii brojili aj zástupcovia Československej strany lidovej, na čele ktorej stál na Slovensku bývalý advokát Martin Mi-

čura. V rámci zmeny politickej situácie už v župných voľbách z roku 1923 obdržala Slovenská ľudová strana 399 524 hlasov a sociálni demokrati len 73 325. Dérer bol ako jediný Slovák zvolený v roku 1924 v Československej sociálnodemokratickej strane robotníckej do jej výkonného výboru, v tejto dobe pôsobil aj ako člen správneho výboru Štátneho pozemkového úradu. Ľudáci už pod novým názvom Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS) vyhrali aj parlamentné voľby z roku 1925 s 34,31 % hlasov, pre sociálnu demokraciu sa rozhodlo iba 4,25 % voličov. Ivan Dérer zohral významnú úlohu v príprave i schválení ústavného zákona č. 152/1926 Zb. z. a n. o udelení štátneho občianstva československého neoficiálne pomenovaného po ňom „*lex Dérer*“.

Časť prvorepublikového obdobia po zavedení krajinského zriadenia v zmysle zákona č. 125/1927 Zb. z. a n. o organizácii politickej mapuje kapitola *V radikálnej opozícii*. Negatívne stanovisko k takémuto administratívne učleneniu krajiny prezentoval I. Dérer s poukazom na užší rozsah pôsobnosti krajinských orgánov na Slovensku v porovnaní s predchádzajúcimi veľžupami. V roku 1928 tak

vznikla Slovenská krajina, pričom v prvých krajiniských voľbách z decembra 1928 zvíťazila HSLS s 24,6 % hlasov pred agrárnikmi s 20,5 % hlasov, Dérerovu sociálnu demokraciu volilo v týchto voľbách len 7,3 % obyvateľov. V tomto období sa I. Dérer ostro staval proti maďarskej iredente, ktorej exponent Vojtech Tuka dokonca prejednával plán na ozbrojené promaďarské povstanie na Slovensku s plukovníkom armády Maďarského kráľovstva Tihamérom Siménfalvym.

Výkonom ministerských funkcií I. Dérerom sa zaoberá kapitola *Vo vládnej koalícii na poste ministra školstva a národnej osvety*. Po voľbách do parlamentu z roku 1929 zastával Dérer post práve ministra školstva a národnej osvety v období 1929 až 1934. Celoštátne najúspešnejšími boli po agrárnikoch so 14,97 % hlasov práve sociálni demokrati s 13,05 % hlasov, na Slovensku tieto dve strany získali priazeň 19,53 %, resp. 9,49 % hlasujúcich. Dérerovi sociálni demokrati na svojom XVI. zjazde z roku 1930 prijala Stivínov program, na Slovensku bolo ich prioritou nahradenie krajiniského zriadenia pôvodným župným učením krajiny. Dérer mal výrazný podiel na kreácii Štátnej pedagogickej akadémie

v Bratislave z roku 1930 i na vzniku 70 nových meštianskych škôl, čím sa počet meštianok navýšil o 35 %. Okrem toho jeho výnosom č. 1516 z 19. mája 1930 bolo odporučené zriaďovanie rodičovských združení a ďalším výnosom z 12. 4. 1933 využívanie rozhlasu pri školskej výuke. Zjazd mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach z roku 1932 zasadzujúci sa o autonómiu Slovenska označil Dérer „zahulákaním mladých doktorov postihnutých zemianskou rakovinou“.

V auguste 1933 sa v Nitre uskutočnili oslavy tisícročia vysvätenia prvého kresťanského kostola na našom území, čo približuje kapitola *Nitrianske udalosti*. Ešte pred touto udalosťou sa v júni 1933 odohrávali Slávnosti školákov za účasti dvanásťtisíc žiakov, počas ktorých I. Dérer z titulu výkonu funkcie ministra školstva a národnej osvety povedal: „*Nie nenávisť a sváry, ale svornosť a jednota udržia a zachránia nám ťažko vydobytú slobodu a Československú republiku*“. Počas samotných nitrianskych slávností odznegli z jeho úst počas kladenia základného kameňa Pribinovej jubilejnej štátnej meštianskej školy 14. 8. 1933 nasledovné slová: „*Niet slovenskosti*

bez bezpodmienečného československého presvedčenia. Slobodné Slovensko možné je len v slobodnej a silnej Československej republike“.

Tristná epocha československej histórie je námetom kapitoly *Československo pod tlakom rastúceho ohrozenia zo strany nacistického Nemecka*. V parlamentných voľbách do Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia z roku 1935 vyhrala Sudetonemecká strana (SdP) s 15,18 % hlasov pred agrárnikmi (14,30 % voličov). Na Slovensku získal najviac – až 30,12 % Autonomistický blok (HSLS, SNS, Avtonomnyj zemledělčeskij sojuz a Polske stronnictwo v Czecho-slowacji), agrárnici 17,64 %, koalícia nemecko-maďarských strán 14,19 %, KSČ 12,97 % a Déerova sociálna demokracia 11,34 %. V čase nebezpečenstva hroziaceho Československu rozpínavosťou Tretej ríše odovzdal Ivan Dérer začiatkom roka 1938 prezidentovi, premiérovi ako aj členom politického komitétu ministrov tri memorandá s návrhmi na zmenu pasívneho postoja predstaviteľov štátu k národnej jednote Čechov a Slovákov. Počas osláv 20. výročia podpisu Pittsburskej dohody v júni 1938 v Bratislave predložila HSLS v poradí 3. návrh autonómie

Slovenska, proti ktorému ostro vystúpil práve Ivan Dérer: „*Teraz musíme držet jednotu s Čechy, lebo na této jednotě sa zvrhne, či budeme národem slobodným, alebo či upadneme do starého otroctva*“. V tomto období pritom pôsobil na poste ministra spravodlivosti, a to v rokoch 1934 až 1938. Po schválení autonómie Slovenska v dôsledku mníchovskej dohody prirovnal Dérer oprávnenia autonómnych orgánov vo vzťahu k republike k inštitútu liberum veto šľachtickej Poľsko-litovskej únie z 18. storočia. V októbri 1938 Dérer rezignoval na post predsedu výkonného výboru sociálnej demokracie na Slovensku, na ktorom ho nahradil Michal Korman, avšak o mesiac neskôr bola činnosť strany v autonómnej Slovenskej krajine zakázaná. Dérer naďalej pôsobil v Prahe vo vedení Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej až do jej rozpustenia po likvidačnom zjazde z decembra 1938. V dôsledku podnetu autonómnej vlády Slovenskej krajiny v januári 1939 mandátový senát Najvyššieho správneho súdu v Prahe prehlásil poslanecký mandát Ivana Déreera v Národnom zhromaždení za neplatný.

Vojnové obdobie dejín Československa komentuje kapitola

V Protektoráte Čechy a Morava. Po vyhlásení nezávislosti Slovenska I. Dérer zostal žiť v Prahe, kde po zrušení štátneho občianstva Slovenskom tak isto ako Ivan Markovič nadobudol občianstvo Protektorátu Čechy a Morava. V júli 1939 emigroval Dérerov syn Vladimír do exilu, pričom vstúpil do britskej armády. I. Dérer bol na vlastnú žiadosť v decembri 1939 vymazaný zo zoznamu advokátov bratislavskej advokátskej komory, pražská advokátska komora však jeho žiadosti o zápis do zoznamu advokátov nevyhovela. Všetok majetok I. Déreera ako politického zbohatlíka i jeho manželky na Slovensku vyhlásila za prepadaný v prospech štátu vo februári 1940 komisia ustanovená vládou Slovenská republiky, ktorej predsedom bol hlavný veliteľ Hlinkovej gardy Alexander Mach. Dérer bol gestapom nakrátko zatknutý už v januári 1940, v rámci Aktion Gitter namierenej proti bývalým komunistom a sociálnym demokratom z augusta 1944 bol však uväznený až do mája 1945 na Pankráci, v Terezíne a nakoniec na zámku Jenerálka.

Ďalšie osudy I. Déreera počas tretej Československej republiky obsahuje predposledná kapitola *Prvý*

prezident Najvyššieho súdu v „tretej“ Československej republike. Po oslobodení bol vo februári 1946 vymenovaný do najvyššej sudcovskej funkcie v krajine, a to na poste prezidenta Najvyššieho súdu so sídlom v Brne. Nová sociálnodemokratická strana na Slovensku nazvaná Strana práce ho prostredníctvom svojho výkonného výboru zvolila za svojho čestného predsedu. V parlamentných voľbách do Ústavodarného národného zhromaždenia z roku 1946 však na Slovensku Strana práce získala iba 3,11 %, volebným víťazom sa stala Demokratická strana so 62 % voličských hlasov. V dôsledku „Februárového víťazstva pracujúceho ľudu“ Ivan Dérer po februári 1948 požiadal o preloženie do výslužby, predseda krajinskej organizácie Dérerovej sociálnej demokracie na Slovensku Ivan Frlička už v marci 1948 požiadal na zasadnutí Slovenského národného frontu o jej dobrovoľné rozpustenie. V následných parlamentných voľbách z mája 1948 už voliči rozhodovali o jednej kandidátnej listine, na ktorej mala KSČ zastúpenie v rozsahu až 70 %.

Posledná kapitola *Po odchode do dôchodku v komunistickom Československu* eviduje záverečné dve dekády životnej púte Ivana Dére-

ra. Ako dôchodca sa v roku 1951 presťahoval z Brna do Prahy, kde žil až do smrti. Po roku 1953 bol zamestnaný ako externý vedecký pracovník oddelenia maďarských slovníkov Slovanského ústavu Československej akadémie vied. Vzhľadom na svoje prvorepublikové politické exponovanie bol pod dohľadom Štátnej bezpečnosti, zo strany sovietskych orgánov bolo predmetom kritiky pôsobenie 120 000 bývalých sociálnych demokratov v KSČ. V máji 1954 bol I. Dérer zatknutý a vo februári 1955 aj odsúdený Najvyšším súdom na trest odňatia slobody v dĺžke 3,5 roka aj prepadnutie celého majetku za neoznámenie trestného činu velezrady, a to údajného sprisahanie skupín sociálnych demokratov proti ľudovodemokratickému zriadeniu. V dôsledku amnestie prezidenta republiky ho v máji 1955 z väzenia prepustili, na dôchodku sa realizoval pri písaní kníh. Z jeho monografií povojnového obdobia popularitu získali publikácie Antifierlinger I., II., III. či Slovenský rozvoj a ľudácka zrada. Dérer mal negatívny názor na federalizáciu Československej socialistickej republiky z roku 1968, v súvislosti so vznikom 2 národných republík 1. januárom 1969 si zvolil české

občianstvo. Počas obrodného obdobia rozsudkom Mestského súdu v Prahe z decembra 1968 bol I. Dérer rehabilitovaný a v júni 1969 mu udelil prezident štátu Rad republiky za zásluhy pri budovaní školstva. V následnom normalizačnom režime rehabilitáciu Déreera Najvyšší súd rozsudkom z apríla 1971 zrušil, a tak nakoniec k jeho konečnej rehabilitácii došlo až po jeho úmrtí rozhodnutím Mestského súdu v Prahe z októbra 1990. I. Dérer zomrel v Prahe 10. 3. 1973, posmrtné získal v roku 1992 Rad T. G. Masaryka I. triedy.

Doterajší menší záujem historickej obce o vytvorenie biografie Ivana Déreera, výnimku z ktorého predstavuje len jediná monografia (PEKNIK, Miroslav a kol. *Dr. Ivan Dérer politik a publicista*. Bratislava : VEDA Vydavateľstvo SAV, 2010. ISBN: 978-80-224-1168-4), je podrobnou monografiou z pera Milana Katunineca čiastočne kompenzovaný. Autor sa pri zostavení knihy profesionálne zhostil využitia archívnych prameňov i primárnej a sekundárnej literatúry. Ivan Dérer si ako predstaviteľ nepočetnej predprevratovej inteligencie na Slovensku, ale i medzivojnový minister či prezident Najvyššieho súdu väčšiu pozornosť historikov

na Slovensku určite zaslúži. Napriek svojej vernosti idey čechoslovakizmu každého záujemcu o naše národné dejiny v minulom storočí môže zaujať už len Déerovo väzenie všetkými autokratickými režimami, ktoré u nás práve v 20. storočí existovali.

Rudolf Manik

KÓNYA, Peter (ed.) a kol.
***Epidémie v dejinách Uhorska/
Járványok Magyarország
történetében. Prešov :***
**Vydavateľstvo Prešovskej
univerzity, 2023. 365 s. ISBN
978-80-555-3252-3.**

Zborník *Epidémie v dejinách Uhorska/Járványok Magyarország történetében*, ktorý vyšiel na Prešovskej univerzite v roku 2023 pod editorstvom Petra Kónyu, predstavuje rozsiahlu kolektívnu prácu sústreďujúcu viac než tridsať odborných štúdií slovenských, maďarských, poľských a ukrajinských historikov. Publikácia vznikla ako výstup projektu APVV-20-0613 *Epidémie na území Slovenska v 17. – 19. storočí* a jej ambíciou je poskytnúť komplexný, vedecky podložený obraz o šírení, priebehu a spoločenských dôsledkoch epi-

démií v stredoeurópskom priestore v období raného novoveku a moderny. Zborník zároveň sleduje aj význam lekárskeho vedomostí, recepciu epidémií v tlači a kronikách, percepciu chorôb v náboženskom prostredí a premeny zdravotníckej praxe. Už v úvodných textoch editor uvádza široký historický rámec dotýkajúci sa toho, že choroby sprevádzajú ľudstvo od samých počiatkov a že epidémiami bolo zvlášť poznačené obdobie raného novoveku v Uhorsku. Vojenské konflikty, prechod veľkých armád, hladomor, podvýživa, nízka hygiena, husté mestské prostredie i sociálne napätie vytvárali ideálne podmienky na šírenie moru, kiahní, týfusu, dyzentérie či neskôr cholery a španielskej chrípky. Tento rámcový obraz sa následne rozvíja v rozsiahlej palete odborných štúdií, ktoré sa v zborníku prirodzene zoskupujú do niekoľkých tematických celkov.

Ján Kmeť v úvodnej štúdii *Epidémie moru na území Slovenska v 17. – 19. storočí* podáva všeobecný prehľad šírenia nákazy v kontexte osmansko-habsburských vojen a rozsiahlych presunov obyvateľstva. S problematikou obranných mechanizmov úzko súvisí práca Kristíny Kulcsár *Védekezés a pestisjárvány ellen a 18. században*.

Vesztegzár a Magyar Királyság határánál, ktorá analyzuje fungovanie karanténnych staníc, hraničných kordónov a zdravotno-bezpečnostných opatrení Uhorského kráľovstva v 18. storočí.

Štúdia Réky Horváth *„Tesz annyit, mint a kard”. A pestisjárvány és a Rákóczi-szabadságharc a korabeli londoni, dublini és bostoni sajtóban* predstavuje zaujímavý kultúrno-historický presah – sleduje, ako sa mor a udalosti Rákócziho povstania odrážali v britskej a americkej tlači. Ide o dôležitú ukážku internacionalizovaného diskurzu o morových epidémiách.

Mor ako dlhodobý jav mapuje aj príspevok Endreho Lászlóa Kerekesa, ktorý sa vo svojej štúdii *Pestisjárvány keleten: az 1770 – 1771-es járványhullám Anton Canestrini és Danyilo Szamojlovics munkái alapján* opiera o pozorovania dvoch významných lekárov pôsobiacich na východných hraniciach monarchie. Autor porovnáva ich diagnostické postupy a zároveň prináša cenný medicínsky pohľad na epidémiu.

Regionálnu rovinu dopĺňa štúdia Petra Kónyu *Morové epidémie v Prešove v 17. storočí a ich dôsledky*, ktorá poskytuje detailný prehľad epidémií v jednom z najvýznamnejších miest Horného Uhorska.

V podobnej línii pokračuje Tózsza Rigó Attila s prácou *Morové epidémie v južných Uhorsko a hornouhorských mestách v druhej polovici 16. storočia a v prvých rokoch 17. storočia*, kde autor analyzuje dynamiku šírenia moru v mestách i dedinách s dôrazom na regionálne rozdiely.

Zaujímavý pohľad na vznik a priebeh epidémií v Sedmohradsku ponúka Balogh Judit v práci *Pestis, himlő és a 17. század járványai az erdélyi levelekben, naplókban*, ktorá sa opiera o listy, denníky a osobnú korešpondenciu miestnej elity. Štúdia zachytáva subjektívne vnímanie chorôb, reakcie jednotlivcov, náboženské interpretácie a každodenné stratégie prežitia.

Do ranonovovekého bloku patrí aj viacero prác orientovaných na medicínske pramene: Annamária Kónyová (*Infekčné choroby v lekárskejších knižkách z Uhorska v 17. – 19. storočí*), Tünde Lengyelová (*Liečenie a prevencia nákazlivých chorôb v zrkadle ranonovovekých receptárov a lekárskejších spisov*) a Verók Attila (*Járványok nyomtatott hírmondói a Kárpát-medence 16–17. század könyves anyagában*). Tieto štúdie podávajú obraz o tom, aké medicínske vedomosti mali ľudia k dispozícii, aké odporúčania ko-

lovali v učenej literatúre a ako sa vnímala povaha nákaz v ranom novoveku.

Druhý tematický celok zborníka sa sústreďuje na cholera, ktorá sa v roku 1831 objavila v Európe ako nová, neznáma a mimoriadne rýchlo sa šíriaca nákaza. Ivan Mrva v štúdiu *Cholera v roku 1831 a nasledujúce epidémie. Priebeh, výsledky, prevencia a liečba* rekonštruje celý priebeh prvej veľkej epidemickej vlny v Uhorsku a dopady na obyvateľstvo. Na jeho text nadväzuje Ján Golian svojou prácou *Analógie a diferencie cholero-vých epidémií v mestskom a vidieckom prostredí na území dnešného Slovenska*, ktorá porovnáva šírenie nákazy v rôznych typoch sídiel.

K mikrohistoricky orientovaným štúdiám patrí práca Libora Bernáta *Cholera v dekanáte Pruské v roku 1831*, ktorá využíva rozsiahle matrikové záznamy. Podobný prístup volí Monika Bizoňová, keď vo svojej štúdiu *Priebeh cholery vo farnostiach Levočského dekanátu Spišského biskupstva v roku 1873* vytvára presnú mapu demografických strát. Dôležitý regionálny doplnok predstavuje aj práca Antona Líšku *Vývoj cholerovej epidémie z rokov 1831 – 1832 v uhorských slobodných kráľovských a banských*

mestách z územia súčasného Slovenska v percepcii úradných štatistik.

Cholere je venovaných aj viacero štúdií v druhej polovici zborníka: Pap József (*Az 1831-es kolerajárvány Noszvajon*), Hover Zsolt Sándor (*Az 1873-as kolerajárvány a kolozsvári sajtó tükrében*) a Lucia Šteflová (*Cholero-vá epidémia z roku 1831 očami evanjelického kňaza Mateja Rojku*). Tieto texty spolu vytvárajú veľmi plastický obraz o tom, aké rôznorodé boli lokálne skúsenosti s cholerou: od malých obcí cez mestá až po reflexiu v regionálnej tlači či v duchovenských spisoch.

Tematicky tretí blok prináša pohľad na neskoršie epidémie a infekčné ochorenia. Patrik Derfiňák v štúdiu *Infekčné choroby a epidémie na Šariši v roku 1913* skúma situáciu v predvečer 1. svetovej vojny, keď sa región vyrovnával s tuberkulózou, týfusom a ďalšími chorobami. Martin Javor analyzuje *Epidémiu španielskej chrípky v prostredí slovenskej komunity v Severnej Amerike*, čím rozširuje perspektívu zborníka o slovenskú diasporu.

Sociálny charakter epidémie – tentoraz alkoholizmu – rozoberá Eduard Lukáč v práci *Epidémia alkoholizmu a boj proti nej na na-*

šom území od 2. pol. 19. storočia do vzniku ČSR. Príspevok ukazuje, že metafora epidémie sa v 19. storočí používala aj v sociálnej politike.

Do ďalšieho tematického celku patria štúdie založené na matrikách, farských záznamoch a dlhodobých štatistikách. Marcela Domenová vo svojej rozsiahlej práci *Kniha zomrelých 1738 – 1906 (smrť a jej príčiny, miesto posledného odpočinku veriacich v duchovnej starostlivosti frátrov z Nižnej Šebastovej)* ponúka unikátny zdroj informácií o príčinách smrti v dlhom časovom období. Vavrínek Žeňuch skúma *Príčiny úmrtia farníkov farnosti Koromca počas správy presbytera Jozefa Unghvárho (1844 – 1845)*. Oba texty dokazujú hodnotu mikrohistorických prameňov pri rekonštrukcii lokálnych epidémií.

Władysław Tabasz a Monika Marciniiec v štúdii *Świadomość społeczna a zjawiska zarazy w XIX-wiecznej Galicji* analyzujú spoločenské povedomie a interpretácie nákaz v Haliči, čím dopĺňajú zborník o pohľad na mentalitu populácie.

Posledný okruh dopĺňa Daniel Slivka svojím textom *Monitoring a prevencia epidemických plesní v ranom judaizme*, ktorý poukazu-

je na staroveké náboženské a rituálne pramene týkajúce sa hygieny a prevencie. Tým zborník vykračuje za rámec novoveku a ukazuje, že kultúrne praktiky súvisiace so zdravím majú veľmi dlhú historickú tradíciu.

Veľkým prínosom publikácie je dôraz na mikrohistorické pohľady – miestne farnosti, konkrétne mestá či malé obce sa stávajú kľúčovými laboratóriami výskumu. Zborník významne obohacuje poznanie dejín Uhorska aj širšieho regiónu a zároveň poskytuje historický rámec na porozumenie súčasným epidémiám a reakciám spoločnosti na ne.

Katarína Muchová

KÓNYA, Peter. *Imrich Thököly a jeho povstanie*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, Generálny konzulát Maďarska v Košiciach, 2021. 258 s. ISBN 978-80-555-2821-3.

Monografia Petra Kónyu *Imrich Thököly a jeho povstanie*, ktorá vyšla v roku 2021, predstavuje moderné, vecné a zároveň čitateľsky prístupné spracovanie jednej z najdôležitejších epizód uhorských dejín 17. storočia. Peter Kónya sleduje

politický vzostup Imricha Thökölyho od jeho rodového a spoločenského zázemia až po vrcholné obdobia kuruckého povstania, jeho porážku a napokon aj život v osmanskom exile. Text je postavený na prehľadnej štruktúre kapitol, ktoré čitateľa krok za krokom prevádzajú dynamikou udalostí, meniacimi sa mocenskými pomermi a osobnými rozhodnutiami hlavného aktéra.

Autor začína kapitolou *Rod Thököly v ranonovovekom Uhorsku* (s. 11), v ktorej približuje pôvod a postavenie rodu, pričom ukazuje, z akého zázemia Thököly budoval svoju kariéru. Nasledujúce kapitoly *Detstvo a mladosť Imricha Thökölyho* (s. 19) a *V sedmohradskom exile* (s. 28) približia formovanie jeho politických názorov, rodinné zázemie i prvé osobné tragédie, ktoré ovplyvnili jeho ďalší život.

Ťažisko knihy tvorí podrobný opis politickej situácie v krajine na prahu povstania v kapitole *Situácia v Uhorsku na prahu Thökölyho povstania* (s. 40), ako aj samotný nástup Thökölyho na čelo kuruckých vojsk v čase, keď sa krajina zmietala v zápase medzi habsburskou mocou, tureckým vplyvom a domácimi protestantskými elitami – *Thököly na čele kuruckých vojsk a nové povstanie* (s. 47).

Dôležitým momentom je kapitola *Nový rozmach povstania a ovládnutie Horného Uhorska* (s. 66), kde autor pozorne sleduje vojenské i diplomatické kroky, ktoré Thökölymu na čas umožnili získať pozoruhodnú pozíciu v stredoeurópskej politike.

Osobitnú pozornosť venuje Peter Kónya obdobiu, keď sa Imrich Thököly postavil na čelo vlastného kniežatstva v Hornom Uhorsku, čo autor rozpracúva v kapitole *Thökölyho hornouhorské kniežatstvo* (s. 88). S tým úzko súvisí aj analýza jeho spoločenského zázemia a politických opôr, ktoré podmieňovali stabilitu povstania – tú prináša kapitola *Spoločenská základňa a opory povstania* (s. 99).

Dôležitým medzníkom sa v knihe stáva rok 1683, zachytený v kapitole *Rozmach v tieni polmesiaca: 1683* (s. 126). Kónya tu umiestňuje Thökölyho príbeh do širšieho geopolitického rámca, osobitne do súvislosti s Viedenskou bitkou a postupnou stratou osmanskej dominancie. Autor ukazuje, ako sa menšia vzbura v Hornom Uhorsku postupne dostáva do víru veľkej európskej politiky, čo v konečnom dôsledku urýchljuje oslabenie a napokon aj úplný *Koniec povstania* (s. 160).

Posledné kapitoly knihy sa sústreďujú na Thökölyho osud po porážke. V časti *V osmanskom exile a na čele kniežatstva* (s. 177) autor sleduje jeho neľahký život v emigrácii, diplomatické snahy i pomaly sa zužujúci priestor, v ktorom mohol ešte pôsobiť. Na to nadväzuje kapitola *Posledné roky* (s. 193), kde Kónya vykresľuje jeho postupné stiahnutie sa z verejného života a zápas s dôsledkami predošlých rozhodnutí.

Pozoruhodným doplnkom je kapitola *Kniežací pohreb po dvoch storočiach* (s. 199), ktorá približuje symbolické „doznievanie“ Thökölyho príbehu v kolektívnej pamäti – až po jeho prevoz z arménskeho cintorína do Kežmarku a veľkolepý pohreb v roku 1906.

Knihu uzatvára maďarské resumé *Thököly Imre és felkelése* (s. 216), rozširujúce prístupnosť publikácie

aj pre maďarsky hovoriacich čitateľov.

Kónya podáva Thökölyho povstanie nie ako izolovanú vzburu, ale ako komplexný politický, spoločenský a konfesiónálny konflikt, ktorý zásadným spôsobom ovplyvnil vývoj Uhorska, Slovenska i širšej stredovýchodnej Európy. Autor odmieta stereotypné národné či ideologické zjednodušenia a ukazuje Thökölyho ako dynamickú, miestami rozporuplnú osobnosť, ktorej rozhodnutia boli formované turbulentnou dobou. Kniha tak patrí medzi najprepracovanejšie moderné syntézy o Imrichovi Thökölym na Slovensku a je cenná nielen pre historikov, ale aj pre širšiu verejnosť, ktorá si chce urobiť jasný, faktami podložený obraz o tejto výraznej postave dejín.

Andrea Ferencová

ZOZNAM AUTOROV

doc. Mgr. Monika BIZOŇOVÁ, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

PhDr. Mgr. Libor BERNÁT, CSc.

Katedra humanitných vied

Stavebná fakulta STU v Bratislave

prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

doc. Mgr. Annamária KÓNYOVÁ, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Bc. Andrej KOSTELNÍK

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Alena MIŠÍKOVÁ, PhD.

Štátny archív v Prešove

PaedDr. Martin MOLNÁR

Zemplínske múzeum v Michalovciach

Mgr. Katarína MUCHOVÁ

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES

č. 1/2025, roč. 25

Jazyková úprava:

Mgr. Lucia ŠTEFLOVÁ, PhD.

Anglické abstrakty:

autori a Ústav jazykových kompetencií CCKV,
Prešovská univerzita v Prešove

Šéfredaktorka:

Mgr. Lucia ŠTEFLOVÁ, PhD.

Pre

Inštitút histórie na Filozofickej fakulte
Prešovskej univerzity v Prešove

a

Centrum excelentnosti sociohistorického
a kultúrohistorického výskumu
Prešovskej univerzity v Prešove

Vydalo:

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity
17. novembra, 080 01 Prešov, IČO 17 070 775

Dátum vydania:

október 2025

Sadzba:

Marek SEDLÁK

ISSN 2989-3089 (online)

ISSN 1336-7528 (tlačené vydanie)

Evidenčné číslo MK SR: EV 227/23/EPP
EV 6135/23/PT

Informácie pre autorov

AHP uverejňuje príspevky z histórie a príbuzných vedných odborov. Sústreďuje sa najmä na publikovanie najnovších výsledkov vedeckého výskumu bádateľov zo Slovenska i zo zahraničia. AHP uverejňuje príspevky v slovenskom, niektorom svetovom jazyku alebo v stredoeurópskom jazyku.

AHP uverejňuje najmä vedecké štúdie a odborné články, ďalej polemiky, materiály, dokumenty, recenzie, anotácie, glosy z histórie a príbuzných vedných odborov a správy, týkajúce sa vedeckého a spoločenského života.

AHP vychádza dvakrát ročne. Uzávierka prvého čísla je vždy k 30. júnu a druhého čísla vždy k 31. decembru príslušného kalendárneho roka.

Vedecké štúdie a odborné články posudzujú dvaja nezávislí recenzenti, ktorých určí redakčná rada a ktorých posudok je podkladom pre rozhodovanie redakčnej rady o zaradení príspevku do AHP. O zaradení ostatných príspevkov rozhoduje redakčná rada na návrh predsedu redakčnej rady.

Príspevky je možné zasielať elektronicky prípadne poslať poštou na CD:

elektronicky na adresu:

ahp@unipo.sk

poštou:

Inštitút histórie
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
Ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov

Každý príspevok musí obsahovať: názov v slovenskom a anglickom jazyku, meno autora, pracovisko a stručné informácie o autorovi, abstrakt v cudzom jazyku (angličtina) – min. 5 – 7 riadkov, 5 – 6 kľúčových slov v anglickom jazyku. Každý príspevok (bez ohľadu na vedný odbor) musí mať poznámkový aparát pod čiarou a spĺňať nasledujúce požiadavky (písmo: Times New Roman, 12, zarovnanie na obe strany, poznámkový aparát pod čiarou). Autori sa zaväzujú, že odovzdajú na publikovanie redakcii AHP originálny, pôvodný text, dovedty nepublikovaný, založený na vlastnom archívnom alebo pramennom výskume. Predloženie príspevku, ktorý bol už publikovaný inde (vrátane jazykovej mutácie) je považované za neetické. Výnimku tvorí prípad, ak bol príspevok výrazne prepracovaný alebo doplnený. V takom prípade je potrebné túto informáciu uviesť v poznámke, s konkrétnym označením, kde bol už pôvodný príspevok publikovaný. Za obsah jednotlivých príspevkov zodpovedajú ich autori. AHP uverejňuje aj príspevky a názory, ktoré nemusia byť v súlade s mienkou všetkých členov redakčnej rady. Nevyžiadané príspevky nevraciamy. Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby citovania dokumentov:

1. Knihy/Monografie. Prvky popisu:

Autor. Názov: podnázov (nepovinný). Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004, s. 104. (citovaná konkrétna strana)

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s. (citovaná monografia s celkovým počtom strán)

2. Článok v časopise. Prvky popisu:

Autor. Názov. In *Názov zdrojového dokumentu* (noviny, časopisy). ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie:

Prvky popisu: Autor. Názov článku. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for „green works“ in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Pavel Zedníček. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie:

Prvky popisu: Autor. Názov [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete:

<http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie):

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E – J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

6. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu.

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880 – 881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei/216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

ISSN 1336-7528



9 771336 752000